

А. М. СУХА

ХУДОЖНІ
МЕТАЛЕВІ ВИРОБИ
УКРАЇНЦІВ
СХІДНИХ КАРПАТ

ВІДДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МУЗЕЙ ЕТНОГРАФІЇ
ТА ХУДОЖНЬОГО ПРОМИСЛУ

Л. М. С У Х А

ХУДОЖНІ
МЕТАЛЕВІ ВИРОБИ
УКРАЇНЦІВ
СХІДНИХ КАРПАТ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XIX—XX СТ.

ВИДАВНИЦТВО
АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ—1959

Відповідальний редактор
кандидат історичних наук
К. Г. ГУСЛИСТИЙ

ВСТУП

Художні вироби минулого з металу є цінною спадщиною, творче використання якої збагачує соціалістичну змістом і національну формою радянську культуру.

Художня обробка металу у східнослов'янських народів має давні традиції, які розвинулись ще в період Київської Русі. В дорадянські часи народна художня обробка металу на Україні була поширена на Полтавщині, Чернігівщині, Харківщині, Катеринославщині та в районі Східних Карпат. Ця ділянка народного промислу виникла в зв'язку з заняттями сільського населення, тісно зв'язана з його побутом. Незважаючи на своє строго побутове призначення, ці вироби вражають багатством асортименту, творчою фантазією, декоративністю і досконалістю; вони свідчать про велике творче обдаровання і винахідливість народних майстрів, про високо розвинуте почуття краси.

Народна художня обробка металу, яка протягом багатьох віків розквітала майже по всій Україні, становить собою велику наукову і художню цінність в історії народних промислів і всієї культури взагалі. Художній метал українців Східних Карпат (Станіславська, Чернівецька, Дрогобицька і Закарпатська області) в силу своєрідних історичних і соціально-економічних умов має свої особливості.

Художньою обробкою металу вже в XVII ст. займалося українське населення Східних Карпат, що заселяло значну частину Карпатських гір і майже все підгір'я Карпат.

В минулому серед українського населення східної частини Карпат вирізняювано дві етнографічні групи: гуцули і бойки. Гуцулами називали жителів південно-східної частини Карпат у верхів'ях річок Тиси, Сучави, Білого і Чорного Черемоша, Прута, Бистриці до Лімниці. Населення, що жило на захід від Лімниці і займало середню частину Карпат, по верхів'ях Свічі, Опора, Стрия, Дністра, Ізи і Латориці, відоме під назвою бойків.

Ця територія до 1918 р. була під владою Австро-Угорщини, а з 1918 р. і до возз'єднання з Радянською Україною належала в різні часи буржуазним країнам — Польщі, Румунії, Чехословаччині.

В дорадянський період найбільш ґрунтовно обслідувано домашні промисли галицьких гуцулів, менше — буковинських і найменше — бойків, які, за словами учасника етнографічної експедиції на Бойківщину в 1905 р. І. Франка, не привертали уваги етнографів і музейних збирачів¹.

Територія, що тепер входить до складу західних областей України, в перші століття нашої ери частково межувала з територією германо-кельтських племен.

Буржуазні археологи, що пропагували космополітичні «теорії», в деяких елементах матеріальної культури населення Східних Карпат вбачали сліди готської і кельтської культур. Деякі з них навіть доводили, що художня обробка кольорових металів українців Східних Карпат запозичена від готської і кельтської культур².

Проте дошукування запозичень з цих культур у виконаних з металу художніх предметах побуту українців Східних Карпат в самій основі неправильне. Незважаючи на строкатість етнічної карти цієї території, процес етногонії, як правильно вказує М. А. Тихонова, проходить насамперед «у постійному зв'язку і єднанні з більш східними районами, з Середньою Наддніпрянщиною, і в досліджуваній період на рубежу і в перші століття нашої ери»³.

Це підтверджують і археологічні дослідження, проведені за останнє десятиріччя в Прикарпатському районі та в Придністров'ї⁴. Тут було виявлено ранньослов'янську культуру, встановлено значний ступінь соціальної диференціації (багаті і бідні поховання). Знайдені форми для відливки художніх металевих предметів незаперечно свідчать про їх місцеве виготовлення.

Письмових джерел, які в тій або іншій мірі стосуються цього питання, дуже небагато. У них переважно згадуються поодинокі види художніх предметів побуту з кольорових металів українців Східних Карпат.

Відомості про художні вироби з металів українців Східних Карпат знаходимо вже в книзі Гакке, який в 1791—1793 рр. за дорученням

¹ J. Franko, Eine ethnologische Expedition in das Bojkenland, Zeitschrift für Österreichische Volkskunde, т. I—II, Wien, 1905, стор. 19.

² І. Раковський, Доісторичні мотиви в українському народному мистецтві, Матеріали до етнології й антропології, т. XXI—XXII, Львів, 1929, стор. 179.

³ М. А. Тихонова, Культура западных областей Украины в первые века нашей эры, «Материалы и исследования по археологии СССР», т. I, № 6, М.—Л., 1941, стор. 267.

⁴ М. Ю. Смішко, Ранньослов'янська культура Карпатського Підгір'я, «Наукові записки Інституту суспільних наук», т. I, К., 1953; «Раннеславянские памятники на территории западных областей Украинской ССР», VI научная конференция института археологии, Изд-во АН УССР, К., 1953.

австрійського уряду вивчав природні багатства Східних Карпат¹. Він згадує про декілька видів латунних виробів: хрестики, шийні жіночі прикраси «згарди», чепраги і топірці.

Про орнаментований топірець пише в 1838 р. І. Вагилевич². У журналі «Львов'янин» в 1861 р. була надрукована стаття «Гуцули» за підписом М. К. У ній йдеться про такі побутові предмети, як бляхи на капелюхах, ремінь, прикрашений латунними кільцями, ніж у футлярі, порохівниці, топірець, люльку.

Значно ширший асортимент художніх виробів з кольорових металів наводиться у праці С. Витвицького³.

У 1868 р. і другим виданням в 1877 р. виходить праця Я. Головацького про народний одяг українців в Галичині та північно-східній Угорщині⁴. Він подає докладний перелік художніх металевих предметів, що становлять невід'ємну частину одягу: «На груди висит у гуцула желтый медный крест на цепочке или ремешке. И крест и цепочка — все своего изделия. Горцы всегда подпоясаны широким кожаным поясом (ремнем), стягивающимся медными пряжками, которых вживають десять и двенадцать с ряду. За ремнем торчит всегда длинный нож и вилки с медными или роговыми искусно выделанными рукоятками. Кроме того, на длинной проволочке — цепочке подвешена протычка до люльки или швайка.

У гуцулок еще вплетенные в косы желтые пуговицы (мелкие бляшечки кругом чела), коврики, серьги и пр. довершают головной убор»⁵.

Дуже скупі відомості про художні вироби з металу українців Східних Карпат дає Р. Кайндль⁶. Описуючи одяг, він згадує поодинокі види художніх виробів з металів, як торби, люльки, кресала, проколювачі до люльок («протички»), палиці («келефи»), топірці.

З письмових джерел, присвячених художній обробці кольорових металів, треба назвати дві праці Л. Вербицького і В. Шухевича. Л. Вербицький видав кілька книжок про різні ділянки домашніх промислів, зокрема про художні вироби з металу українців Східних Карпат⁷. Він розглядав художні вироби українців Східних Карпат як окреме явище, відірване від всієї матеріальної культури. Проте в його праці є багатий конкретний матеріал.

¹ B. Haquet, Neueste physikalisch — politische Reisen, т. III, Nürnberg, 1798.

² J. Vagilevič, Huculové obivatele vychodneho pohoří Karpatského. (Eä-sopis českého museum), т. XII, 1838—1839.

³ S. Witwicki, O Huculach. Rys historyczny, Lwów, 1863.

⁴ Я. Ф. Головацкий, О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии, СПб., 1877, стор. 66.

⁵ Там же, стор. 73.

⁶ R. F. Kindl, Die Huculen, Wien, 1894, стор. 57—58.

⁷ Л. Вербицкий, Взоры промыслу домашнего. Виробы металеві селян на Русі (Гуцули), Львів, 1882.

Рис. 1. Гуцул.

У великій праці «Гуцульщина» В. Шухевича є розділ про знаряддя праці і техніку ливарства, а також про кількох відомих в той час народних майстрів¹.

Характеризуючи праці Вербицького і Шухевича, слід відзначити, що вони, перебуваючи на позиціях буржуазного об'єктивізму, не могли дати правильного висвітлення явищ матеріальної культури.

Народна художня обробка металу і орнамент виробів з кольорових металів в минулому не були предметом дослідження. Про український народний орнамент в буржуазно-націоналістичній етнографічній літературі є лише кілька праць. Наприклад, дослідник Ф. Вол-

¹ В. Шухевич, Гуцульщина. Матеріали до українсько-руської етнології, ч. 2, Львів, 1901, стор. 272—291.

Рис. 2. Гуцулка.

ков¹ заперечував спільну мистецьку основу, на якій виросло і розвинулося мистецтво російського, українського і білоруського народів. І. Раковський², М. Біляшівський³, Г. Павлуцький⁴, Т. Северин⁵, що

¹ Ф. Волков, Отличительные черты южнорусской народной орнаментики «Труды III археологического съезда в России», т. II, К., 1888, стор. 317—326.

² І. Раковський, Доісторичні мотиви в українському народному мистецтві, Матеріали до етнології й антропології, т. XXI—XXII, Львів, 1929, стор. 163—186.

³ М. Біляшівський, Дещо про українську орнаментику, «Сяйво», К., 1913, стор. 72—78.

⁴ Г. Павлуцький, Історія українського орнаменту, К., 1927.

⁵ T. Sewerun, Charakterystyka i systematyka zdobnictwa. (Przemysł, rzemiosło, sztuka), т. I, Kraków, 1924, стор. 6.

стояли на ідеалістичних позиціях, невірно пояснювали суспільні явища, в тому числі матеріальну культуру українського народу. Багатий народний орнамент вони досліджували відірвано від історичного розвитку, від життя і побуту народу і намагалися довести, що народний орнамент запозичений з культури неслов'янських народів.

Так, Т. Северин у формі та орнаменті трапецієвидних пластинок начільних жіночих прикрас («чільцях») і сережках вбачає подібність

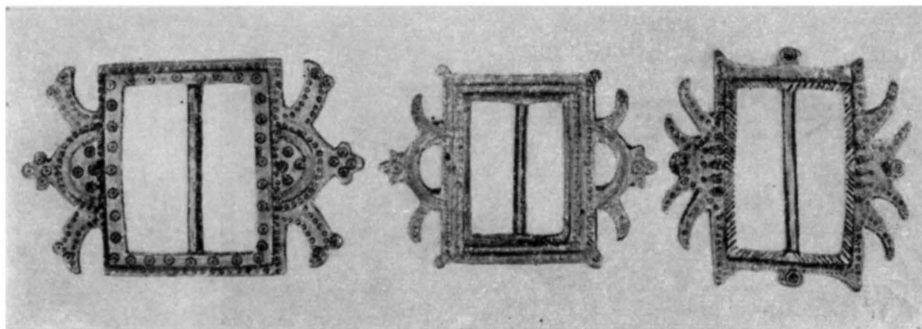

Рис. 3. Поясні пряжки (друга половина XIX ст.).

до виробів Трої, а в'язання з дроту начебто бере зразок з єгипетської, ассирійської та грецької філіграні¹.

І. Раковський твердить про готські запозичення у пряжках українців Східних Карпат².

Л. Вербицький шукав аналогії між орнаментом на кришках люлок українців Східних Карпат і пальметою із згорнутими листочками (орнаментальний мотив, поширений на Сході, в Греції та Римі). Цю саму прикрасу він порівнює з формою перського, магометанського і давньогерманського дерева вічності і узорами на килимах Персії і Курдистану³.

Жодний з названих дослідників не розглядав народного орнаменту в його історичному розвитку, у взаємозв'язку з орнаментом росіян і білорусів, не шукав його коріння в давніх традиціях, що сягають часів Київської Русі.

Проте всі гіпотези буржуазних вчених, нібито культура українського народу запозичена від культур Сходу або Заходу, відкидає зокрема народна термінологія орнаментальних елементів і мотивів.

¹ T. Seweryn, Charakterystyka i systematyka zdobnictwa. (Przemysł, rzemiosło, sztuka), т. I, Kraków, 1924, стор. 5.

² І. Раковський, Доісторичні мотиви в українському народному мистецтві, «Матеріали до етнології й антропології», т. XXI, Львів, 1929, стор. 177—178.

³ Л. Вербицький, Взорн промислу домашнього. Вироби металеві селян на Русі (Гуцули), стор. 41.

Народна назва прикрас на кришках люльок — «кучері», як і багато інших назв орнаментальних елементів і мотивів, основою яких є трудове життя населення, навколишній тваринний і рослинний світ, як «грабельки», «драбинки», «мотовильники», «листочки», «фасульки», «заячі вушка», «журавлі», «п'євочки» незаперечно свідчать про те, що народні майстри черпали свої орнаментальні мотиви із щоденного життя, з природи.

Дослідження форм пряжок (рис. 3) із загнутими рогами, в яких І. Раковський вбачає готські запозичення, показує, що загнуті роги є стилізованими голівками коників — дуже давньою формою прикраси східних слов'ян та їх предків. Зображення коня, поширене в мистецтві стародавніх слов'ян, передавалося з покоління в покоління і знайшло відбиток і в художніх виробах українців Східних Карпат. Поступово форма пряжки втрачає свій зміст, проте зберігає назву «пряжки з кониками».

Аналіз форм і орнаментальних мотивів численних художніх металевих виробів українців Східних Карпат, близьких до художніх виробів з металу Київської Русі, свідчить, що історичний процес формування культури українського народу був спільним для всієї території України, але з деякими варіаціями місцевих компонентів, що і відбилось на особливостях матеріальної культури українців Східних Карпат.

Найвидатнішим представником прогресивного напрямку в етнографічній науці в другій половині XIX — на початку XX ст. на Україні був І. Франко. Першою науковою монографією, в якій знаходимо згадки про художню обробку металів на Дрогобиччині, є його праця «Eine ethnologische Expedition in das Wojkenland»¹. Вона була результатом експедиції в 1905 р., що обслідувала Бойківщину по маршруту Мшанець — Лютовиська — Дидьова — Лавочне — Сколе — Крушельниця. У четвертому розділі монографії знаходимо відомості про домашні допоміжні промисли і художні вироби з кольорових металів.

Тут подається небагато відомостей про асортимент виробів з кольорових металів, про технічні прийоми і народних майстрів, проте зібраний названою експедицією матеріал² є єдиним джерелом для вивчення народних художніх виробів з металу на Дрогобиччині.

Питанню вивчення художніх виробів з металів українців Східних Карпат після возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною ще й досі не приділяється належної уваги.

Значну допомогу в розробці питань різних ділянок народних художніх промислів дає праця визначного радянського археолога Б. О. Рибаківа «Ремесло древней Руси»³.

За останнє десятиріччя видано кілька праць, в основному присвяче-

¹ «Zeitschrift für österreichische Volkskunde», т. I—II, Wien, 1905, стор. 17.

² Державний музей етнографії народів СРСР (Ленінград).

³ Б. А. Рыбаков, Ремесло древней Руси, М., 1948.

них декоративному мистецтву і художній промисловості республіки, в яких лише побіжно згадується про художню обробку металів.

У книзі М. В. Бабенчикова «Народное декоративное искусство Украины» є розділ «Народное искусство Западной Украины». Проте автор говорить тільки про декоративне мистецтво південних районів Станіславської області (різьба по дереву, килими та кераміка), не згадуючи про інші райони і області.

У 1949 р. видано роботу М. Д. Манучарової «Художня промисловість України» і в 1952 р.—«Декоративно-прикладне мистецтво Української РСР». У першій з них автор спиняється виключно на розвитку художньої промисловості в республіці. Друга праця складена за матеріалами виставки народної творчості і художньої промисловості, яка відбулася в 1949 р. У розділах, присвячених металообробній промисловості, М. Д. Манучарова кількома словами згадує про гуцульських майстрів, які виготовляють чудові вироби, прикрашені тонкою гравірувкою і різьбою¹.

Дещо більше відомостей про художні металеві вироби українців Східних Карпат знаходимо в праці І. М. Матясяк «Гуцульські художні металеві вироби».

Питання народної художньої обробки кольорових металів українців Східних Карпат вимагає всебічної і ґрунтовної розробки. Багатим джерелом для дослідження є збірки Українського державного музею етнографії та художнього промислу Академії наук УРСР, Львівського державного музею українського мистецтва, Станіславського історико-краєзнавчого музею, Коломийського державного музею народного мистецтва, Чернівецького історико-краєзнавчого музею, Київського державного історичного музею, Державного музею етнографії народів СРСР у Ленінграді, Державного історичного музею у Москві.

Більшість збірок художніх виробів з кольорових металів, що зберігаються в музеях, не тільки не опублікована, але навіть не вивчена.

Фонд художніх виробів з металів, що зберігаються в Українському державному музеї етнографії та художнього промислу АН УРСР, є одним з найбагатших на Україні². В основному цю збірку складають художні вироби з кольорових металів південних районів Станіславської області. Чимало цінних матеріалів було зібрано під час експедицій в центри народної художньої обробки металу, які відбулися в 1950—1955 рр.

---

¹ М. Д. Манучарова, Художня промисловість України, К., 1949 стор. 80; М. Д. Манучарова, Декоративно-прикладне мистецтво Української РСР, К., 1952, стор. 17.

² «Довідник по фондах Українського державного музею етнографії та художнього промислу Академії наук УРСР», К., 1956, стор. 47—67.

ІСТОРИЧНІ ВІДОМОСТІ ПРО ХУДОЖНІЙ МЕТАЛ НА УКРАЇНІ

Радянська історична наука на основі даних археології, етнографії і письмових джерел довела спільність історичного і культурного розвитку давніх східнослов'янських племен, які згодом злились в єдину древньоруську народність. Від неї походять братні російський, український і білоруський народи, що, за визначенням В. І. Леніна, близькі мовою, місцем проживання, характером і історією¹.

Археологічні пам'ятки свідчать про тісне співробітництво східнослов'янських племен в політичній, господарсько-економічній і культурній галузях. Це співробітництво привело в IX ст. до створення могутньої Київської держави.

Київська держава об'єднала східнослов'янські племена, зв'язала їх спільним політичним і економічним життям, культурою і релігією, сприяла злиттю їх в єдину древньоруську народність.

Київська Русь в X—XII ст. була передовою країною Європи. Художня обробка металу, як і інші галузі ремесла, досягла в той час високого рівня. На це вказують дослідження радянських археологів, які відкрили майстерні для вироблення художніх предметів з металу в Києві, Новгороді, Смоленську (Каргер), Чернігові (Хвойко), на Райковецькому городищі (Гончаров), Пліснеську (Старчук, Ратич), Галиччі (Ратич). В цих майстернях знайдені горна для литва, тунсони для нанесення орнаменту тощо.

Високий технічний рівень художньої обробки металу в період Київської Русі базувався на багатовіковому досвіді. Дослідження археологів стверджують, що вже при первісно-общинному ладі у племен, які жили на території Правобережної України, в період найбільшого розвитку трипільської культури, були поширені вироби з кольорових металів, частково місцевого виробництва².

Ковальство й художній метал здавна відомі у кімерійців, сарматів,

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 25, стор. 70—71.

² Т. С. Пассек, Периодизация трипольских поселений, «Материалы и исследования по археологии СССР», 1949, № 10, М.—Л., стор. 188; А. А. Иесен, Греческая колонизация Северного Причерноморья, Л., 1947, стор. 26—27.

антів, вони досягли високого рівня, хоча й не мали серйозного господарського значення і використовувалися майже виключно для виготовлення прикрас¹. Господарського й економічного значення виробу з металів набули тільки за часів Київської Русі.

У IX—X ст. в Київській Русі існувало вже ремесло вотчинне, сільське й міське. В XI ст. в селах були ковалі й ливарі-ювелірники.

Археологічні дослідження житлових кварталів древнього Новгорода, Смоленська, Чернігова, Києва, Галича і Пліснеська відкривають нові сторінки з життя і побуту населення в XII—XIII ст. і дають багатий матеріал щодо історії древньоруського ремесла в цілому.

Знайдені майстерні, знаряддя праці й вироби дають можливість визначити галузі художнього ремесла.

Г. Ф. Корзунін² вдалося встановити навіть ім'я майстра, що загинув під руїнами Десятинної церкви. Вироби цього майстра на ім'я Максим вражають майстерністю і красою.

Крім виробів з золота і срібла, майстри виготовляли різноманітні речі: шоломи, мечі, шаблі, списи, рогатини, лемеші, фала, коси, серпи тощо.

Знайдені під час розкопок городищ вироби і згадки в історичних пам'ятках свідчать, що зброярський промисел не тільки задовольняв потреби княжого війська, а й давав продукцію на вивоз.

На основі археологічних знахідок, які зберігаються в фондах музеїв, можна встановити безпосередні культурні зв'язки, що існували між різними князівствами в період феодальної роздробленості на території колишньої Київської держави³. Художній метал того часу виявляє не тільки спільний матеріал, техніку і знаряддя праці, а й спільні форми виробів і навіть термінологію. Ця спільність форм виробів і термінології зберігається й пізніше, в XVIII і XIX ст., в художніх виробках з кольорових металів і в термінології українців Східних Карпат. Деякі види застібок «чепраг»⁴ своєю формою нагадують бронзові застібки часів Київської Русі⁵.

Серед інших виробів з кольорових металів, що є майже копіями

¹ Б. Греков, Скіфи, К., 1947; Б. А. Рыбаков, Ремесло древней Руси, Б. Д. Греков, Киевская Русь, М.—Л., 1944, стор. 313; П. К. Степанов История русской одежды, Петроград, 1919; А. А. Спицин, Предметы с выемчатой эмалью, т. V, вып. 1, СПб., 1903; М. Ю. Брайчевский, К вопросу о генетических связях ювелирного ремесла антов и Киевской Руси, «Краткие сообщения Института археологии», т. I, К., 1952; А. Добровольский, Бериславский скарб бронзової доби, «Археологія», т. II, К., 1948.

² Г. Ф. Корзунина, Киевские ювелиры накануне монгольского завоевания, «Советская археология», т. XIV, 1950, стор. 230.

³ Державний історичний музей (м. Москва); Державний історичний музей (м. Київ); Державний історичний музей (м. Львів); Археологічний музей (м. Одеса); Історико-краєзнавчий музей (м. Станіслав).

⁴ Історико-краєзнавчий музей (м. Станіслав), інв. № 1552.

⁵ Державний історичний музей (м. Київ), інв. № 1566/15779.

пам'яток глибокої давнини, треба згадати ажурні бляхи для прикрашання чоловічих капелюхів і поясів, шийні жіночі прикраси, головні весільні убори, які збереглися в побуті населення Східних Карпат до наших днів. Художня форма цих прикрас та їх вживання вказують на давню традицію, яка своїм корінням сягає часів Київської Русі¹.

Про зв'язок художніх виробів з кольорових металів українців Східних Карпат з традиціями майстрів Київської Русі свідчать і назви окремих виробів, які є дуже давніми. Такі назви, як: колокільця (колокольць) — дзвіночки, пуговиця (пугвица) — гудзик, черес (чрьсла) — ремінь, пояс, чільце (челька) — жіночий головний убір; ножни (ножьни) — футляр для ножа; ковки (колтки) — сережки, топірець (топорьць) — палиця з рукояткою у вигляді топорика, ретязь (ретазь) — ланцюжок, знаходять свої відповідники в древньоруській термінології². Можна навести також назви поодиноких процесів: закалити (закалыти) — загартовувати, йматися (иматися) — братися (в розумінні чіплятися), писати (писати) — наносити орнамент. Цінні письмові відомості, які дають картину суспільно-економічного і політичного ладу, і дані щодо побуту населення на території сучасних Станіславської, Дрогобицької та Чернівецької областей знаходимо в Галицько-Волинському літописі. Літописець, говорячи про центри тогочасної культури — Холм, Володимир, Галич, проливає до деякої міри світло і на всю територію Галицько-Волинського князівства в часи феодальної роздробленості. Проте вірної картини тогочасного села не можна одержати без археологічних матеріалів. «Історія руського села, — справедливо вказує Б. А. Рибаків, — одне з складних питань для історичного дослідження, оскільки більшість письмових джерел не торкається села»³.

Розкопки могильників Х—ХІІІ ст. дали можливість встановити, що ювелірне ремесло в руському селі представлено великою кількістю виробів⁴. За Б. О. Рибаківим, серед сільських виробів вже тоді виділялись дві групи: одна — це вироби, які імітували золото (з перевагою в сплаві міді), друга — вироби, які імітували срібло (з перевагою в сплаві олова). Відливки виконувались за допомогою кам'яних, глиняних і воскових моделей⁵.

У літописі під 1255 р. згадується про сидельників, лучників, тульників, ковалів заліза, міді і срібла у древньому Холмі. Ці відомості вказують на те, що ремесло в той час було диференційоване і існували професійні групи майстрів.

¹ «История культуры древней Руси», ч. I, Домонгольский период, М.—Л., 1948, стор. 129.

² И. И. Срезневский, Материалы для словаря древнерусского языка, т. I, СПб., 1893; т. II, 1902; т. III, 1903.

³ Б. А. Рыбаков, Ремесло древней Руси, стор. 58.

⁴ Там же, стор. 141.

⁵ Там же, стор. 145.

Про різні художні вироби з металу довідуємося з опису церкви. Літописець зазначає: «А її поміст у середині був вилитий із міді й чистого олова, так що блищала як дзеркало... прикрасив (Данило) й ікони, що їх спровадив із Києва, дорогим камінням, перлами й золотом. І дзвони спровадив із Києва, а деякі тут вилив — і це все вогонь попалив; а в вогні плила мідь як смола»¹.

В іншому місці, під 1268 р., літописець, розповідаючи про князя Володимира Васильковича, який перед смертю роздав убогим все своє майно, відзначає різні художні вироби з металу: «...золото, срібло, дороге каміння, великі посудини, золоті й срібні, кубки золоті і срібні казав побити і потопити в гривні, так само великі золоті намиста своєї баби й своєї матері все потопив і розсилав милостиню по цілім краю»². Перелічуючи заслуги князя Володимира, який будував нові міста, храми, літописець докладно описує: «...прикрасив її (церкву) золотими іконами, викував срібні посудини до богослуження, дав сюди також євангелію апракос, обковану сріблом; ... ікону обкував сріблом; дав посудини зі щирого золота;... подарив власноручно списані євангелії, обковані сріблом, в Перемишль, Чернігів; він дав дві кадильниці, одну срібну, а другу мідяну; вилив і мідяні двері; вилив і дзвони з таким чудовим звуком, що других таких не було в усій землі»³.

З золота і срібла руські майстри виготовляли домашній дорогий посуд (тарілки, кубки, чашки), церковний посуд, хрести, прикраси для ікон та церковних книжок.

У другій половині XII — на початку XIII ст. древньоруське ремесло досягло повного розквіту. Про це свідчить шолом князя Ярослава Всеволодовича, знайдений на полі Липецької битви⁴, чара князя Володимира Давидовича, євангеліє Мстислава⁵.

Галицько-Волинське князівство мало великий вплив на культуру Північної Буковини, яка в X ст. належала Київській державі, а в другій половині XII ст., за князя Ярослава Осмомисла, входила до складу Галицького князівства і наприкінці XII ст.—об'єднаного Галицько-Волинського князівства.

Під час татаро-монгольської навали татари захопили землі Галицько-Волинського князівства і знищили старовинні древньоруські міста — центри культури.

Татарська навала загальмувала економічний, політичний і культурний розвиток населення древньоруських земель. У розвитку древньоруського ремесла вона відіграла таку ж негативну роль, як у всіх інших областях економіки і культури⁶.

¹ «Ипатьевская летопись», СПб., 1871, стор. 559.

² Там же, стор. 601.

³ Там же, стор. 609.

⁴ Б. А. Рыбаков, Ремесло древней Руси, рис. 48.

⁵ В. Никольский, История русского искусства, СПб., 1915, стор. 67.

⁶ Б. А. Рыбаков, Ремесло древней Руси, стор. 525.

У XIV ст. Польща загарбала Галицьку землю і Західну Волинь, Буковину включило під свою владу Молдавське князівство; закарпатські українські землі ще раніше були захоплені Угорщиною. Більшу частину українських земель (Волинь, Поділля, Київщину і Чернігово-Сіверщину) приєднало до своєї території Литовське князівство. В другій половині XVI ст. польські феодали загарбали українські землі, що до цього часу були під владою Литовського князівства.

Незважаючи на несприятливі політичні умови, в XIV—XVI ст. економіка України зробила значний крок вперед. Посилюється розвиток ремесла і торгівлі. В цей час в основному завершився процес формування трьох східнослов'янських народностей, сформувались особливості трьох мов. Одночасно з'являються окремі назви для кожної з трьох частин східного слов'янства — Велика Русь, Біла Русь і Україна¹.

У XIV—XVI ст. відбуваються великі зміни в розвитку художнього металу на Україні, що зв'язане з організацією цехів.

«Необхідність об'єднатися проти об'єданого розбійницького дворянства, — писали К. Маркс і Ф. Енгельс про причини створення цехів, — потреба в загальних ринкових приміщеннях в епоху, коли промисловець був одночасно і купцем, посилення конкуренції з боку збіглих кріпосних, що сходилися в міста, які розквітали, феодальний лад всієї країни — все це породило цехи»².

З поступовим розвитком цехів в галузі обробки металів виділяються окремі спеціальності: ковалі, слюсарі, бляхарі, пушкарі, котельники, мечники, людвісарі, конвісарі та золотарі.

В XV ст. на землях України, крім ковальства, слюсарства, виробництва зброї, розвивається також золотарство, особливо у Львові. В XIV—XV ст. у Львові налічувалося 30 золотарів. Є також відомості про золотарів у Києві, Луцьку, Кам'янці, Потеличах та Станіславі. Колекції музеїв³ мають широкий асортимент виробів львівських майстрів: столовий посуд (вази, чашки, тощо), пояси, персні, гудзики, церковний посуд (чаші), хрести, прикраси для ікон і книжок.

В списку золотарів львівського цеху не знаходимо жодного золотаря-українця, хоч відомо, що вони були, як, наприклад, золотар Яцько в XIV ст. (1384), Андрій Касіянович і Григорій Недільський в XVII ст.⁴

Зберігаючи деякі традиції майстрів Київської Русі і художньої промисловості російського народу, художній метал на Україні в XVII—XVIII ст. розвивається самотутньо.

---

¹ Історія Української РСР, К., 1953, т. I, стор. 141.

² К. Маркс і Ф. Енгельс, Немецкая идеология, М., 1948, стор. 14—15.

³ Державний історичний музей (Львів), Український державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР (Львів).

⁴ W. Łozicki, Złotnictwo lwowskie, Lwów, 1912, стор. 18, 106, 136.

Про те, що виробництво художніх виробів з кольорових металів було широко розвинуто в той час на землях України, свідчать письмові джерела і колекції музеїв. Так, французький інженер Гільйом Боплан, який в 1631—1648 рр. жив на Україні, говорить про поширення ремесел серед українського народу¹.

У віршованому описі народного побуту початку XVII ст. мандрівний поет Климентій згадує ремісників. Він називає дзвонників, конвіса-

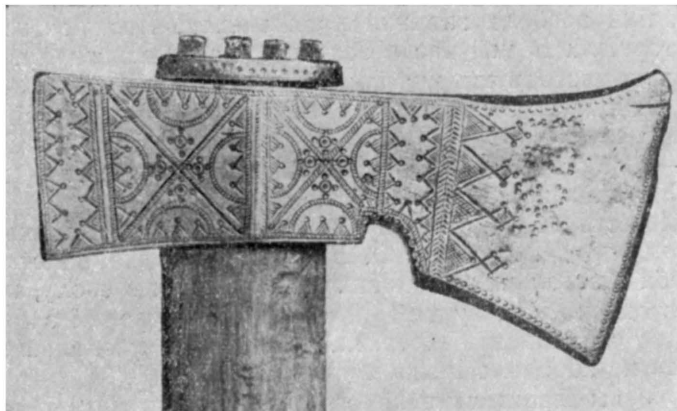

Рис. 4. Палиця-топірець роботи народного майстра Лукина Дудчака (1834 р.).

рів, «що роблять до церков посуду й лихтарі», сніцерів, слюсарів, ковалів, шабельників, рудників, що «железа роблять в руднях», а також рогівників і золотарів².

Возз'єднання України з Росією в 1654 р. відіграло прогресивну роль в розвитку культури і економіки України і зокрема ремесел.

Народна художня обробка кольорових металів на Україні має багатовікову історію. Вона органічно зв'язана з умовами, в яких відбувався суспільно-економічний розвиток. Виробництво предметів побуту з кольорових металів в селах і поселеннях міського типу було примітивною формою домашнього промислу.

В музейних колекціях, на жаль, не знаходимо жодного предмету, датованого XVIII ст. Тільки початок XIX ст. приносить датовані речі. Шляхом вивчення відливних форм, дерев'яних моделей і орнаменту вдалося встановити, що палиці («топірці»), датовані 1834 р.³ (рис. 4)

¹ Г. Б о п л а н, Описание Украины, К., 1901, стор. 5.

² «Обзор украинской словесности 1. Климентій («Основа. Южно-русский литературно-учений весник») СПб., 1861, стор. 208—209, 212, 213, 216, 221, 228.

³ Український державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР (м. Львів), інв. № 16 365.

і 1840 р.¹, належать народному майстрові Лукину Дудчакові — першому відомому латунникові в районі Східних Карпат.

Перші датовані художні вироби з кольорових металів українців Східних Карпат (1698—1834 рр., 1840 р.) вже чітко виявляють свою специфіку. Вони своєрідні за технікою виготовлення (литво, застосування глиняних форм і дерев'яних моделей), формою і орнаментом (перевага архаїчного геометричного орнаменту). Техніка, форма і орнамент відрізняють їх від подібних виробів інших народів.

Художній метал українців Східних Карпат в другій половині XIX і на початку XX ст. не набув широкого розвитку і економічного значення. Допоміжні промисли розвивалися поряд з землеробством, яке було основним заняттям населення.

Домашня промисловість, зосереджуючись переважно в сільських місцевостях або в поселеннях міського типу, обслуговувала сільське господарство і задовольняла побутові потреби населення в межах відповідних етнографічних районів.

Серед різних галузей домашнього промислу великого мистецького рівня досяг художній метал. Він був поширений на Полтавщині (Зіньків), Харківщині (Старобільськ, Верхній Салтів, Волчанськ, Охтирка), Чернігівщині (Чернігів, Ніжин, Березне), Дніпропетровщині (Верхнє, Богуслав, В'язовок, Василівка) і в районі Східних Карпат (Станіславщина, Чернівецьчина, Дрогобиччина і Закарпаття).

Колекції виробів і знарядь праці, що зберігаються в Державному музеї етнографії народів СРСР у Ленінграді, дають порівняно чітку картину цієї галузі народного художнього промислу на Україні в XVIII і XIX ст. Вони свідчать, що виробництво художніх побутових предметів з кольорових металів в минулому на Україні було багатим й складним, що різноманітність виробів, їх форми зумовлювалися побутовими потребами населення. Усі ці вироби виготовлені примітивною технікою литва й холодної ковки за допомогою саморобних знарядь праці.

Перші художні вироби з кольорових металів на території Східних Карпат відносяться до кінця XVII ст. У Державному музеї народного мистецтва «Гуцульщина» в Коломії зберігається датована 1698 р. «бартка» — рукоятка палиці у вигляді сокирки, майже прямокутної форми, орнаментована ритим орнаментом. Орнаментальні мотиви її — «кривульки дубельтові», «їльчете письмо», «очка». До того часу належать й дві кадильніці гуцульських майстрів, що зберігаються в Державному музеї українського мистецтва у Львові.

У другій половині XVIII — на початку XIX ст. в районі Східних Карпат розгортався рух опришків. У 30—40-х роках XVIII ст. він охопив Прикарпаття і високогірні райони Карпат. В таких центрах, як Со

¹ Державний музей народного мистецтва «Гуцульщина» (м. Коломия), інв. № 240.

колівка, Яворів, Річка, Криворівня, Бростурів, Довгопілля, в XVIII ст. народні майстри, крім побутових речей, виготовляли зброю. Одним з поширених видів зброї були палиці — «топірці» з сталевим лазом¹. У «чорній книзі» суду в Станіславі за 1738—1751 рр. в допиті опришків Андрія Пилип'яка і Довбуша згадується така зброя: кріси та порохівниці («ріжки» і «кубки»), торби («тайстри») для патронів².

У розвитку виробництва предметів побуту з кольорових металів можна відзначити кілька етапів. До середини XIX ст. ця ділянка народного художнього промислу розвивалася в основному в рамках натурального господарства.

У другій половині XIX ст., коли в сільське господарство Західної України все більше проникає капіталізм, народні майстри працюють вже на збут і продають свої вироби на ярмарках. Приблизно в останній чверті XIX ст. з'являються посередники-скупники, які постачають майстрам сировину і по дешевих цінах закупають їхні вироби.

«... Робота на скупщика,—вказував В. І. Ленін,—є відстала форма капіталізму, і в сучасному суспільстві ця відсталість веде в ній до особливого погіршення становища трудящих, експлуатованих цілим рядом посередників (sweating-system), роздроблених, змушених задовольнятися найнижчою заробітною платою, працювати при умовах надто антигігієнічної обстановки і надмірно довгого робочого дня,—а головне, при умовах, які до краю утруднюють можливість громадського контролю за виробництвом»³.

Народні майстри дедалі ставали більш залежними від скупників. В результаті цього наприкінці XIX ст.—на початку XX ст. багато майстрів змушені були залишити виробництво художніх предметів побуту з кольорових металів.

Зубожілі народні маси не мали змоги придбати предмети побуту з металів. «Тягар податків,—писала ленінська «Искра» про галицьких селян,—кинув їх в обійми лихваря, і незабаром прибуток від своєї жалюгідної ділянки вони почали ділити між куркулем і казною. Їм самим та їхнім сім'ям не залишалося нічого...»⁴.

З розвитком капіталізму на західноукраїнських землях домашні промисли втрачають до деякої міри свій народний характер щодо форм, орнаменту та вжитковості. Окремі майстри, що на переломі XIX—XX ст. почали виготовляти вироби на збут, пристосовували їх до сма-

¹ Д. К. Зеленин, Воссоединенные украинцы, «Советская этнография»; М.—Л., 1941; К. Попов, Русское население по восточному склону Карпат, «Слово», 1867, № 86; Я. Головацкий, Народные песни Галицкой и Угорской Руси, М., 1878, стор. 709.

² Фотокопія із книги Гакке «Путешествие по Карпатам», 1794, Державний історичний музей (Москва).

³ В. І. Ленін, Твори, т. 2, стор. 387—388.

⁴ «Искра» від 15 жовтня 1902 р.

Рис. 5. Заняття у Крайовому науковому закладі столярства, токарства, різьбярства і металевої орнаментики (на першому плані — народний майстер В. Г. Девдюк (зліва) і директор Лішовський).

ку капіталістичного міста. Часто такі речі були низької якості щодо форм і художнього оформлення. Це позначилось на окремих виробах народних майстрів другої половини XIX і першої чверті XX ст. Д. Н. Дудчака, І. Д. Кушіка, Ф. В. Якіб'юка, В. Г. Девдюка та ін.

Художні вироби з кольорових металів у першій половині XIX ст. в районі Східних Карпат виготовлялися з латуні і міді; вони ще дещо важкі і грубі щодо виконання, хоч свідчать про глибоке знання якостей цих металів. У другій половині XIX і на початку XX ст. з'являються речі, виготовлені з нейзильберу. Цей метал легко кується, гнеться, полірується, завдяки чому він поступово витісняє інші метали, з яких вироблялися художні предмети.

Слід відзначити, що виробництво предметів побуту з металів було спадковим і передавалось з покоління в покоління. Можна назвати багато імен майстрів однієї родини, які зустрічаємо протягом кількох поколінь. Так, наприклад, рід Дудчаків з с. Бростурова (Лукін, Никора, Дмитро, Лукин, Иван), рід Медвідчуків з с. Річки (Микола, Михайло, Василь) і рід Федюків з с. Дихтинця були творцями і носіями культури і народних традицій у виготовленні художніх виробів з кольорових металів у Східних Карпатах.

Мали місце спроби готувати кадри народних майстрів в художніх школах. З цієї метою в 1904 р. у с. Вижниці засновується художня

школа столярства, токарства, різьбярства і металевої орнаментики. Викладачем художнього металу в 1908 р. було запрошено народного майстра В. Г. Девдюка.

У цій школі Девдюк викладав багато років. Працювати доводилося в дуже важких умовах. Не було сировини і необхідних знарядь праці, столів і стільців для учнів. Навчання проводилося лише влітку, бо учні не мали ні взуття, ні теплої одягу. Проте гаряча любов до своєї справи допомогла йому подолати всі труднощі і передати молоді свої знання та вміння.

У роки першої світової війни народний художній промисел в Східних Карпатах занепав. Більшість майстрів відбувала військову повинність. Художню школу у Вишніці було закрито. Мідь в Австрії скрізь реквізувалась.

В наступний період кількість народних майстрів-латунників з року в рік зменшується. У 1935 р. налічувалося всього 40 латунників — «молотників». В 1938 р. художні вироби з кольорових металів виготовляли селяни лише п'яти сіл: Річки, Бростурова, Яворова, Краснолово і Жаб'єго. Асортимент виробів того часу — це лускоріхи, ножі для розрізання паперу, пряжки, палиці, стремена, печатки, персні, застібки тощо. Збували вироби на ярмарках і за посередництва скупників у містах і курортних місцевостях.

Треба зазначити, що в той час художні вироби з кольорових металів починають витісняти шкіряні напіввжиткові, напівдекоративні предмети, багато прикрашені металом.

Визволення в 1939 р. західноукраїнських земель з-під гніту буржуазно-поміщицької Польщі, а через рік — Північної Буковини з-під влади боярської Румунії та возз'єднання їх з Радянською Україною докорінно змінили життя населення західних областей. Виникли нові форми організації праці і були створені умови для творчості народних майстрів. Організація художньо-промислових артілей дала можливість з перших днів Радянської влади оснастити виробництво новою технікою, забезпечити майстрів сировиною і знаряддями, налагодити збут виробів. Створені артілі виготовляли різні предмети: чорнильне, письмове приладдя і курильне приладдя, ножі для розрізання паперу, персні, браслети, брошки, пряжки до жіночих і чоловічих поясів, прикрашені металом сумочки тощо.

Під час німецько-фашистської окупації Східних Карпат виробництво художніх предметів з металу припинилося зовсім.

У післявоєнні роки поступово відроджувалося виробництво художніх предметів з металу. Так, артіль «Гуцульщина» в м. Косові (Станіславська область) з двома філіями в селах Річці й Бростурові об'єднує, крім різьбярів по дереву, також народних майстрів обробки кольорових металів. Артіль випускає багато оздоблених художніх дерев'яних предметів побуту.

Виставки сучасних народних художніх виробів свідчать про розвиток творчості народних майстрів. У 1949 р. на виставці в Києві експонувалися вироби з латуні і нейзильберу народних майстрів Станіславської області: палиці, топірці, ножі для розрізання паперу, портсигари, чорнильне і курильне приладдя, люльки, персні тощо. Ці вироби свідчать про те, що традиційні форми виробів з кольорових металів можуть бути з успіхом застосовані для виробництва предметів широкого вжитку.

ХУДОЖНІ ВИРОБИ З МЕТАЛУ В ПЕРІОД КАПІТАЛІЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ СТАНІСЛАВСЬКОЇ, ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ, ДРОГОБИЦЬКОЇ І ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

До 1917 р. український народ, роз'єднаний штучними кордонами, був позбавлений вільного національного розвитку. Галичина, Буковина і Закарпаття в результаті колоніальної політики уряду Австро-Угорщини, а з 1918 р. буржуазних урядів Польщі, Румунії та Чехословаччини перебували на становищі напівколоній. Тяжкі суспільно-економічні умови доби капіталізму руйнували відстале галицьке село. Капіталізм не тільки витіснив дрібну кустарну промисловість, а й погіршував умови господарства дрібних землеробів.

Голод і злидні панували в селах Галичини, Буковини та Закарпаття. Газета «Слово» в номері від 22 лютого 1862 р. змалювала жахливу картину життя українців Східних Карпат. «З дня на день,— писала газета,— марніє він [гуцул], як билинка, лице його огорнув смуток, голодний, босий і обдертий зсихає, як дерево без коріння... Ліси і толоки позабирано йому до скарбу. Годі йому тут маржинку випасати, побережники зараз її арештують, а один злісний [лісничий] взяв собі за іграшку маржинку стріляти і сіно палити. Зісталося йому тільки кусник ґрунту коло хати та й цариночка на кілька копичок січня. Годі йому яку-небудь маржинку викохати і продати, аби хліба на долах купити. Від хати до хати чути лиш жалі та нарікання»¹.

Про тяжке становище трудящих західноукраїнських земель свідчить те, що на одну душу населення в 1896—1905 рр. припадало на рік лише 48 кг пшениці, 35 кг жита і 9 кг кукурудзи, в той час як в Росії відповідно 240 кг жита і 130 кг пшениці².

¹ А. К., 3-над Черемоша (дописи), «Слово», № 12, 1862.

² F. B u j a k, Galicja, Lwów, 1910, стор. 301.

І. Франко і С. Щепановський, досліджуючи економіку західноукраїнського села, дають яскраві картини зuboжіння¹. Смертність у Галичині була найвищою в усій Австрії. «Найбільш виразним висловом,— пише С. Щепановський,— є безприкладно коротка тривалість життя в Галичині. Фізіологія виявляє, що пересічний харч галичанина не вистачає на вдержання здоров'я і життя, а реєстри смертності показують також вражаюче панування смерті над життям. В останніх восьми роках Галичина втрачала щороку 56 000 чоловік...»²

У центрі домашніх допоміжних промислів — в Косові і в Косівському повіті в 1884—1895 рр. вмирало щорічно 2623 чоловік³. Надзвичайно тяжкі умови життя трудящих Буковини в період австро-угорського панування були причиною масових захворювань і смертності. Лише в 1907 р. померло 22 038 чоловік⁴.

Особливо великого лиха завдавали трудящим масам економічні кризи, що викидали з села щороку тисячі розорених селян. За період 1920—1930 рр. з Польщі виїхало 1 480 425 чоловік, а безробітних в 1924—1931 рр. було 3 069 109 чоловік⁵. Кількість безробітних в 1930 р. становила 864 715 чоловік, а в першій половині 1931 р. 1 072 179 чоловік⁶. Тисячі селян і дрібних виробників, щоб не вмерти з голоду, виїжджали на заробітки в країни Західної Європи і Америку.

Яскравим прикладом цього може бути доля селянина Герцюка з с. Старого Косова, Станіславської області. П. І. Герцюк був різьбярем. Його дружина Калина ночами вишивала куркульським дочкам сорочки. Своє вміння Пахомій Іванович передав синові Тарасу. Сина, який проявив здібності і бажання вчитися, він віддав у навчання до народного майстра В. Г. Девдюка. Бажаючи заробити гроші, щоб дати дітям освіту, Герцюк поїхав до Америки, а там і помер у злиднях.

Про це свідчить копія листа від 12 лютого 1932 р., який переслав польський консул з Буенос-Айреса дружині Герцюка: «На Ваше прохання від дня 11 січня 1932 р. з жалем повідомляю, що в дуже прикрому її становищі я не можу допомогти, тому що Ваш чоловік, внаслідок довготривалої хвороби, не тільки що ніякого майна не лишив, але вмер просто в нужді»⁷.

¹ І. Франко, Як ми вмираємо (В наймах у сусідів), Львів, 1914; S. Szczępański, Nędza Galicji w cyfrach, Lwów, 1888; Rocznik statystyki Galicji, Lwów, 1899, стор. 22.

² S. Szczępański, Nędza Galicji w cyfrach, Lwów, 1888, стор. 28.

³ Rocznik statystyki Galicji, pod kierunkiem T. Rutowskiego, Lwów, 1898, стор. 50.

⁴ Матеріали з експедиції в Станіславську і Чернівецьку області в 1951 р., Український державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР (м. Львів).

⁵ M. Fułarski, Kryzys emigracyjny, a polska polityka kolonialna, Warszawa, 1931, стор. 29.

⁶ Там же, стор. 7.

⁷ Матеріали з експедиції в Станіславську, і Чернівецьку області в 1951 р.

Жахливу картину горя і злиднів населення Східних Карпат показали у своїх творах письменники Ю. Федькович і О. Кобилянська. «Не багато руського народу на буковинській живе Україні, де багато він значить,— писав Ю. Федькович.— І Буковина була в неволі і тут лялися крові ріки під нагаями панських посіпак.

І справді руської треба було упрямої, щоб зовсім не пропасти»¹.

Письмениця Ольга Кобилянська в оповіданні «Банк рустикальний» змалювала весь трагізм українського селянина. «Проценти,— писала вона,— множилися... і висисали послідню краплю крові...»². Лише за 1907 р. земельний банк прибрав до своїх рук 496 ділянок з 6300 ділянок, заставлених бідняками і середняками³. У 1918 р. на Буковині було 24 634 безземельні господарства⁴.

Основна маса населення була неписьменною. Кількість неписьмених в центрах домашніх промислів Станіславської округи в 1899 р. становила 92,7%. В таких центрах народного художнього металу, як Перехресне, Соколівка і Устеріки зовсім не було шкіл. В інших, як, наприклад, Голови, де проживало 1069 чоловік, Ростоки з 1836 жителями, офіційно були школи, проте в них навчалося небагато дітей. У Довгопіллі, Яворові, Краснопіллі, Криворівні, Річці, Жаб'єму, Бростурові навчанням охоплено було лише частину дітей. У с. Довгополі із 236 дітей вчилися 118, в Яворові із 209 дітей — 83, в Криворівні із 189—71, в Річці із 387—77, в Жаб'єму із 176—75, а в Бростурові із 231—лише 61⁵.

У 1918 р. на Буковині налічувалося 216 українських шкіл, в яких навчалося 45 тис. дітей. Правлячі кола Румунії всіляко обмежували розвиток української національної культури. У 1927—1928 рр. налічувалося 545 шкіл з румунською мовою викладання і не було жодної української школи⁶. Таку саму політику на західноукраїнських землях проводив і уряд буржуазно-поміщицької Польщі. Якщо в 1934—1935 рр. тут було 457 шкіл, то в 1939 р.—лише 200. В результаті цього кількість неписьмених в окремих воєводствах, як, наприклад, в Станіславському, досягала 86%⁷.

¹ О. Ю. Федькович, Буковинські пісні з голосами. Повісті й оповідання, т. II, Львів, 1902, стор. 89.

² О. Кобилянська, Вибрані твори, К., 1949, стор. 232.

³ Матеріали з експедиції в Станіславську і Чернівецьку області в 1951 р. Український державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР (м. Львів).

⁴ Там же.

⁵ В. Шухевич, Гуцульщина, Матеріали до українсько-руської етнології, стор. 80.

⁶ Матеріали з експедиції в Станіславську і Чернівецьку області в 1951 р. Український державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР (м. Львів).

⁷ Д. Мин, Западная Украина, ОГИЗ, 1939, стор. 39.

Трудящі Закарпаття не мали ніяких політичних і національних прав. Пануючі класи Угорщини проводили насильну мадяризацію населення Закарпаття. Було заборонено вживати українську мову. Із 600 шкіл перед першою світовою війною тільки у 18 вчили мішаною мовою. Кількість неписьменних досягала 80%¹.

Величезна більшість селянських господарств мала лише невеликі клаптики землі, а багато селян зовсім не мали землі і худоби. Задихаючись від малоземелля, населення Східних Карпат змушене було шукати іншого заробітку. Щоб вирватися з лещат голоду і злиднів, населення займалося підсобними промислами. В районі Східних Карпат розвинулося килимарство, художня кераміка, різьба по дереву, вишивка і художній метал. За неповними статистичними даними, в 1935 р. в колишньому Косівському повіті налічувалося 2878 чоловік, зайнятих у різних ділянках домашнього промислу.

Індивідуальне виробництво та індивідуальна залежність народного майстра від ринку збуту ставили його в тяжкі умови, що загрожували існуванню самого виробництва. Питання збуту виробів було дуже важливим для майстрів, бо такі ринки, як Косів, Коломия, Вижиця і Турка, знаходились на відстані багатьох кілометрів від центрів виробництва. Не так легко було народному майстрові продати готовий товар, коли його виробляли майже в кожному селі. Розкиданість осель, віддаленість від міських центрів не дозволяли народному майстрові часто збувати вироби на ярмарку. Він або реалізував вироби в своєму селі, або, найчастіше, передавав товар скупникові.

Домашня промисловість самою суттю вимагає посередництва. Примушений весь час вести боротьбу за своє існування, позбавлений потрібних оборотних коштів, майстер відразу потрапляв в ярмо до скупника. При таких суспільно-економічних умовах, при ізолюваності дрібних виробників представники експлуататорської меншості прибирали до своїх рук збут, концентрували його.

«Скуповуючи вироби (або сировину) в масових розмірах,— підкреслює В. І. Ленін,— скупщики таким чином здешевлювали видатки збуту, перетворювали збут з дрібного, випадкового і неправильного у великий і регулярний,— і ця чисто економічна перевага великого збуту неминуче повела до того, що дрібний виробник виявився відрізнаним від ринку і беззахисним перед владою торговельного капіталу»².

Народні майстри по художньому металу не тільки були позбавлені можливості збувати готові вироби, а й не мали змоги придбати сировину. Сировину привозили з Львова, Кракова, Варшави, навіть з Відня і Праги. Народний майстер звичайно платив посередникові за

---

¹ Ф. Шевченко, Боротьба за радянську владу на Закарпатській Україні, ДВПЛ, К., 1950, стор. 10—11.

² В. І. Ленін, Твори, т. 3, стор. 308.

сировину вдвічі дорожче, ніж вона коштувала у Львові. Не маючи змоги збути готові вироби, майстер змушений був продати вироби по такій ціні, яку встановлював посередник-скупник. Часто скупники давали майстрам-латунникам аванси і цим самим примушували їх продавати вироби по тій ціні, що існувала на день видачі авансу.

Серед місцевого населення погану славу залишили скупники (С. Білак, Л. Якіб'юк і Н. Околович з с. Річки, І. Ігнатюк з с. Бростурова, Н. Шінфельд з Косова), що скуповували вироби у народних майстрів і перепродували їх в курортних місцевостях — Ямному, Яремчій, Криниці, Закопаному, а також у Львові і Варшаві. Якіб'юк навіть переслав вироби в Америку. У 20 — 30-х роках ХХ ст. за інкрустовану коробку скупник платив 20 зол., в той час як продавав за 40, за портсигар платив 8—10 зол., а продавав за 15—20.

Слід відзначити, що серед народних майстрів існувала професіональна конкуренція. Кожний з них намагався зберегти таємницю своїх винаходів. Можна навести такий цікавий факт. Народний майстер І. Д. Кішук з с. Річки придумав машинку для «ціточок», «медяників» і «фасульок». Інші майстри, серед яких був і В. Г. Девдюк з Старого Косова, намагалися дізнатися про цей винахід. Кішук погодився продати його Девдюку, але останній не міг заплатити необхідної суми грошей. Тоді Девдюк послав свого учня Т. П. Герцюка на навчання до Кішука для того, щоб перейняти секрети роботи. Проте Кішук, розгадавши наміри конкурента, не прийняв Герцюка.

Питання ринків, закупівлі сировини, а також боротьба з визиском скупників приводили до того, що дедалі необхіднішим ставало об'єднання народних майстрів в промислові кооперації. Проте ні в умовах Австро-Угорщини, ні буржуазно-поміщицької Польщі про це не могло бути й мови. Безземелля, визиск дрібних виробників привели до того, що народні майстри з кожним роком все більше і більше потрапляли в кабалу до лихварів-скупників.

Більшість селянських сімей в центрах допоміжних промислів голодувала, не маючи не тільки хліба й картоплі, а й кукурудзи. У 1875 р. В. Залозецький змалював жахливу картину голодної смерті невідомого бондаря з с. Річки, що вибрався на далеке Поділля, щоб обміняти бондарні вироби на кукурудзу. «Во время голодного помора я свидетелем был агонии одного речского человека. Конь его пасся преспокойно... Неразлучные бесаги стояли на земле возле лопат и коновок, а тут же, с мосяжным крестом на обнаженных грудях, от голода умирал дюжий, молодой горец...»¹.

Житлові умови народних майстрів були жахливі. Хата виробника була одночасно і його майстернею. У цьому ж приміщенні жінки займалися кухонною роботою. Житлове приміщення було здебіль-

---

¹ В. Залозецкий, Речские гуцулы, «Слово», № 18, 1875, стор. 107.

шого двокамерне, іноді трикамерне, а житлова кімната розмірами 7,5×4,5 — 5 м з глинобитною підлогою. Вентиляції ніякої не було, віконця звичайно забиті наглухо; хата освітлювалась лучиною (як у І. Д. Федюка із с. Дихтинця) або лоевим світильником (Дудчаки із с. Бростурова, М. Ф. Медвідчук із с. Річки); у кімнаті майже чверть площі займала піч і жило 8—10 членів сім'ї. Крім того, для литва потрібний був горн, який звичайно майстер влаштовував у хаті. Народні майстри не мали змоги придбати захисні окуляри, що спричинялось до того, що багато майстрів по художній обробці кольорових металів втрачали зір від іскор, зокрема І. Д. Федюк, Н. Л. Дудчак, М. Ф. Медвідчук, В. Г. Девдюк та ін. Житлова кімната була наповнена порохом від металу, що було причиною захворювань її мешканців, особливо дітей.

Більшість народних майстрів-латунників хворіла на бронхіт («дихавицю»).

За своїм соціальним походженням народні майстри належали до бідняцьких верств. З бідняків вийшли Дудчаки, Медвідчуки, Федюки та інші народні майстри — творці матеріальних цінностей народного художнього литва. Спогади літніх жителів сіл Бростурова, Річки, Дихтинця і Путили, а також онуків і дітей народних майстрів та їх учнів дають уявлення про умови, в яких доводилося працювати народним майстрам.

Про рід Дудчаків відомості подав онук народного майстра Дмитра Дудчака І. Л. Дудчак, працівник артілі «Гуцульщина». Дудчаки були бідняками, і щоб заробити на життя сім'ї, батько Никори Лукин і сам Никора Дудчак зливали «мосеж», тобто виготовляли з латуні предмети побуту для односельчан і жителів навколишніх сіл.

Тяжке матеріальне становище примусило селянина с. Річки, а згодом відомого народного майстра М. Ф. Медвідчука зайнятися допоміжним промислом. Маючи один гектар землі, він не міг прогодувати сімох дітей. Він сам зробив знаряддя праці, як-то: молотки, друлівники, кліщі, пунсони, фірми, фірмаки тощо. Медвідчук виконував художні вироби з металу на збут, але, будучи незареєстрованим, він змушений був виготовляти їх потай, зачинившись в напівтемній хаті. Не маючи змоги самому збувати вироби, він продавав їх по дешевих цінах скупникові Якіб'юку.

Як незареєстрованих, так і зареєстрованих народних майстрів однаково душили податки. Коли В. Г. Девдюк в 20-х роках ХХ ст. відкрив невеличку майстерню-школу в с. Старому Косові, на нього було накладено високі податки, а потім притягнуто до судової відповідальності за несплату їх. Це було причиною того, що Девдюк закрити свою майстерню-школу.

Творча праця народних майстрів не охоронялась законом, вони були позбавлені будь-яких прав. Цікавий епізод розповіла нам онука

майстра І. Д. Федюка Олена Щур, інструктор художньої вишивки училища прикладного мистецтва у Вижниці.

«У Федюка було сім дочок і один син, який, як і дід, різбив по металу. Ще до першої світової війни Василя було забрано до австро-угорської армії. Дід на той час уже був старий, і йому тяжко було дома без робочих рук сина. Йому прийшло на думку просити цісаря, щоб Василя відпустили з армії додому. Щоб задобрити цісаря, дід зробив два пістолі незвичайної краси і повіз їх до Відня, щоб з власних рук подарувати цісареві. Даруючи цісареві пістолі, дід промовив: «Найясніший царю, прошу вас, щоб ви звільнили мого сина з жовнірів». А цісар каже: «То ти не хочеш, щоб твій син служив цісареві?» «Я хочу, — відповів дід, — щоб мій син цісареві служив, але і щоб мені робив»¹. Хоча дуже гарні були пістолі, проте цісар не відпустив Василя Федюка з армії. Такою була ласка «найяснішого цісаря», на яку так сподівався народний майстер, їдучи за нею з далекого гірського села.

Класова боротьба на західноукраїнських землях перепліталася з національно-визвольною. Свої споконвічні сподівання і надії на визволення від тяжкого соціального і національного гніту трудящі Західної України пов'язували з революційним рухом російського робітничого класу. Під впливом першої російської революції 1905 — 1907 рр. посилювався революційний рух на західноукраїнських землях, які були під гнітом Австро-Угорщини. Особливо широко розгорнувся робітничий рух в Галичині. У 1905 р. тут відбулося 47 страйків з участю 11 789 робітників, а в 1906 р. число страйків зросло до 98.²

Страйковий рух на західноукраїнських землях дедалі поширювався. Трудящі відмовлялися платити податки, влаштовували демонстрації, страйки тощо. Особливо посилювалася страйкова боротьба в 1934 — 1937 рр.

Незадовго до возз'єднання західноукраїнських земель з Українською РСР, в 1934 р., застрайкували робітники домашніх промислів Станіславщини.

Страйк почався в Косові, в майстерні килимів Кнолля, де працювало понад 300 робітників.

Підпільна робота на Косівщині велася задовго до страйку. В Косові, в читальні ім. М. Павлика, майже щовечора збиралися члени підпільного товариства робітників, на зборах вони вивчали твори класиків марксизму-ленінізму, читали газети і листівки.

Страйкуючі домагалися створення професійної спілки, яка захищала б їх інтереси, восьмигодинного робочого дня, підвищення за-

¹ Матеріали експедиції в Станіславську і Чернівецьку області в 1953 р. Український державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР (м. Львів).

² «Podręcznik statystyki Galicji, pod red. T. Pilata», т. IX, вип. 11, стор. 239.

робітної плати і створення кращих умов праці. На мітингу робітники Косівського повіту висунули вимоги до підприємців. Було створено профспілкову організацію. Але незабаром комітет по організації страйку було арештовано і профспілку закрито.

Боротьба трудящих Буковини проти румунсько-боярського окупаційного режиму знаходила свій прояв, зокрема, у страйках. За період 1920 — 1930 рр. відбулося чимало страйків робітників, зайнятих в різних галузях промисловості, в тому числі гончарів, токарів, різьбярів тощо. Ця хвиля страйків на Північній Буковині, де проживало переважно українське населення, занепокоїла уряд. Тому в 1934 р. румунський уряд оголошує стан облоги в багатьох районах, і зокрема у Вижниці і Путилі. У наказі командування 4-го корпусу румунської армії від 31 грудня говориться, що жителі, які порушують закон, підлягають покаранню¹.

Трудящі Західної України розуміли, що тільки возз'єднання з Радянською Україною принесе їм соціальне і національне визволення.

* *
*

Основними центрами виробництва художніх предметів з кольорових металів в районі Східних Карпат у другій половині XIX і першій чверті XX ст. були села Косівського, Жаб'ївського, Кутського (сучасна Станіславська область), Путильського, Вижницького (тепер Чернівецька область), Турчанського, Старосамбірського (тепер Дрогобицька область) повітів і два села Рахівського повіту (сучасна Закарпатська область).

Визначити час виникнення народного художнього промислу в Східних Карпатах, виявити всі центри, де вироблялися предмети побуту з кольорових металів, неможливо. Домашні допоміжні промисли, які відігравали значну роль в економіці села другої половини XIX і першої чверті XX ст., за часів Австро-Угорщини та буржуазно-поміщицької Польщі не були охоплені статистикою. Вироби, що зберігаються в музейних фондах країни, до певної міри дають можливість визначити час і місце виробництва².

Перші відомі предмети побуту з кольорових металів походять з с. Бростурова, Косівського району, Станіславської області, одного з

¹ Матеріали експедиції в Станіславську і Чернівецьку області в 1951 р. Український державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР.

² Український державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР (м. Львів); Державний музей українського мистецтва (м. Львів); Історико-краєзнавчий музей (м. Станіслав); Державний музей народного мистецтва «Гуцульщина» (м. Коломия); Історико-краєзнавчий музей (м. Чернівці); Державний музей етнографії народів СРСР (м. Ленінград).

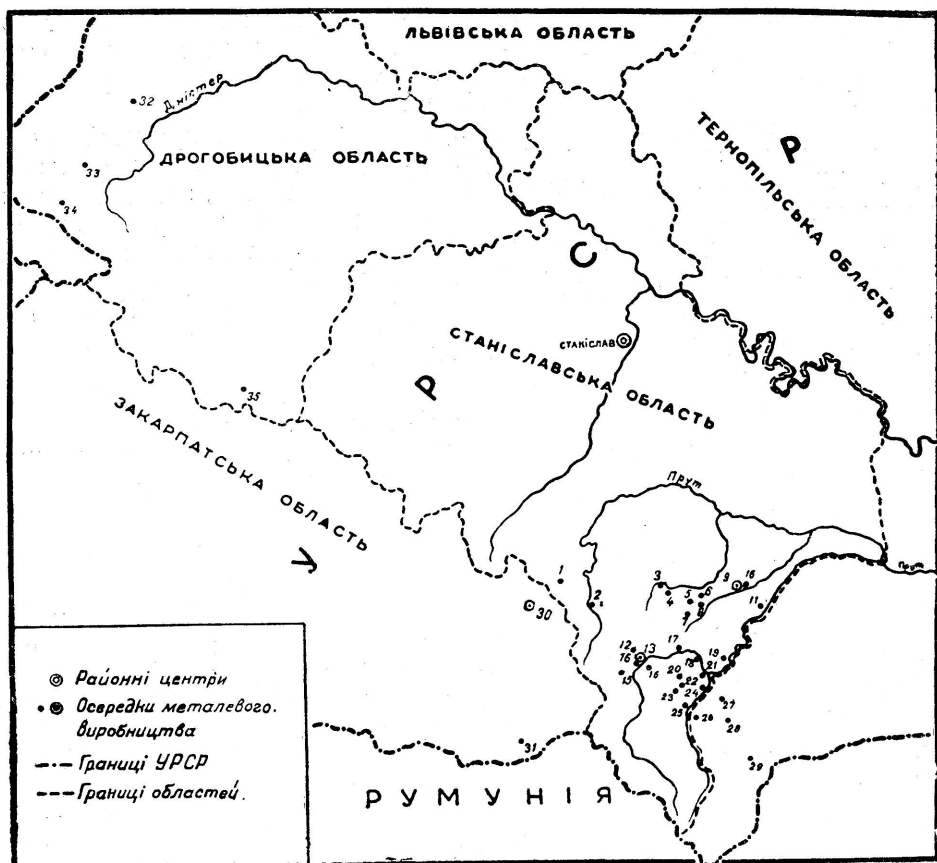

Рис. 6. Осередки художньої обробки кольорових металів у кінці XIX ст.:
 1. Яблуниця, 2. Ворохта, 3. Космач, 4. Бростурів, 5. Річка, 6. Соколівка, 7. Безуглівка, 8. Яворів,
 9. Косів, 10. Старий Косів, 11. Старі Кути, 12. Ільці, 13. Жаб'є, 14. Красник, 15. Бистрець, 16. Кри-
 вець, 17. Криворівня, 18. Білоберізка, 19. Розтоки, 20. Красноліс, 21. Устеріки, 22. Перехресне,
 23. Голови, 24. Довгопілля, 25. Яблуниця, 26. Усть-Путило, 27. Дихтинець, 28. Путило, 29. Селятин,
 30. Ясиня, 31. Ділове, 32. Мишанець, 33. Стара Сіль, 34. Лютовиська, 35. Лавочне.

найбільших центрів художнього металу. Першим відомим народним майстром, що прославився своїми виробами з латуні¹, був Л. Дудчак із с. Бростурова.

Тепер не тільки важко виявити всі центри, а й охопити в цілому всі мистецькі надбання народних майстрів по художньому металу XIX і першої чверті XX ст. Не вдалося також визначити, хто перший в тому або іншому селі почав виготовляти художні вироби з металу, бо бага-

¹ Збірка художніх виробів з металу Українського державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР (м. Львів), інв. № 16 091, 16 214, 16 396.

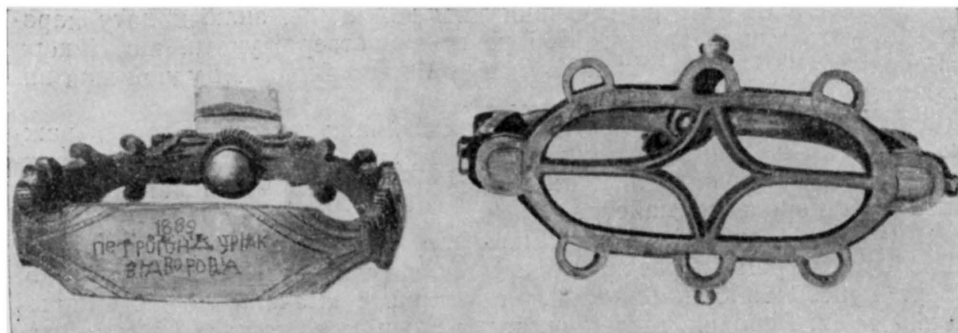

Рис. 7. Стремена.

то прізвищ забуто, можливо тому, що виробництвом займалося чимало жителів, і воно було щоденною працею.

Збірки художніх виробів з кольорових металів, які зберігаються в музеях, дуже рідко виявляють народного майстра. Розглядаючи перший-ліпший предмет другої половини XIX ст., ми не знайдемо ініціалів народного майстра, який своєю мозолистою від праці рукою робив чудову павутинну різьбу на виробках з металу.

Лише наприкінці XIX ст. окремі народні майстри — Д. Дудчак з с. Бростурова (нар. 1856 р.) і П. Гондурак, званий Кікіндяк, з с. Яворова (нар. 1868 р.) — почали підписувати свої вироби¹. Обидва вони були неписьменні, і невідомо хто навчив їх досить незугарними друкованими літерами вибивати своє ім'я, прізвище, назву села і рік виготовлення (рис. 7).

Вивчення збірок музеїв країни дало змогу встановити, що більшість предметів, виконаних з латуні й нейзільберу технікою литва, виготовлена родиною Дудчаків. Рід Дудчаків (Лукин, Никора, Дмитро, Лукин і син Лукина — Іван Дудчак, що працює в артілі І. Франка в с. Бростурові) прославився видатними майстрами по художній обробці металу.

Про Л. Дудчака — першого народного майстра-латунника — можна сказати небагато. Дуже скупі відомості подав народний майстер В. Г. Девдюк, учень сина Лукина Дудчака — Никори. В той час, коли Девдюк був учнем Никори Дудчака, останній виготовляв дуже мало художніх виробів².

¹ Український державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР (м. Львів), інв. № 18 196, 16 176.

² Український державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР (м. Львів), інв. № 16 365, 16 122; Історико-краєзнавчий музей (м. Станіслав), інв. № 1909; Державний музей етнографії народів СРСР (м. Ленінград), інв. № 1183/19—20.

Дата смерті Никори Дудчака не відома, але, знаючи дату народження його сина Дмитра 1856 р., можна стверджувати, що Никора народився в 20 — 30-х роках XIX ст., а батько його Л. Дудчак жив наприкінці XVIII — на початку XIX ст.

Визначити вироби Л. Дудчака, як й інших майстрів, досить важко. Неповні колекції в музейних збірках знарядь праці, якими народні майстри виконували відливи, не завжди дають можливість встановити ім'я народного майстра.

У родині Дудчаків зберігаються знаряддя праці Никори і Дмитра Дудчаків, зокрема дерев'яні моделі кресал у вигляді собачки, кінської збруї, пунсони з орнаментальними мотивами «мачок», «очка», «колачки» та ін. В родині Медвідчуків у с. Річці зберігається частина знарядь праці М. Ф. Медвідчука. Його пунсони більші, ніж пунсони Дудчаків. «Мачок» і «очка» на виробах, виготовлених М. Ф. Медвідчуком та його сином Михайлом, більші за «мачок» і «очка», які бачимо на виробах Дудчаків.

Дуже важливим у встановленні прізвища народного майстра є техніка роботи. Технікою плетіння (так зване «шиття дрів») прикрашала свої вироби більшість народних майстрів, але такої павутинної витонченості, до якої довів плетіння І. Кішук, не досяг жодний майстер. Жителі сіл Бростурова і Річки, що пам'ятають того або іншого

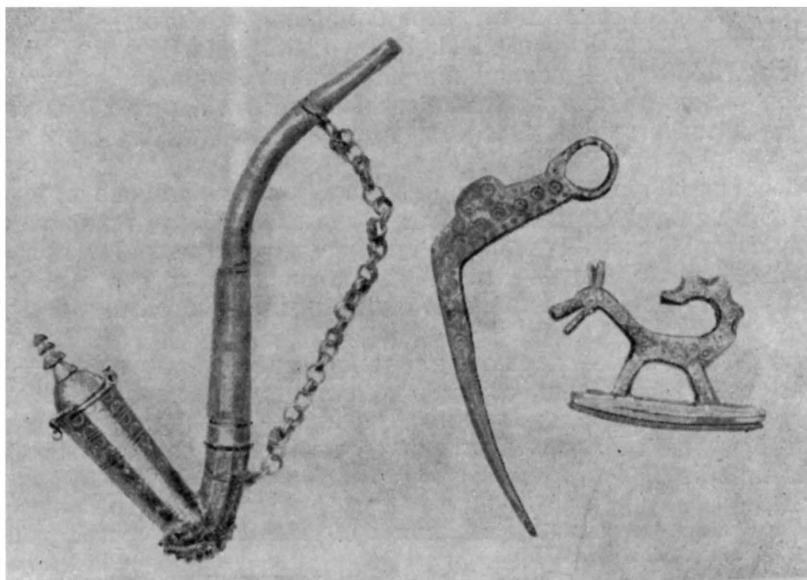
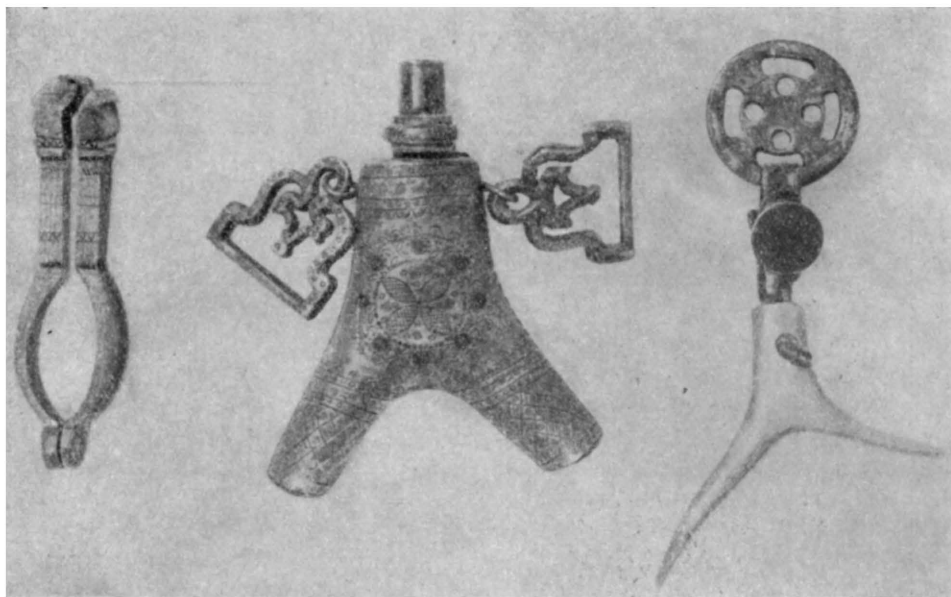

Рис. 8. Люлька, проколювач і кресало роботи народного майстра Лукина Дудчака (перша половина XIX ст.).

Рис. 9. Лускоріх, порохівниця і прилад для розв'язування вузлів роботи народного майстра Лукина Дудчака (перша половина XIX ст.).

майстра, серед значної кількості предметів можуть пізнати вироби І. Кіщука, який протягом довгих років виготовляв художні вироби для односельчан.

Жіночі палиці, «запускані» свинцем, виготовляв майже виключно М. Ф. Медвідчук, а люльки («путилівки») — рід Федюків на Чернівецьчині. Особливо відомі люльки І. Федюка. Підробити «путилівку» не вдалося навіть таким спеціалістам, як Д. Дудчак, М. Медвідчук і В. Пітиляк. Секрету техніки з'єднання вирізних перснів на люльці не вдалося відкрити народним майстрам з інших центрів. Такі, здавалося б на перший погляд, дрібні деталі, дають змогу встановити прізвище творця того чи іншого виробу.

Деякі вироби з латуні першої половини XIX ст. належать Л. Дудчакові, серед них — топірець, датований 1834 і 1840 рр.¹, люлька², кресало³. Його вироби дещо грубуваті щодо виконання, але свідчать

¹ Український державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР (м. Львів), інв. № 16 365; Державний музей народного мистецтва «Гуцульщина» (м. Коломия), інв. № 240.

² Там же, інв. № 16 214.

³ Там же, інв. № 16 122.

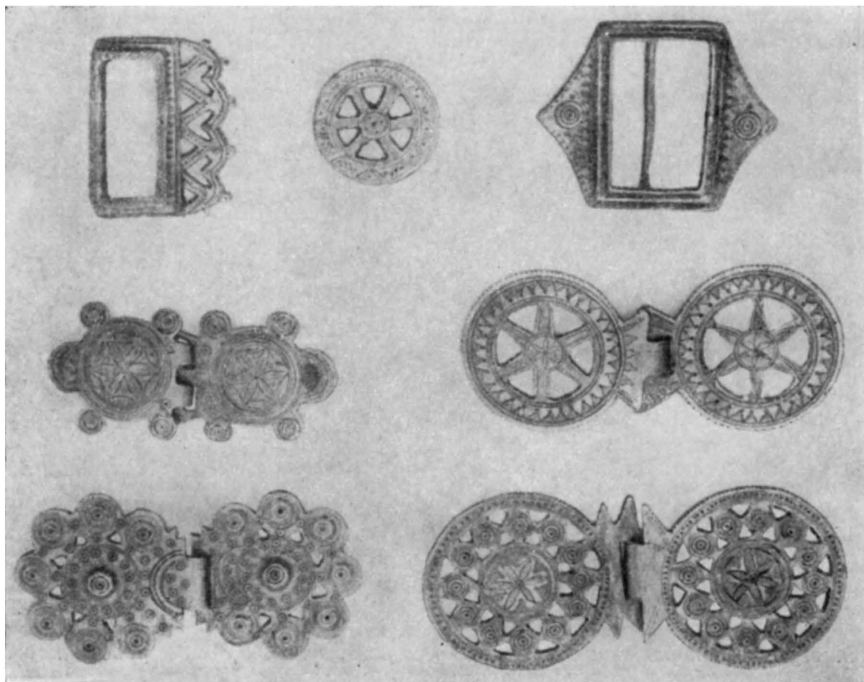

Рис. 10. Поясні пряжки роботи народного майстра Никори Дудчака (середина XIX ст.).

про велике вміння художньої обробки кольорових металів. Орнамент на них нескладний. З орнаментальних мотивів він найчастіше вживає «ільчете письмо», «руже» та «колачики» (рис. 8, 9, 10).

Першим прославився своїми художніми виробами з латуні Никора Дудчак. Його вироби експонувалися на господарсько-промисловій виставці в Коломиї у 1880 р.¹ і дістали (рис. 11, 12, 13, 14) загальне схвалення. Про його талант розійшлася слава по всій Верховині. Никора Дудчак створив власний стиль в різбі по металу. Вироби його свідчать про глибоке знання традицій і в той же час про вміння висловити творчий задум.

Знання техніки обробки кольорових металів, набуте від батька, Никора Дудчак передав синові Дмитру. Дмитро Дудчак (нар. 1856 р.) все своє життя провів у с. Бростурові. Мати його, жінка спокійної, лагідної вдачі, прищепила синові любов до краси. Творчість Д. Дудчака припадає на останню чверть XIX і початок XX ст. В цей час художня обробка металу в південних районах Станіславщини за технічним рівнем досягла найвищого розквіту. Дмитру Дудчакові належать

¹ Виставка господарсько-промислова в Коломиї, Станіслав, 1881, стор. 36.

датовані предмети: стремена¹ (рис. 7), торба плоска² (рис. 15) та інші вироби.

Вироби Д. Дудчака щодо форм і орнаменту виконані за давніми зразками. Для нього не існує ніякої модернізації, він визнає тільки старовинні взори. Його прості ножі («бгані», «забигачі») і мисливські ножі з виделками («опришівські»), як і кільця до поясів, є чудовими зразками цього. Майстерно виконані ним ножі та люльки з нейзільберу і лускоріхи (рис. 16, 17, 18).

Крім родини Дудчаків, у с. Бростурові наприкінці XIX і на початку XX ст. налічувалось ще 15 народних майстрів, які займалися виготовленням художніх предметів з кольорових металів³. Очевидно, тут не враховано учнів або членів сім'ї, які при допомозі батька чи діда виконували нескладні побутові предмети з металу. Як відомо, в Станіславській, Чернівецькій, Дрогобицькій і Закарпатській областях народний майстер не користувався найманою працею. Але це не значить, що майстер все робив сам. У виготовленні художніх предметів з кольорових металів брала участь вся сім'я, широко використовувалася праця жінок і дітей.

З відомих народних майстрів кінця XIX і першої чверті XX ст. с. Бростурова слід назвати таких: Ф. Р. Дручків, Ф. В. Боринський, Р. Петрів, В. Дручків, Г. Дручків, П. Дручків, І. Г. Дручків, П. Габора, В. І. Вандзук, Л. П. Миклашук, Д. Пітиляк та Д. Бачинський.

Народні майстри цього села виготовляли предмети з міді, латуні, нейзільберу за допомогою литва, гарячої і холодної ковки, а також з латуні і нейзільберових блях технікою клепання і з латунного дроту технікою в'язання. Тут виробляли предмети побуту, переважно плоскі торби («ташки», «тайстри», «табівки»), «полонинські» люльки, стремени, остроги до чобіт, лускоріхи у вигляді півня, пряжки до ременів, застібки, шийні жіночі прикраси, палиці, топірці, персні тощо.

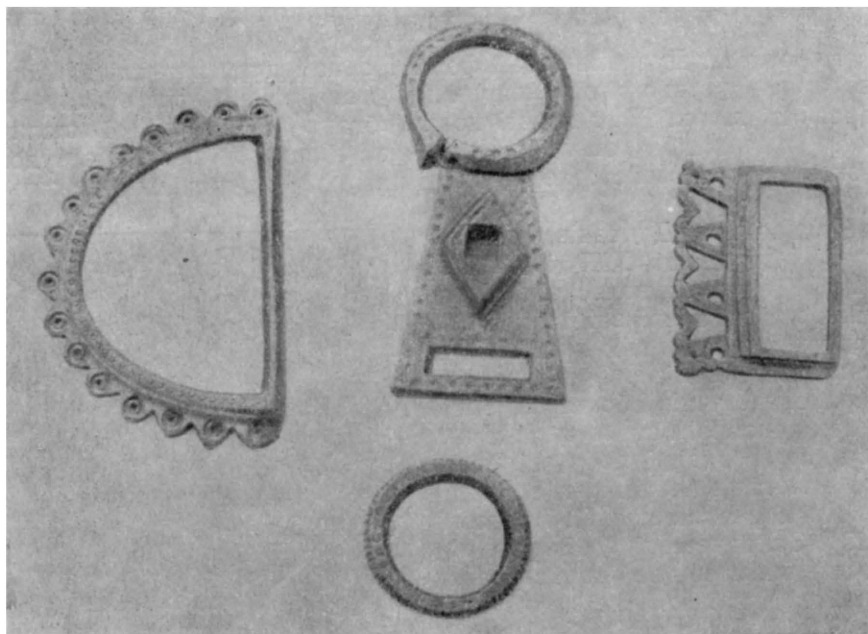
¹ Український державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР (м. Львів), інв. № 16 637.

² Там же, інв. № 16 176.

³ Виставка господарсько-промислова в Коломиї, стор. 36.

Никора Дудчак

*Рис. 11. Кільця і пряжки для кінської збруї роботи народного майстра
Никори Дудчака (друга половина XIX ст.).*

У другій половині XIX ст. широко відоме своїми художніми виробами з металу с. Річка, асортимент виробів такий самий, як і в с. Бростурові.

Серед народних майстрів цього села треба назвати відомого своїми плоскими торбами («старовіцькими») Ф. В. Якіб'юка, І. Д. Кішука, М. Ф. Медвідчука, М. М. Медвідчука, В. М. Медвідчука, Л. Якіб'юка, В. А. Пітиляка, І. Ю. Тинкалюка (Онисюкова), І. О. Григорчука (Леунова).

М. Ф. Медвідчук (1880 — 1946) уродженець с. Річки. За відомостями, поданими його сином Михайлом, бригадиром артілі «Гуцульщина», Медвідчук навчився самотужки виготовляти художні вироби з металу. Він виконував топірці, «келефи», люльки, «згарди», пряжки, кільця для упряжі, остроги, застібки, персні, обручки, наклеючники, гольники, лускоріхи (рис. 19, 20, 21, 22, 23). Знав також техніку заливання металом. Його вважали спеціалістом по виготовленню жіночих палиць («олов'янок»).

Вироби Медвідчука відзначаються своєрідним задумом форм і вдалими орнаментальними мотивами, пристосованими до всієї площі і

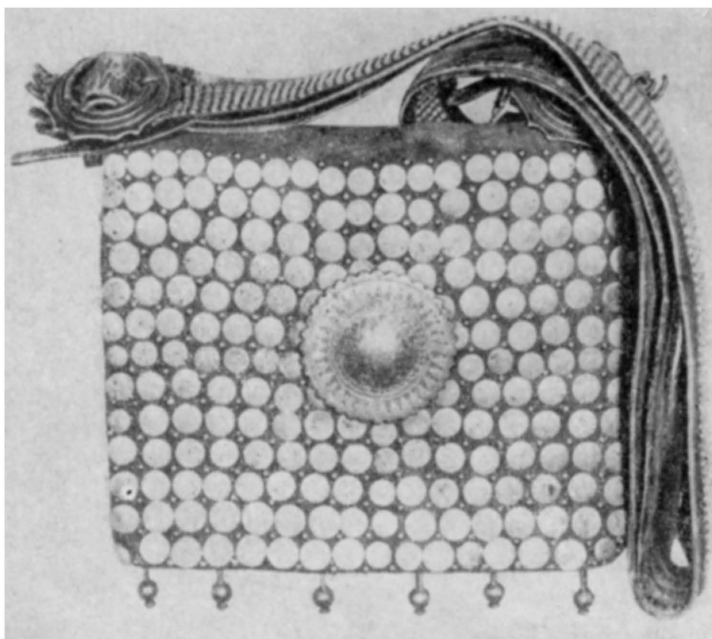

Рис. 12. Люлька і курильне приладдя роботи народного майстра Никори Дудчака (друга половина XIX ст.).

вжитковості форми предмету. З орнаментальних мотивів він вживає лише геометричні. Для його виробів характерні «руже», «ланцюжок», «зубчики», «кучері» і «пшеничка колоскова разова». Своє вміння він передав синам Михайлові й Василю, що зараз працюють майстрами різьби по дереву й металу у філії артлі «Гуцульщина» в с. Річці.

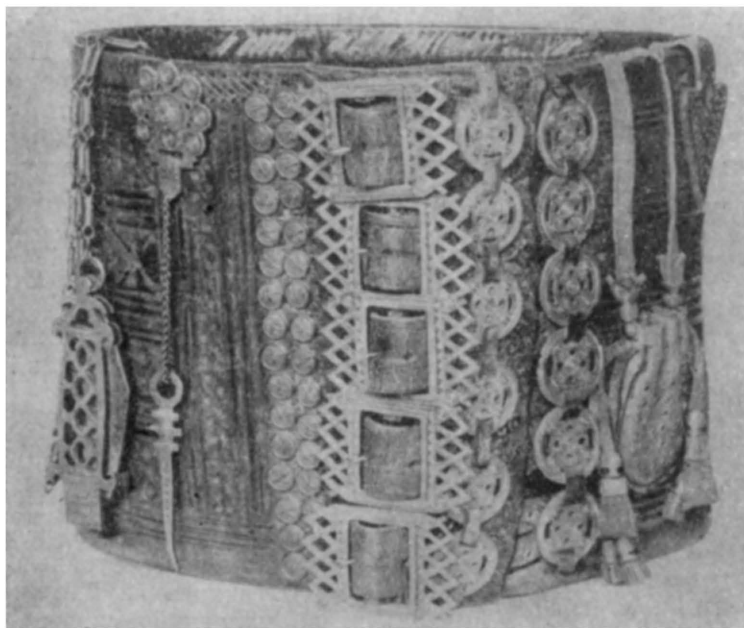
Ф. В. Якіб'юк, крім глибокого знання художньої обробки кольорових металів, знав багато оповідань і часто розповідав їх. Ось чому й прозвали його Балеичук. Заслуговує на увагу як спеціаліст по виготовленню «старовіських» і «новітніх» торб. Він добре знає техніку і способи обробки металів, старі орнаментальні мотиви (рис. 24).

*Рис. 13. «Старовіцька» торба роботи народного майстра
Никори Дудчака (середина XIX ст.).*

І. Д. Кішук, званий Злотник (1874 — 1945), походить із середняцької сім'ї з с. Річки. В юні роки допомагав батькові, що вважався добрим ковалем, столярем і різьбярем. Коли йому минуло 14 років, почав навчатися різьбі по дереву і художньому металу в Дудчаків. Батько не схвалює зайнять, яким присвятив себе Ілько. Докори батька призвели до того, що Ілько залишив на деякий час різьбу по дереву і металу і почав допомагати батькові.

В 22 роки він одружився з Ганною Процюк з с. Річки, покинув батьківський дім і знову почав працювати латунником і різьбярем. Виготовляв різні художні вироби і збував їх частіше через посередників. Його вироби продавалися на Буковині (Чернівці, Сучава), а також у Празі і Відні. Він майстерно оздоблював рушниці і пістолі. Населення глибоко шанувало І. Д. Кішука і за чудову майстерність прозвало Злотником. Його палиці, бичі, лускоріхи, персні, застібки, пряжки, пояси, порохівниці і пістолі відзначаються витонченістю і майстерністю виконання (рис. 25, 26, 27). У своїх виробах він сполучає знання традиційної обробки латуні з сучасною. Твори Кішука відзначаються над-

Рис. 14. Пояс «черес» роботи народного майстра Никори Дудчака (середина XIX ст.).

звичайним багатством орнаментальних мотивів. Він один у 30-х роках XX ст. вмів зробити ланцюжки («ретязі»), а також «шити дрів'єв» на палиці без жодної технічної помилки.

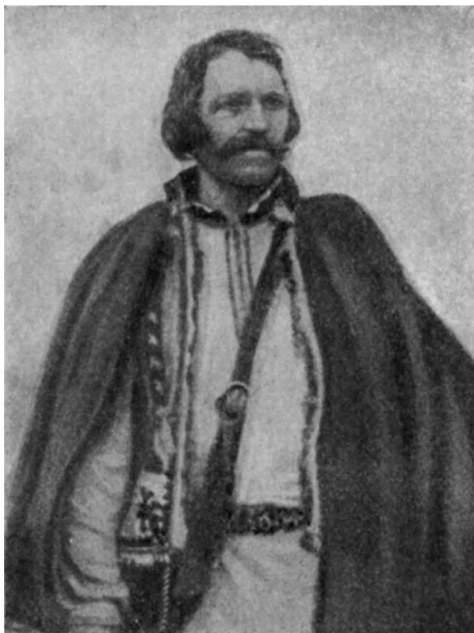
На кінець першої чверті XX ст. припадає діяльність В. А. Пітиляка (нар. 1889 р.), вироби якого відзначаються технічною досконалістю. Виготовлення художніх предметів побуту з металу дає йому велике задоволення. Він розв'язує складні орнаментальні і технічні проблеми. Пітиляк майстерно виготовляв люльки. Звичайно він не давав нових форм і нових орнаментальних мотивів, а зберігав старі, намагаючись удосконалити їх. Його орнамент нескладний, але докладний і чистий (рис. 28).

Третім значним центром художньої обробки металів було с. Жаб'є, що налічувало 21 народного майстра. Це село відоме палицями-топірцями, порохівницями, люльками, кільцями до ременів, пряжками, персями і сережками.

Серед народних майстрів цього села слід згадати таких, як В. Іванійчук, К. Гуцин-Шестунів, І. Гуценюк, Ю. Дробок-Джоголок,

І. В. Гондурак, І. Дудчак, М. Дудчак, Ю. Розкорищук, В. Друслик, О. Друслик, І. Мокнич, І. Ілюк, В. Шкрибляк, В. Сав'янкевич, Юра Мельник, С. Палійчук-Дячук, В. Савлюк, І. Тимофійчук, І. Палійчук.

У с. Яворові виробництво художніх предметів з кольорових металів було також на високому рівні. Тут виготовляли палиці, стремена,

Дмитро Дудчак.

люльки, торби і дрібні прикраси. Виконавцями цих виробів були майстри: П. Гондурак-Кікіндяк, К. Рибеньчук, Ф. Тупачук, Ю. Кобчук-Яковейчин, М. Кобчук-Іванчук, І. Столярчук, І. В. Шкрибляк.

У с. Космачі, відомому побутовими предметами з металу, працювали народні майстри П. Кушнірчук, П. Кравчук, К. Мельничук, М. Рибчук та І. Миронюк.

Село Красноїлів відоме в'язанням з латунного дроту. Спеціалістом по виготовленню предметів, виконаних цією технікою, був народний майстер О. Іванійчук.

Крім названих народних майстрів, слід згадати також Федора, Івана та Дмитра Харінчуків.

Інші центри, такі як села Голови, Криворівня, Соколівка і Білобerezка, налічували два—п'ять народних майстрів кожне.

У с. Головах переважно виготовляли застіжки для шийних прикрас, кожухів, вузьких поясів тощо. Виливки і різьблення виконували майстри В. Серафінчук та І. Танасійчук-Горбоватюк.

Предмети побуту з латуні у с. Криворівні виробляли В. Якіб'юк, Л. Якіб'юк, І. Харук, В. Харук і Л. Харук. Слід також назвати творця «старовіцьких» і «новітніх» торб, багато оздоблених металом, П. Процюка.

Село Соколівка було центром в'язання з латунного дроту. Різних видів ланцюжки виготовляли тут В. Самокіщук і Ф. Павлюк.

Народні майстри с. Білобerezки С. Ватаманюк та І. М. Дундира виконували дрібні художні предмети з кольорових металів.

У першій чверті XX ст. невеликим центром виробництва художніх

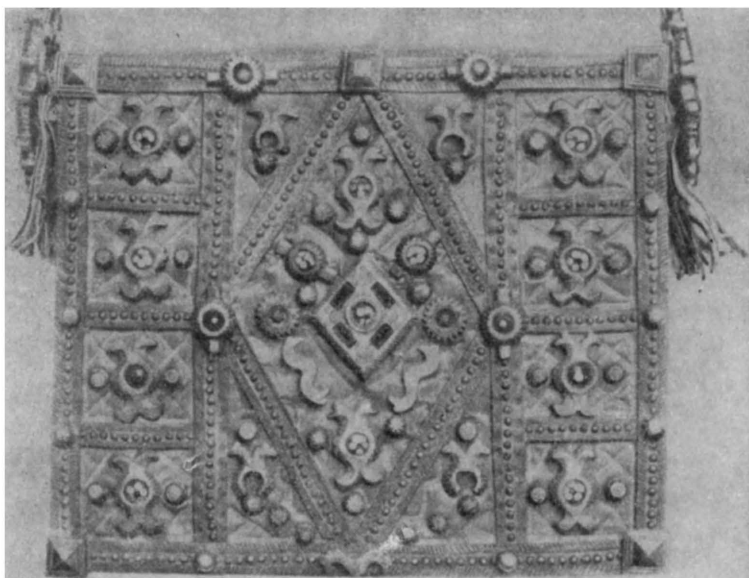
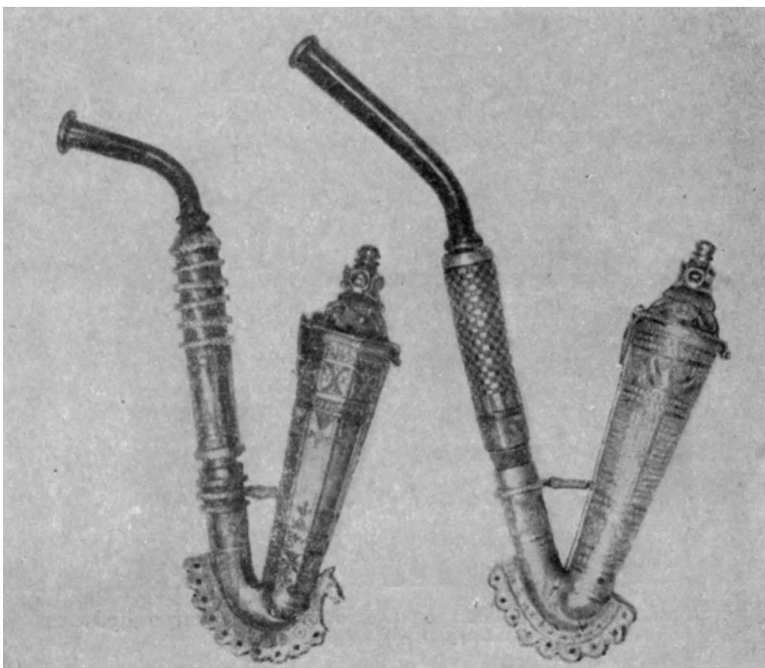

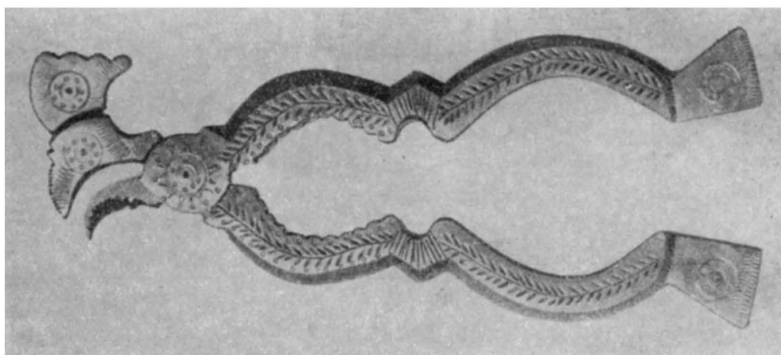
Рис. 15. «Новітня» торба роботи народного майстра Дмитра Дудчака (1900 р.).

Рис. 16. Прості і «опришівські» ножі роботи народного майстра Дмитра Дудчака.

Рис. 17. Люльки роботи народного майстра Дмитра Дудчака (кінець XIX ст.).

Рис. 18. Лускоріх роботи народного майстра Дмитра Дудчака.

предметів побутового вжитку з кольорових металів було і с. Старий Косів.

В. Г. Девдюк (1873 — 1951) займає окреме місце серед народних майстрів художнього металу. Він більше відомий в історії народного художнього промислу, ніж його попередники. Його юні роки проходили в боротьбі за здобуття освіти і опанування прийомів художнього литва, різьби по дереву та інкрустації. Вже малим хлопцем він багато різьбив. Батько часто лаяв його за порізані пальці. Дід Іван, який жалів малого Василя, порадив йому втекти до Шкрибляків у с. Яворів. Василь, закінчивши 4 класи народної школи в Косові, на дванадцятому році життя залишив батьківську хату і пішов у с. Яворів до Ю. Шкрибляка. Тут він навчався всього кілька місяців. Того ж року помер Шкрибляк, але за ці місяці Василь встиг опанувати техніку литва, за допомогою якої Шкрибляк виготовляв чимало предметів. Із-за якихось непорозумінь Василь залишив с. Яворів і перейшов у с. Бростурів на навчання до Никори і Дмитра Дудчаків. Там, на горі Кичері, стояла невеличка хата народного майстра, про якого йшла слава далеко. У його майстерні В. Девдюк разом із сином Дмитра Лукиним навчився художнього литва і різьби по металу. За короткий час Василь перевершив свого вчителя. Його перші художні вироби з металу — топірці, ланцюжки, лускоріхи, люльки, стремена, кільця, ножі для розрізання паперу — здобули загальне визнання і схвалення (рис. 30, 31, 32).

Микола Медвідчук.

Комітет господарсько-промислової виставки в Коломиї послав в 1907 р. молодого талановитого народного майстра у Відень на курси художніх промислів. В. Девдюк, закінчивши курси, повертається у рідне село і на пропозицію директора Художньої школи у Вижниці погоджується працювати інструктором у школі. Тут він працював протягом багатьох років. Після окупації Північної Буковини Румунією, Девдюк оселився в рідному селі, де відкрив невеличку майстерню худож-

нього литва, різьби по дереву та інкрустації. Спочатку у нього було лише кілька учнів. З майстерні Девдюка вийшли народні майстри М. Гайдук, Т. П. Герцюк, М. Ф. Чорний, М. П. Тимків, М. М. Бернацький, М. І. Пітиляк, А. В. Кошак та ін.

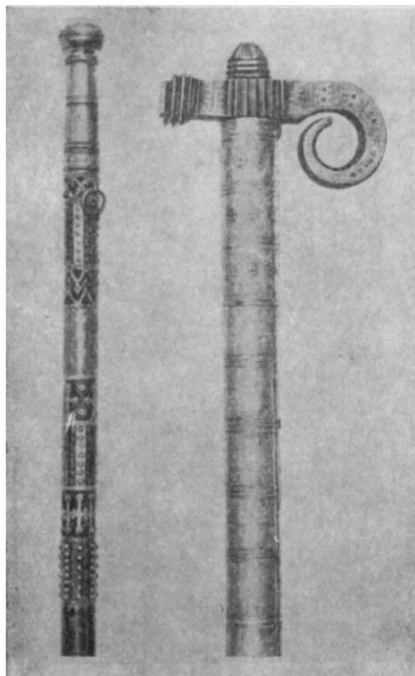
З 1930 р. Девдюк займався домашнім господарством на своїй в чверть гектара ділянці землі. Проте і в цей час він не залишає художнього литва і виготовив чимало художніх виробів.

Мистецьке надбання В. Г. Девдюка дуже багате. Перші його вироби були експоновані на сільськогосподарсько-промисловій виставці у Кракові в 1887 р. Майстру тоді було 14 років. Комітет виставки нагородив його бронзовою медаллю. У 1894 р. на крайовій виставці у Львові він одержав срібну медаль, на виставці в Мисленицях в 1904 р. — похвальну грамоту. Таку ж грамоту і грошову нагороду він одержав в Косові в 1904 р. На хліборобській виставці в Стрию в 1909 р. Девдюка нагороджено золотою медаллю і почесним дипломом за різьбу по дереву і металу.

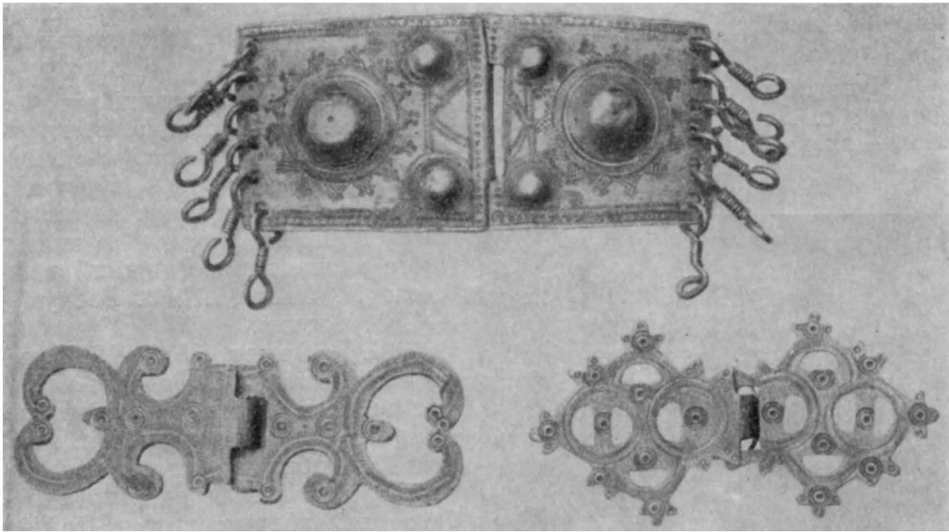
В. Г. Девдюк належить до тих майстрів, високохудожні твори яких досконалі і щодо композиції, і щодо стилю. Він знав старовинні технічні прийоми обробки металу, орнаментальні елементи і мотиви, на основі опанування яких творив нові.

В інших селах Станіславщини, таких як Бистрець, Ворохта, Довгопілля, Зелена, Кривопілля, Перехресне, Розтоки, Устеріки, Яблуниця, Верхній Ясенів, Шешори, Старі Кути було один-два народних майстра, які виготовляли менш складні художні предмети з металу.

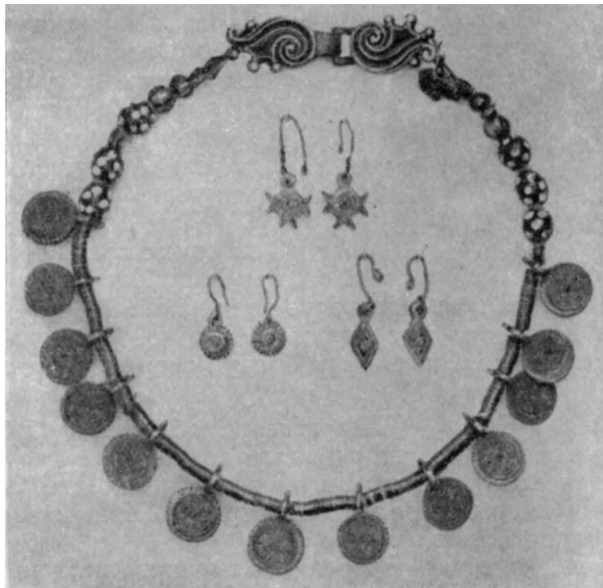
Встановити центри і число народних майстрів-латунників в Північній Буковині через недостатність матеріалів дуже важко. Відомо, що в селах Путилі, Яблуниці, Дихтинці, Селятині, Путильського району, Рівні, Вижниці, Вижницького району, Чернівцевої області, вироблялися художні предмети з кольорових металів. Асортимент виробів був такий самий, як і в Галичині: палиці-топірці, палиці жіночі «челядинські», пістолі, стремена, пряжки, приклади до рушниць, застібки до ко-

Рис. 19. Жіноча і чоловіча палиці роботи народного майстра Миколи Медвідчука (кінець XIX ст.).

Рис. 20. Застібки «чепраги» роботи народного майстра Миколи Медвідчука (кінець XIX ст.).

Рис. 21. Шийна прикраса і сережки роботи народного майстра Миколи Медвідчука (кінець XIX ст.).

жухів, люльки, проколювачі, кресала, ланцюжки, шийні прикраси з монет («сороківці»), лускоріхи («когутики»), прикраси до вінчального вінка тощо.

Художніми виробами з металу прославився на Буковині рід Федюків з с. Дихтинця, зокрема І. Д. Федюк, його син Василь, В. Курилюк — зять І. Федюка. На початку ХХ ст. здобув ім'я доброго майстра-латунника М. І. Гайдук з с. Рівні, який працює зараз інструктором в училищі прикладного мистецтва у Вижниці, а також П. Додяк, М. В. Бапчук і М. Ф. Чорний.

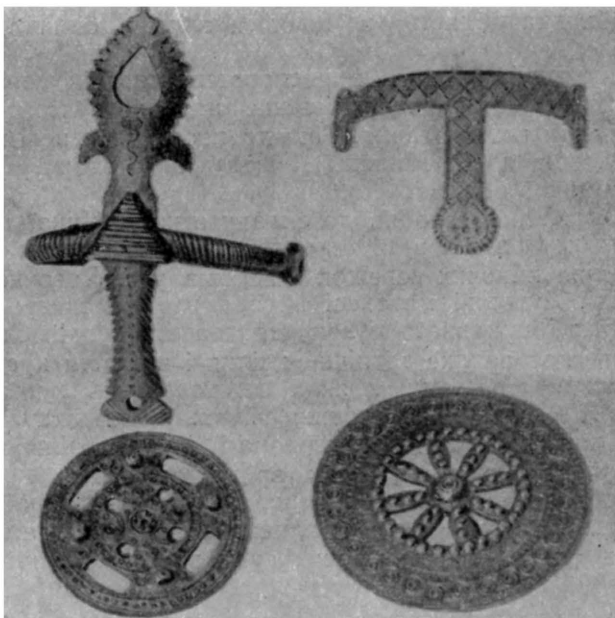
Федір Якіб'юк.

І. Д. Федюк (1831—1932), селянин-бідняк з с. Дихтинця, Путильського району, Чернівецької області, був самоуком. Він відомий як добрий майстер по художньому металу. Серед його виробів, які зберігаються в фондах Історико-краєзнавчого музею в Чернівцях і Українському державному музею етнографії та художнього промислу АН УРСР у Львові, заслуговують на увагу топірці, заціпки до кожухів, кільця, обручки, люльки, сережки, лускоріхи, прикраси до вінчального вінка, намисто з монет, рукоятки до пістолів, стремена і гарпники (рис. 33, 34, 35).

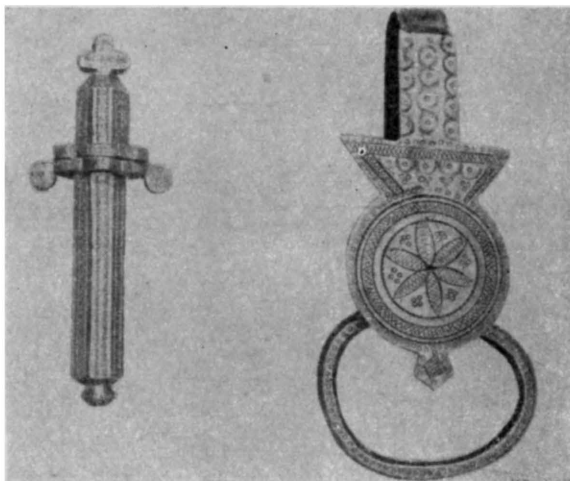
Його вироби відзначаються витонченістю, мають індивідуальний відбиток, хоч майстер і не створює нових форм, а використовує традиційні. Творча діяльність Василя Федюка ніби доповнює творчість батька. Він також добре знає старі техніки орнаменту, але йому бракує творчої фантазії і майстерності батька.

Села Ясиня і Ділове (Закарпатська область) у другій половині ХІХ і першій чверті ХХ ст. виготовляли пояси, для яких латунні пряжки виконувалися технікою литва, і люльки, багато прикрашені нейзильбером. Це були вироби народних майстрів І. Пірищика, М. Шоломчука і М. Тунайда (Николука).

Про центри художньої обробки кольорових металів і про народних майстрів колишніх Турчанського і Старосамбірського повітів (су-

Рис. 22. Набір для кінської збруї роботи народного майстра Миколи Медвідчука (кінець XIX ст.).

Рис. 23. Гольник і наключник роботи народного майстра Миколи Медвідчука (початок XX ст.).

часна Дрогобицька область) не вдалося зібрати більш докладних відомостей.

Багато художніх виробів з кольорових металів (рис. 36, 37) не дають можливості встановити прізвище народного майстра, але вказують на місце їх виготовлення. Так, до цього часу невідомі прізвища народних майстрів з сіл Мшанця, Лютовиська, Старої Солі і Лавочного, Дрогобицької області.

Іван Франко, який входив до складу етнографічної експедиції, що побувала в цьому районі в 1905 р., згадуючи про останнього майстра по виготовленню жіночих сережок і перснів у с. Лавочному, не називає його імені. Художні металеві вироби цього майстра, що зберігаються в фондах Державного музею етнографії народів СРСР в Ленінграді, свідчать про велике технічне вміння і відчуття краси.

Основними матеріалами, з яких виготовлялись художні вироби з металу кінця ХІХ — першої половини ХХ ст. в Східних Карпатах, були мідь, бронза, латунь — «мосеж» (червона і біла), нейзильбер, сталь, том-пак, латунні й нейзильберові бляхи, зрідка срібло.

Для оздоблення виробів з дерева, рога або шкіри народні майстри вживали для втоплювання («заливання», «запускання») в дереві — цинк, свинець, олово, рідше латунь, дуже рідко алюміній, нікель; для

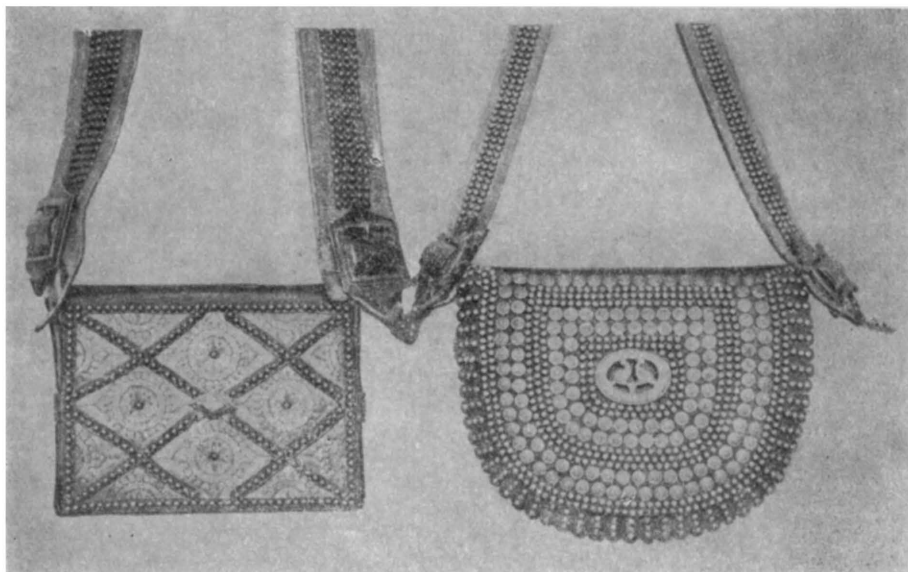

Рис. 24. «Старовіцька» і «новітня» торби роботи народного майстра Федора Якіб'юка (початок ХХ ст.).

покривання бляхами («повивання») дерев'яних топорищ, порохівниць і плоских торб — латунні і нейзильберові бляхи; для викладання в дереві так званого «жирування» — латунний дріт («гладке дріття») і латунний скручений дріт («крученка»), підківки, копитці, дуги, зроблені з вузьких поясів («рйисок») латунних або нейзильберових блях.

Наприкінці XIX і на початку XX ст. в обробці кольорових металів замість червоної латуні починають вживати нейзильбер (15—25% нікелю, 20—30% цинку і 45—60% міді). Цей сплав легко кується, гнеться, топиться, полірується. Завдяки цим якостям він був дуже поширений серед народних майстрів. З цієї ж причини народні майстри все рідше вживають білу латунь (2—8% міді, 8—15% сурми і 80—90% свинцю), ніж червону латунь, що містить в собі 60—76% міді.

Ці метали важко було купити, тому майстри нерідко перетоплювали старі предмети і посуд. Недостача матеріалу і була одною з основних причин занепаду в 30-х роках колись широко розвинутого виробництва ху-

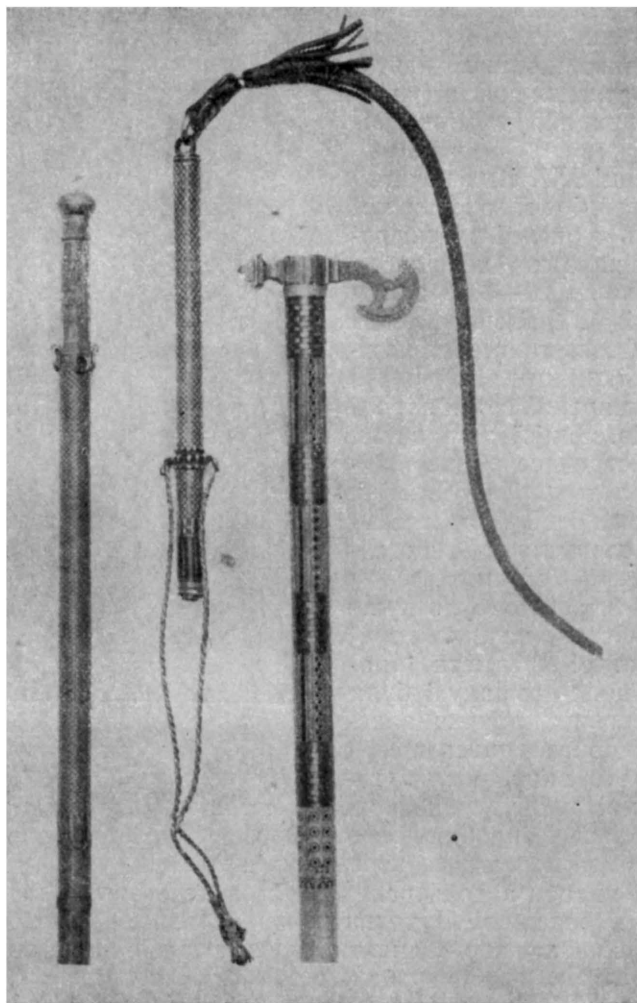
дожних предметів побуту з кольорових металів в районі Східних Карпат.

Для художньої обробки кольорових металів характерне литво в глиняних формах за допомогою дерев'яних моделей.

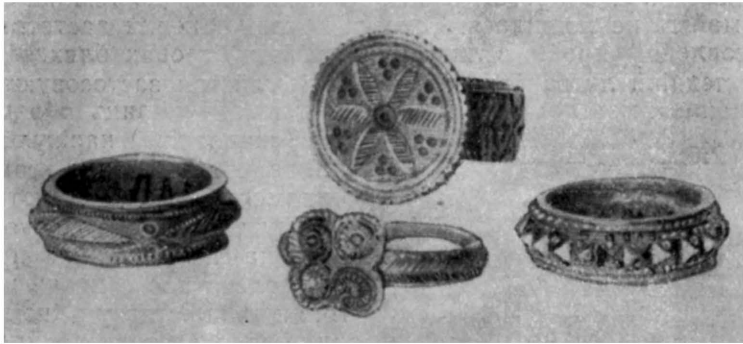
Художні вироби з кольорових металів виготовлені переважно технікою литва («сипане»). Народна назва цього процесу — «зливати мосеж». Щоб «сипати» або «зливати мосеж», треба підготувати матеріал і знаряддя, за допомогою якого виконується відлив («фірмак» (рис. 38), «фірми» (рис. 39), глиняний тиглик «горше» (рис. 40) або графітовий каганець). Після цього рубають великі куски металу на дрібні, кладуть їх у тиглики і ставлять на вогонь. Тиглик з розплавленою латунню беруть за держак і виливають у випалені форми. Форми залишають до того часу, поки маса застигне. Тоді молотком розбивають її. Вибраний із форми гарячий предмет вкидають у воду, щоб загартувався («закалявся»). Коли у формі було кілька, наприклад, перснів, тоді відділяють їх один від одного і починають обробляти.

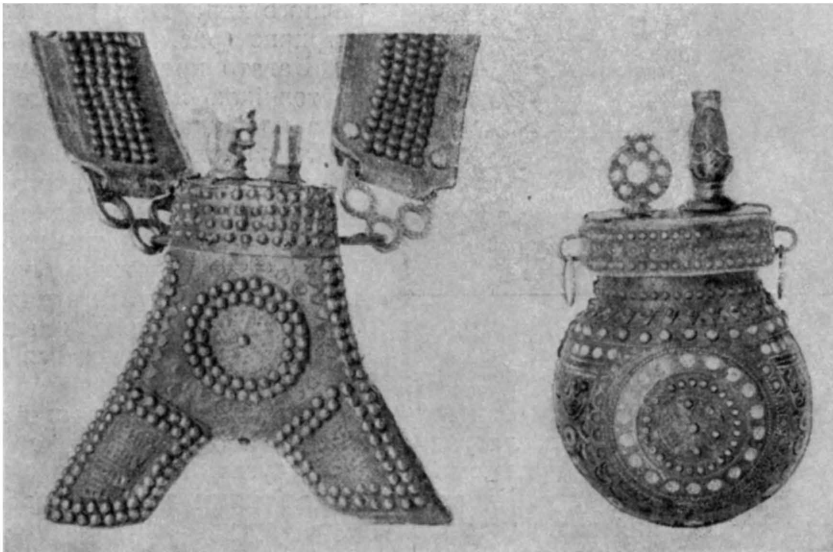
Ілько Кіщук.

*Рис. 25. Палиця жіноча, бич і чоловіча палиця
роботи народного майстра Ілька Кіщука
(кінець XIX ст.).*

Рис. 26. Персні і обручки роботи народного майстра Ілька Кіщука.

Рис. 27. Порохівниці роботи народного майстра Ілька Кіщука (кінець XIX ст.).

Перший опис техніки литва зустрічається в 1901 р.¹. Якщо порівняти її з наведеним вище, записаним в 1950 р. від народного майстра В. Г. Девдюка з с. Старого Косова, то побачимо, що техніка литва за 50 років майже не змінилася. Техніка холодної ковки застосовувалась при виготовленні виробів з латунних і нейзильберових блях.

Крім техніки литва і ковки, народні майстри застосовують техніку «заливання» металом (рис. 41). На держаку палиць або гарпапників («карбачів») нарізуються різної величини і форми геометричні орнаменти. Вони являють собою форму трапеції, що основою повернена до середини предмета, щоб олово або свинець після того, як вони остигнуть, не відпадали. Після застигнення поверхню обробляють ножиком або напільком. Це — найдавніший спосіб втоплювання металу в дерево. Всі орнаментальні мотиви, виконані технікою заливання, геометричного характеру, розміщені симетрично (рис. 42).

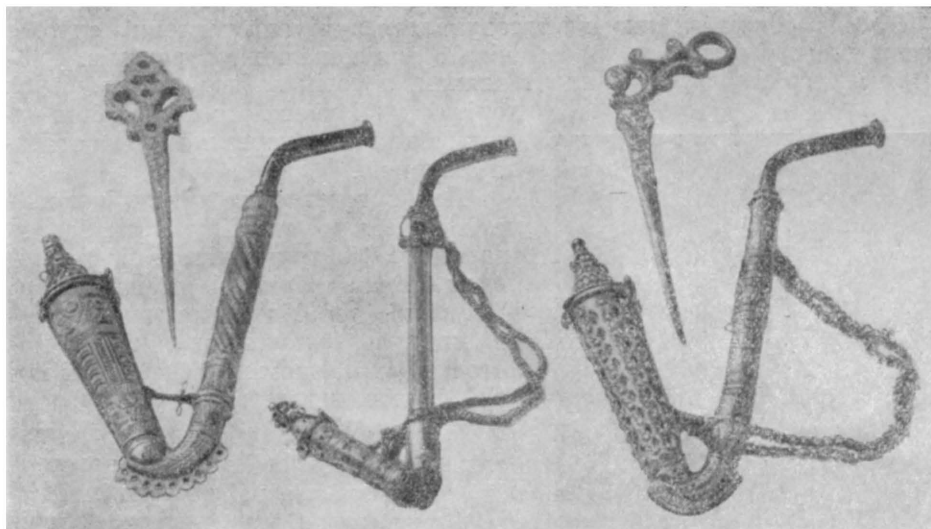
Василь Девдюк.

Багато предметів прикрашено технікою плетіння. Це вибаглива плетінка з вузьких поясків латунних або нейзильберових блях і латунного гладкого дроту. Поясочки бляхи укладають рівно один біля одного. Їх міцно обвивають зверху дротиком, потім починають переплітати в такий спосіб: раз поясочок бляхи, раз дротик. В результаті утворюється плетінка (рис. 25).

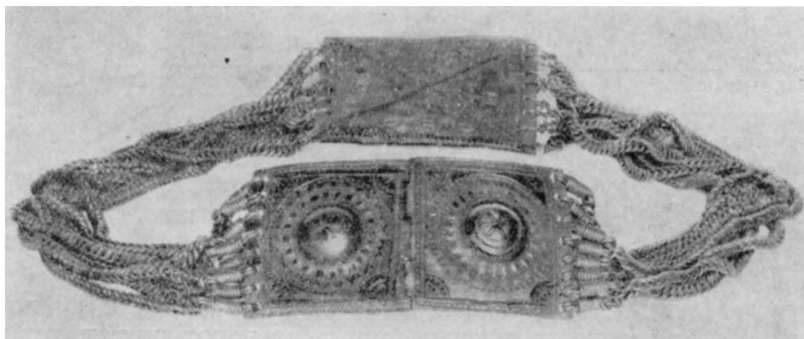
Народні майстри застосовують також техніку «жирування», тобто вбивають в дерево метал, латунний гладкий або кручений дріт, так звану «крученку», «копитця», «підківки», «дуги», вирізані з латунних або нейзильберових блях. Відповідними долітцями в дереві робляться рівчаки, потім в них вкладають «підківку», «дугу» або «копитце» і легко б'ють дерев'яним макогоном.

Нерідко предмети оздоблюються також кружечками баранячого рогу, кольоровими намистинами. Для цього бориком роблять дірку,

¹ В. Шухевич, Гуцульщина, Матеріали до українсько-руської етнології, т. IV, стор. 281.

*Рис. 28. Курильне приладдя роботи народного майстра Василя Пітиляка
(перша чверть XX ст.).*

*Рис. 29. Ланцюжки «ретязі» роботи народного майстра Олекси Іванійчука
(друга половина XIX ст.).*

внизу ширшу, в неї втискають кружечок рогу, вирізаний долітцем, або кольорові намистини.

Техніка «вирізування» застосовувалася при виготовленні «прозористих» блях («галонів», «басаманів»), для капелюхів і ременів. Спочатку майстер малював орнамент цвяхом, а потім за допомогою різних долітців вирізував його. Непотрібні частини відпадали, через що бляха ставала ажурною.

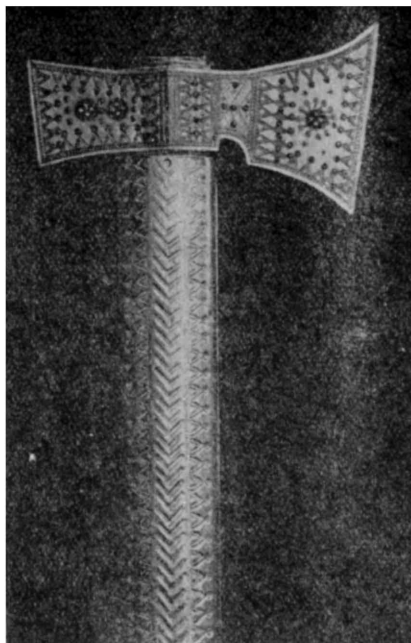

Рис. 30. Палиця-топірець роботи народного майстра Василя Девдюка (перша чверть XX ст.).

Для виготовлення художніх предметів з металу необхідно мати багато знарядь та інструментів. Всі ці знаряддя можна поділити на дві групи: 1) основні (пробійники, рильця, пунсони, циркуль, «друлівник», кліщі, молоточки) і 2) допоміжні (дерев'яні моделі, форми, тиглики).

Пробійники («бородка», «пробоець»), виготовлені із сталі і загартовані, бувають різної товщини. Щоб пробійник легко було витягати, робочій частині його надавали форму конуса.

Рильця також робили із сталі і загартовували. Вони, як і пробійники, бувають різної товщини. За допомогою їх виконується так званий «моховий» орнамент.

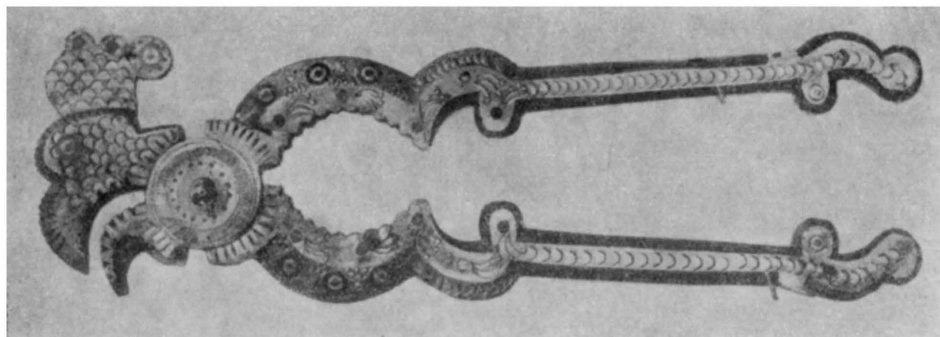
Пунсони («писачки») виготовлені зі сталі. Їх роблять без держаків. Кожний пунсон має свою назву залежно від того, який орнаментальний мотив ним вибивають. Так, за допомогою «сіканців» виконують дрібну сіточку («ільчете письмо»); «пацьорник», «оч-

карик», «очкарик дубельтовий» вибиває очка і коліщата, «дашничок» — дашки, «листівник» — листочки, «дужничок» — дуги, «певкарик» — п'явочки і т. д.

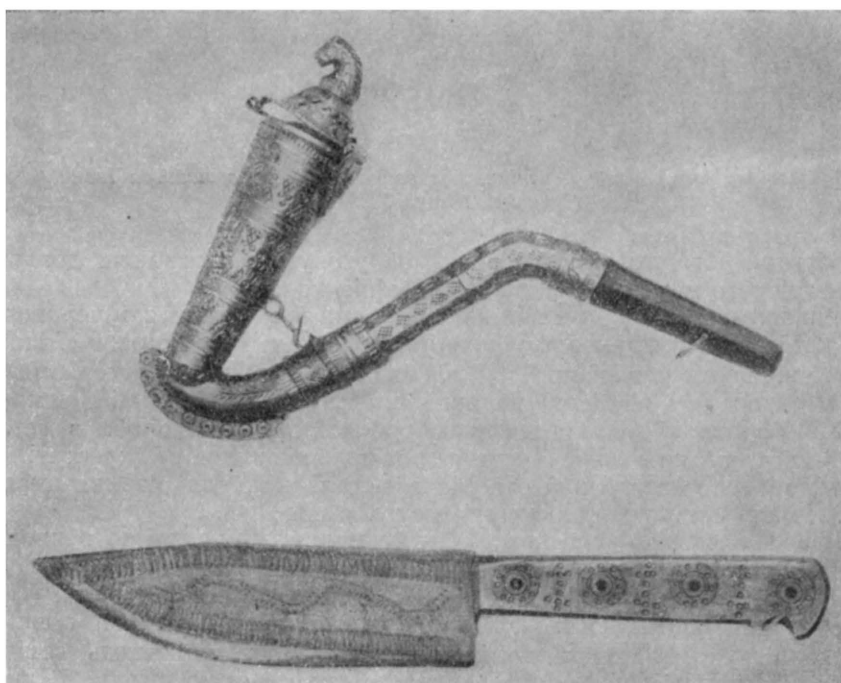
Циркуль («шашкірня», «шестирня») служить для поділу площі і виконання орнаментального мотиву «руже» на порохівниціях, топірцях, головках жіночих палиць, застібках, коліщатах до поясів, ланцюжках, перснях тощо.

Друлівник («дриль») складається з «била з кочелом». По «билу» ходить на мотузку валок. Внизу «била» закладають «писачок», у горішньому боці якого є «шпиль» для накладання у «било», а внизу сердешник і околишник. Заткнувши сердешник у відповідне місце, май-

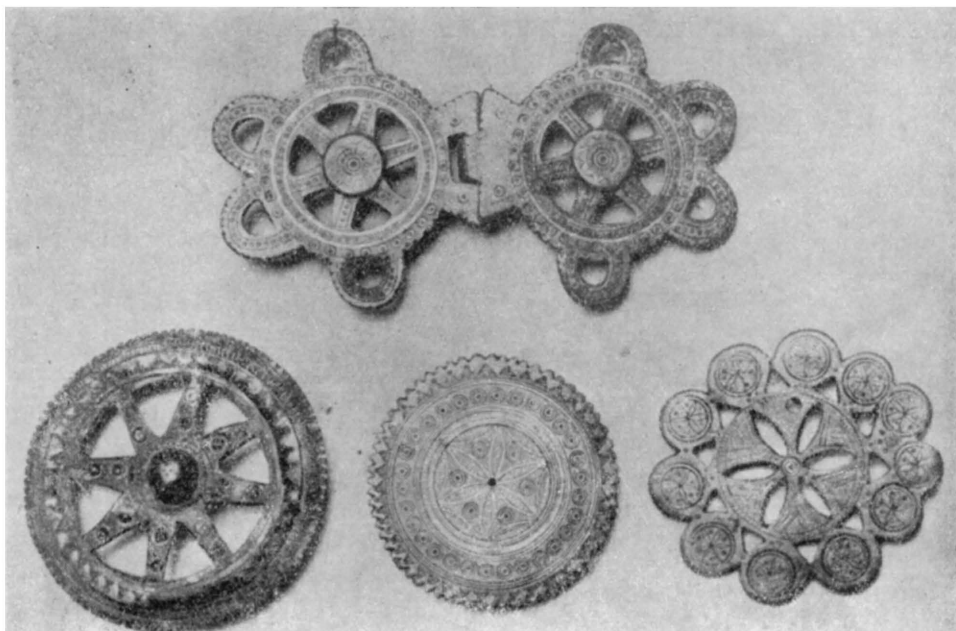

*Рис. 31. Лускоріх роботи народного майстра Василя Девдюка
(початок XX ст.).*

*Рис. 32. Люлька і ніж роботи народного майстра Василя Девдюка
(початок XX ст.).*

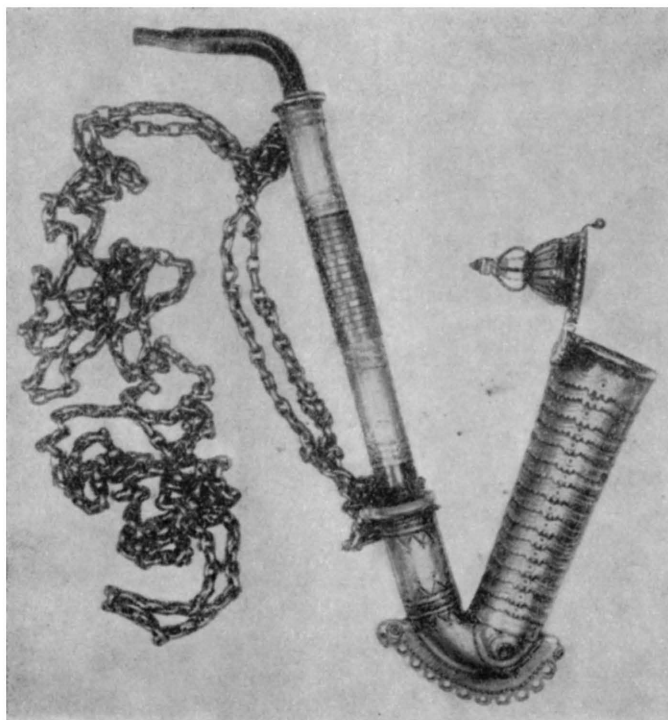

Рис. 33. Застібка «чепрага» і поясні кільця роботи народного майстра Івана Федюка (друга половина XIX ст.).

стер обертає його, то піднімаючи валок угору, то опускаючи донизу, в результаті чого в металі прорізується лінія кола.

Основними знаряддями для виготовлення інкрустації є, в першу чергу, долітця різних форм з трубоподібним вістря́м («обірники»). Поряд з ними вживаються залізний і дерев'яний макогони для втискання копитців, «ціточок» і підківок, великий і малий клевець, кліщі («щипці», «цонглі»), борик, з допомогою якого роблять дірки і жолоби в металі, ножиці для різання блях, долітця прості, закривлені й хрестаті, точильце, корба до свердління отворів в металі, ніж для різання металу, а також різні напилки: трикантові, круглі тощо.

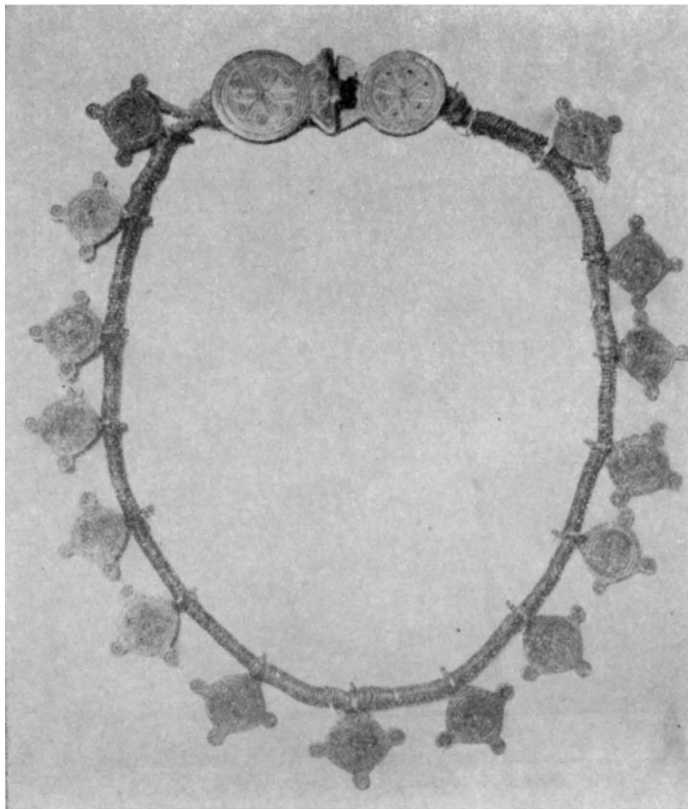
Дерев'яні «фірмаки» (рис. 38) — це моделі у вигляді того предмета, який майстер задумав відлити. «Фірмач» має бути такий самий, як готовий виріб. За допомогою їх робиться відтиск у глиняній формі («фірмі»). Глиняні форми виготовляють із жовтої вологої глини, в якій є небагато піску, без жодної домішки. Глину добре вибивають дошкою або обструганим поліном, доки вона зробиться м'якою. Потім її вкладають до стремена (воно має вигляд обручика близько 3 см висоти з тоненьких дощок) і вбивають клевцем. Два таких стремена намазують рослинним маслом і посипають дрібно розтертим деревним вугіллям,

Рис. 34. Люлька «путилівка» роботи народного майстра Івана Федюка (середина XIX ст.).

щоб до «фірмака» не приставала глина. Потім дерев'яний «фірмак» втискають в глину в стремені до половини, а друге стремено накладають на «фірмак» і сильно б'ють дошкою або праником зверху, щоб «фірмак» цілком сховався у глину. Після того вибирають «фірмак» з стремена, а саму форму сушать на печі. Коли глиняна форма висохне, на ній вирізають відповідні знаки, щоб не переплутати форми, і роблять рівчачки для того, щоб пізніше вливати розплавлений метал. Далі форму обв'язують тоненьким дротиком, вкладають у піч і глиною, змішаною з кінським гноєм («конеком»), обмазують їх, щоб форми не потріскались. Коли форми в печі почервоніють, вогонь зменшують, перепалені форми вибирають з печі і остуджують.

Техніка роботи і знаряддя праці, за допомогою яких виготовлені художні вироби з кольорових металів другої половини XIX ст. в районі Східних Карпат, близькі до техніки обробки металів та знарядь, вживаних в центрах художньої обробки металів центральної Росії,

Рис. 35. Шийна прикраса «згарда» роботи народного майстра Івана Федюка (середина XIX ст.).

наприклад у с. Красному, Костромської області. У художній обробці кольорових металів двох братніх народів збереглися давні технічні прийоми ювелірів Київської Русі.

В асортименті предметів, виготовлених з металу, залежно від їх призначення чітко виділяється кілька груп: речі побутового вжитку, прикраси і кінська зброя.

Предмети побутового вжитку — це ножі прості і складені в ажурну ручку (так звані «бгані», «забигачі»), мисливські ножі і виделки, лускоріхи, гольники, наклучники, чоловічі і жіночі палиці, курильне приладдя (люлька, протичка, кресало), остроги до чобіт тощо.

Ніж «бганий» завжди прикріплювався тоненьким ланцюжком до пояса, що і дозволяло працювати ним, не відв'язуючи. Нерідко до од-

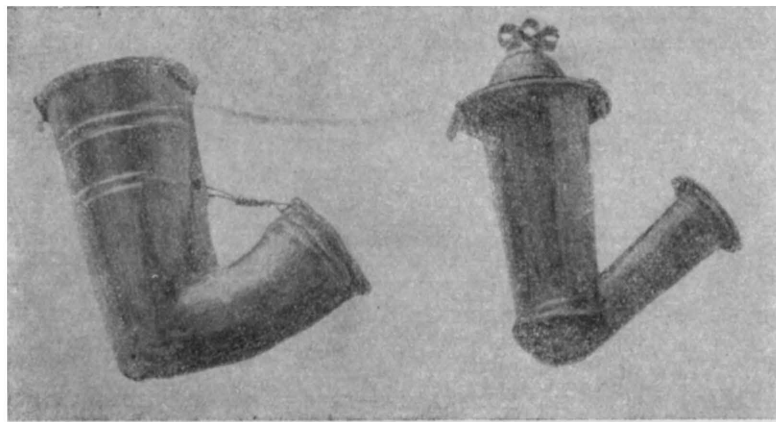
ностороннього ножа додавалися двозубі виделки. Ніж і виделки часто мали футляр з рога, прикрашеного латунною орнаментованою бляхою.

Лускоріхів («когутців») є кілька видів: тівень, гадюка і лускоріх простий.

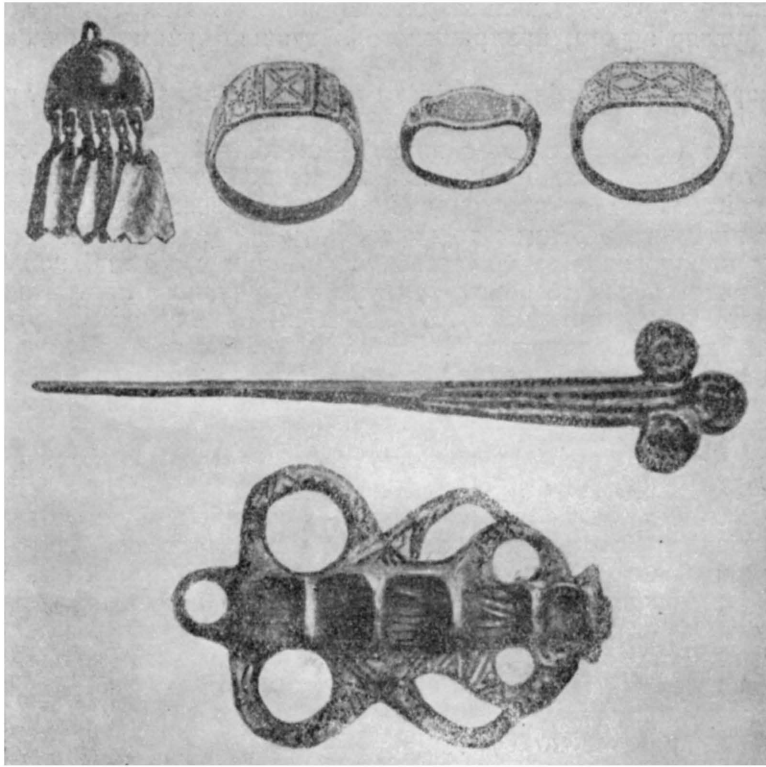
Гольники («іговники», «еговники») — необхідні речі для жителів гір, що цілу весну і літо пасуть худобу на полонинах. Вони бувають різних видів, часто з хрестоподібним оздобленням, прикріплюються шкіряним плетеним ремінцем до пояса.

Серед наключників зустрічається наключник у вигляді кола з гачком для прикріплення до поясу, трикутника, ажурного листочка і з голівкою злого духа («арідника»). У XIX ст. виробляли чимало рукояток до палиць. Їх було кілька видів. Для «старовіцького» топірця початку XIX ст. характерна груба сокира, коротка, майже прямокутна, з трохи розширеним лезом. Наприкінці XIX ст. рукоятки палиць змінюють вигляд, лезо розширюється, сильно зазначені врізи відокремлюють лезо від обушка. Крім сокирки, дуже давньою є рукоятка у вигляді двох голівок коней.

Новим типом є рукоятки «келефи». В основі їх форма одна, але вона має різні варіанти. Закривлене лезо може мати закінчення у вигляді голівки гадюки, трикутний виріз та інтересні форми викінчення «шишки» у рукоятці. «Шишка» буває горбковата і складена з трикутних смужок. Обушок квадратний, обрамлений потрійними або подвійними рубцями. Більш нова форма — це бартки у вигляді гадюки. Рідко зустрічається дерев'яна бартка з вістрям, окованим сталлю. Головки до жіночих палиць округлі.

Рис. 36. Люльки (середина XIX ст.).

Рис. 37. Сережки, персні, проколювач і пряжка (друга половина XIX ст.).

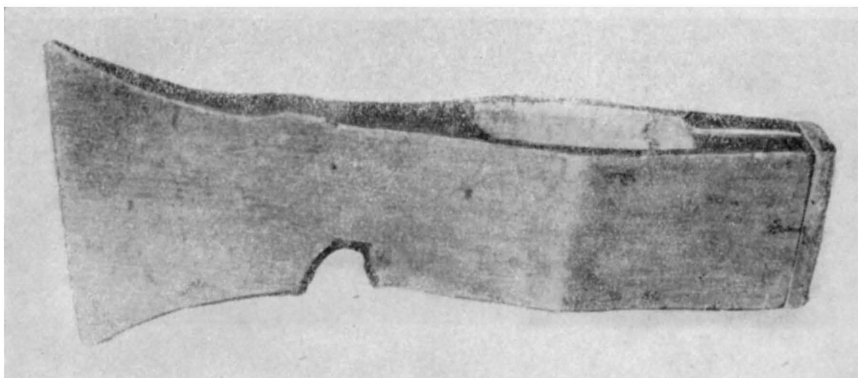
Люльки, виготовлені переважно з латунних і нейзильберових блях, рідко бувають відлиті. Цікавим зразком є люлька «путилівка». Зветься вона так через те, що зроблена у с. Путилі, Чернівецької області. На бляшаній гладкій люльці накладені вирізні орнаментовані коліщата, зціплені дрібними «чопиками» (рис. 34).

Місце з'єднання кришечки з люлькою прикрашається плоским гребенем або вінчиком. Вінчики часто закінчуються голівкою птаха або коника. Іноді зустрічаються і кришки з голівкою коника.

Кришки люльок з прикрасами, зробленими з вузьких поясків блях, так званими «кучерями» (подвійними, потрійними і навіть четвертими), виконані майстерно.

Невід'ємною частиною люльки є багато орнаментований проколювач для проколювання тютюну в люльці. Серед них можна виділити чотири групи: проколювачі, відлиті з латуні й нейзильберу, вирубані з латунної бляхи, виготовлені з латунного дроту й ковані з сталі.

Рис. 38. Дерев'яна модель для відливки.

Проколювачів є кілька типів: зігнуті під кутом, з прямим кінцем, а також із зігнутим кінцем. Іноді проколювач буває прикріплений «ре-тізкою» до широкого пояса.

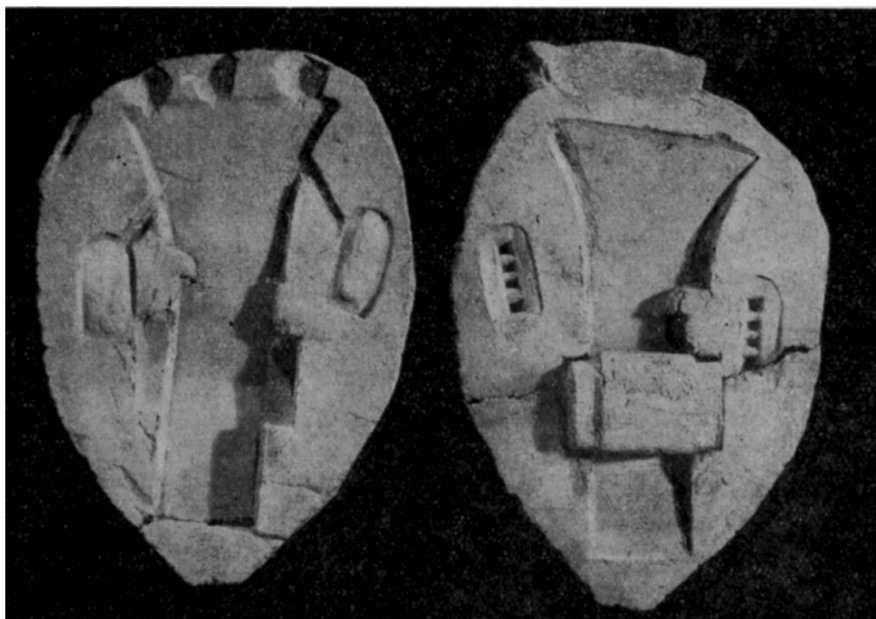
Проколювач і кресало завжди бувають разом з люлькою. Старі сталеві кресала звичайно ковані. Вони нагадують кресала з розкопок залізного віку — це кусок сталі із витонченими кінцями, що загнуті в один бік і сходяться кінцевими загинами.

До більш нового типу належать кресала з рукоятками, відлитими у вигляді собачки, коника і стилізована композиція — гадюка, собачка і дві пташки (рис. 54).

До цієї групи виробів можна ще віднести остроги до чобіт («шпорни», «шпорна»), прикрашені гравірованим орнаментом і карбуванням.

Великим багатством форм відрізняються прикраси, виконані технікою литва, холодноїковки і плетіння. Серед них високими художніми якостями відзначаються персні і обручки, персні для стягування хусток на шиї, застібки для шийних прикрас і одягу, шийні прикраси («дукачі», «сороківці» і «згарди»), чоловічі нагрудні медальйони і хрести, бляхи для капелюхів і чоловічих поясів, поясні пряжки і кільця, браслети, ланцюжки, гудзики та ін.

Найбільш різноманітні типи і форми багатознарядних пернів і обручок, відлитих з латуні. У кінці XIX ст. їх відливали також з нейзильберу і срібла. Серед них слід відзначити персні середини XIX ст. з великим очком-розетою для стягування хусток на шиї. Дуже часто персні оздоблені намистинами або кольоровою замазкою. Найбільш характерними є персні з горбковатим потовщенням у насаді очка і обручки з трьома пірамідальними потовщеннями. Дуже поширені були в XVII—XVIII ст. персні «сигнети», які одночасно служили печаткою.

Рис. 39. Форми для відливки.

«Чепраги» — це застібки різних типів для застібання шийних жіночих прикрас, весільного верхнього одягу і кожухів. Вони виготовлені з латуні технікою литва і виклепані з латунних блях. Більшість їх складається з двох зчеплених одна з одною половинок, прикрашених геометричним орнаментом.

Дукачі і сороківці роблять звичайно з монет, але також відливають з латуні у вигляді кружків з геометричним орнаментом.

«Згарди» — жіночі шийні прикраси — є одними з найбільш архаїчних прикрас на території України. Це хрестики різних типів і форм, відлитих з латуні і нанизаних на ремінець або шнурок в два або й три ряди. Один від одного хрестика відокремлюються трубками («переліжками»), зробленими з спірально скрученого латунного дротика або відлитими з латуні у вигляді трубок, щоб хрестики не збивалися до купи. Зовсім не досліджені форма і орнамент чоловічих нагрудних хрестів і «згард». Їх старовинні форми зникли.

Найдавніший зразок чоловічого нагрудного хреста першої половини XIX ст. відзначається простою формою і композицією, без розп'яття і променів. Другий, більш пізній за часом зразок, вже має розп'яття, проміння, трикутне, різкувате або трилисткове закінчення ramen. Найбільш інтересний формою хрест, в якому порожні місця між ра-

Рис. 40. Глиняний тиглик «горше».

менами утворюють восьмикутну зірку. В цих хрестиках бачимо вміло розв'язані складні завдання техніки.

Пряжки, прикрашені дрібним орнаментом, бувають різних видів і форм: прямокутні гладкі, прямокутні з однобічним нарізуванням, овальні, квадратні, з ажурними зубцями, круглі. Ними застібають чоловічі пояси, жіночі пояси («букурійки»), ремені на торбах і порохівницях.

«Чільця» — це прикраси, зроблені з вузьких пластинок латунних блях, що мають вигляд маленьких листків, квітки і листочків з потрібним розгалуженням. Їх одягають до святкового, насамперед весільного, одягу, зав'язуючи на чолі. Крім «чілець», є ще інші прикраси: латунні пластинки, вирізані так само, як і чільця, тільки нанизані на шнурок, ремінець або ланцюжок з латунного дроту.

Дуже цікаві старовинні форми сережок, яких є три види: відлиті з латуні хрестоподібної форми, вирізані з латунних блях у вигляді дрібних листочків («леліткові», або «теркала») і у вигляді ромба або гудзика з нейзільберу.

Серед блях для капелюхів слід відзначити такі: 1) вирізані, ажурні, неорнаментовані; 2) вирізані, ажурні, орнаментовані; 3) вирізані, ажурні, з тиснутим орнаментом.

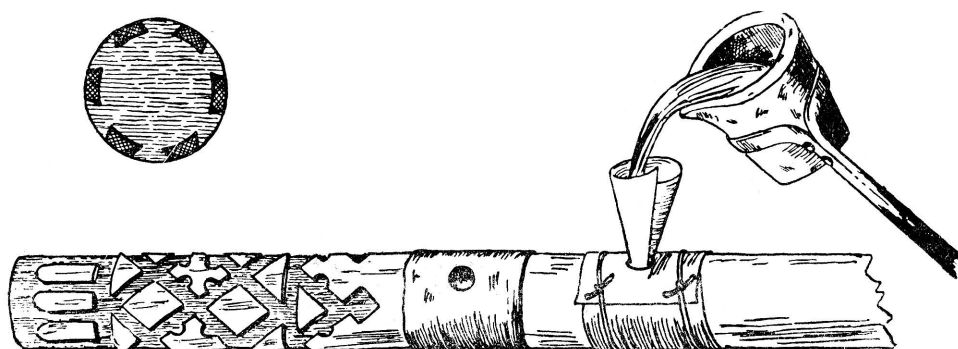

Рис. 41. Процес заливання металом.

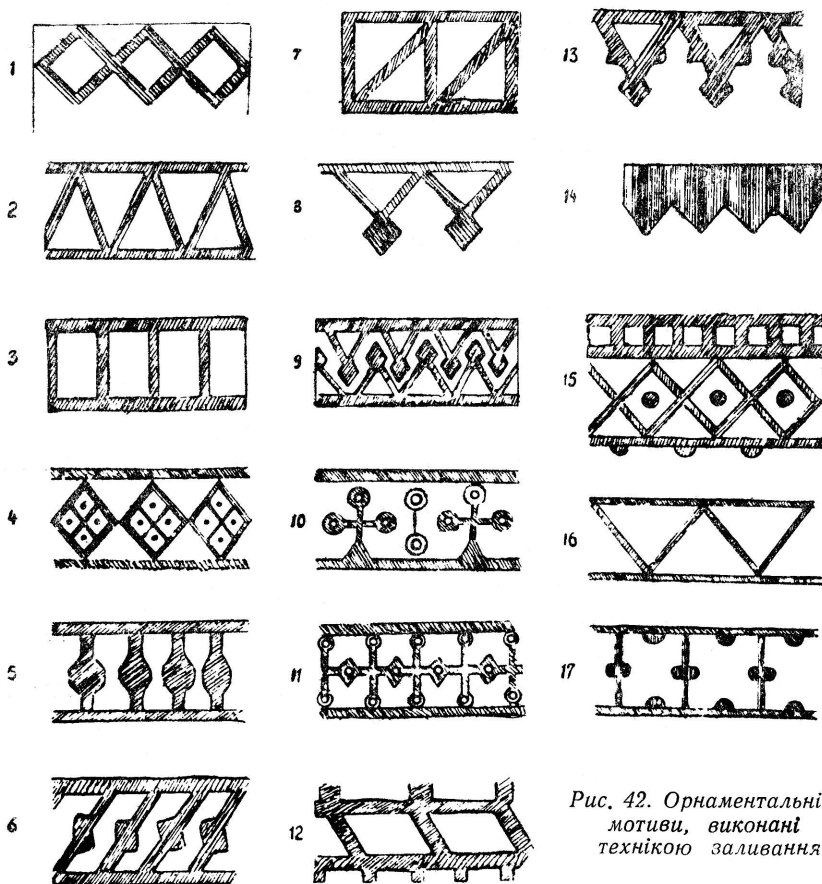

Рис. 42. Орнаментальні
мотиви, виконані
технікою заливання

Поясні прикраси — це різного роду орнаментовані, відлиті з латуні пряжки і вирізані з грубої латунної бляхи кільця, переважно відлиті, іноді виклепані і лише з одного боку орнаментовані, а також ажурні пояски з бляхи для оздоблення поясів.

Вживання блях, як одного з засобів оздоблення різних предметів, нерідко диктується намаганням надати їм більшої міцності, як, наприклад, при покриванні ними топорищ, палиць або порохівниць. Це знайшло широке застосування в народній обробці металу, саме у виробках предметів з латунних і нейзильберових блях. Як самостійна прикраса бляха виступає тільки у вигляді галонів на чоловічих капелюхах.

Слід також відзначити рельєфні медальйони кінця XIX ст. невідомого народного майстра, виготовлені з латуні. Це коло діаметром 5 см із зображенням профіля гетьмана Хмельницького. По колу вибито напис: «Гетьман Богдан» (рис. 55).

Прикраси, сплетені з латунного дроту, належать до дуже давньої техніки. Це переважно жіночі браслети, виготовлені із спірально скрученого тонкого латунного дроту, ланцюжки, що їх носили чоловіки поверх широких поясів. Вони бувають зіп'яті пряжками, виклепаними з латунної бляхи. Ланцюжки були різноманітними щодо вигляду і обробки — круглі, довгасті, «виті» (закручені кілька разів), плоскі, дуті, плетені, вигнуті і т. д. Технікою плетіння зроблені також тонкі ланцюжки, що тримають мундштук люльки.

Браслети і «ретязі» виступають як окрема прикраса; «ретязки» сполучаються з чоловічими нагрудними хрестами, ножами і люльками, з шийними жіночими прикрасами. Остроги для чобіт оздоблені ритим орнаментом; гудзики для одягу круглові, орнаментовані, плоскі гудзики — «бовтиці» використовуються для оздоблення шкіряних торб.

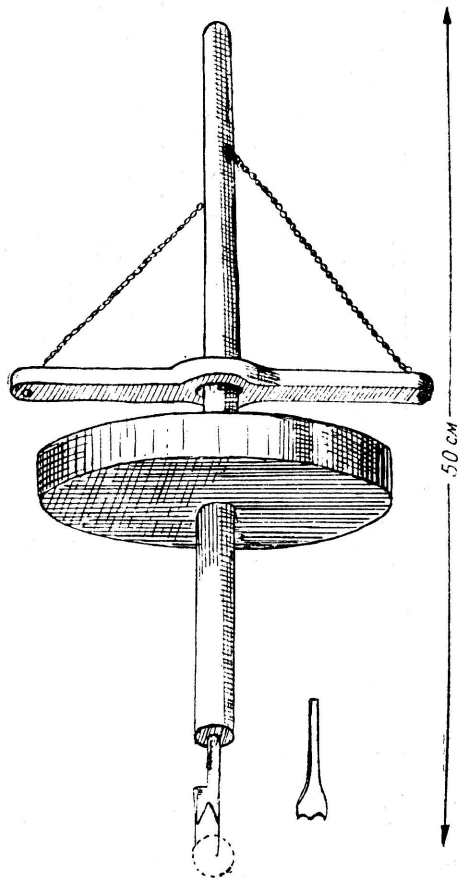

Рис. 43. Друлівник.

Рис. 44. Форми для відливки.

До групи кінської зброї входять стремена, кільця («води́ла»), пряжки і кільця для з'єднання шлей і прикраси у вигляді кілець для кінської упряжі. Пряжки для з'єднання шлей є кількох видів: півколісті з зубчастим нарізуванням, півколісто-прямокутні, також з зубчастим нарізуванням і прямокутні з бічним нарізуванням.

Окрему групу художніх виробів становлять предмети, основним матеріалом яких є ріг, шкіра і дерево. У зв'язку з тим, що ці предмети багато інкрустовані металом і оздоблені латунними і нейзильберовими бляхами, їх слід розглядати разом з художніми металевими виробами. До цієї групи виробів належать порохівниці, шкіряні торби та гарпаники. Основним матеріалом для виготовлення порохівниць («перехресниць», «ріжків») є оленьчий ріг, багато оздоблений нейзильберовими або латунними бляхами з гравірованим або тисненим орнаментом, з латунними затичками різних видів і форм у вигляді білки, голівки

Рис. 45. Глиняна форма для випалу.

гадюки, кола, квадратики, хрестика тощо. «Кубки» для пороху, зроблені з дерева, оздоблювали латунними орнаментованими бляхами і копитцями з латунного дроту.

У шкіряних плоских торбах часто зустрічаються латунні і нейзільберові верхи («накриви»), які бувають або відлиті з латуні й нейзільберу, або виготовлені з латунних блях. Вони звичайно орнаментовані найчастіше так званим мотивом «руже». Боки торб оббиті латунними орнаментованими бляхами.

До цієї групи виробів входять також предмети «запускані» металом. Це — гарапники і досить велика кількість жіночих палиць, топорища яких оброблялися за допомогою різних технік — від «жирування», «заливання» металом, набивання ціточок аж до оббивання всього топорища або лише його верхньої частини латунними і нейзільберовими бляхами.

Форми розглянутих прикрас, техніки їх виготовлення і застосу-

вання вказують на давню традицію. Серезки, застібки, поясні кільця, пряжки мають багато спільних форм з художніми виробами Київської Русі:

Спільні елементи культури трьох братніх народів — російського, українського і білоруського — позначаються на формах художніх виробів з кольорових металів і на їх побутовому вживанні. Застібки для ременів і шийних прикрас мають аналогії у виробках російського народу.

Пряжки, виготовлені у с. Красному, Костромської області¹, які мають таке саме застосування, що і пряжки Східних Карпат, не тільки своєю формою, а й орнаментальними елементами підкреслюють спільність культури російського і українського народів.

Шийні жіночі прикраси, які виготовлялися в Росії², мають багато спільного з прикрасами Північної Буковини і Станіславщини. Інші предмети, як «чільця»³, серезки («ковтки леліткові»)⁴ і персні⁵, мають також багато спільних рис.

Торби з верхами, вибиваними металевими гудзиками, і пояси, що в минулому широко побутували серед білоруського народу, є неначе копією «старовіцької» торби українців Східних Карпат⁶.

Кресала такого типу, які бачимо в районі Східних Карпат, є і у росіян⁷ і в білорусів⁸.

Народні майстри дуже рідко переробляли форми виробів інших народів. Навіть коли такі випадки траплялися, то майстер, переробляючи ту або іншу форму, робив це творчо. Про це яскраво свідчить так звана «молдавська» пряжка, форма якої типово румунська. У Румунії такі пряжки виготовлялися звичайно з емалі, оздоблювалися рослинним орнаментом. Проте народні майстри не копіювали її, а сприймали творчо, оздоблюючи її традиційним геометричним орнаментом.

¹ Державний російський музей (м. Ленінград), інв. № 195, 196, 192, 194; Прохоров, Матеріали по истории русских одежд, СПб., 1881, стор. 40, 52; Державний музей етнографії народів СРСР (м. Ленінград), інв. № 6602—30/1—2, 6602/31, 4844/194, 4844/136.

² А. Г. Оршанский, Художественная и кустарная промышленность СССР, Л., 1927, стор. 56.

³ В. Воронов, Крестьянское искусство, М., 1924, стор. 120, 121; Прохоров, Матеріали по истории русских одежд, стор. 15.

⁴ Державний історичний музей (м. Москва), інв. № 838/58063, 13280/1312, 80749/18, 80749/17.

⁵ Державний музей етнографії народів СРСР (м. Ленінград), інв. № 1953/27, 2162/4, 820/16, 1558/97, 744/51, 2116/1; Державний історичний музей (м. Москва), інв. № 76 681/58; І. А. Сербоу, Вічинські паляне, Менск, 1928, стор. 30; Н. Я. Никифоровский, Очерки простонародного життя-быття в Витебской Белоруссии, Витебск, 1895, стор. 128.

⁶ Н. Я. Никифоровский, Очерки простонародного життя-быття в Витебской Белоруссии, стор. 128; Державний музей етнографії народів СРСР (м. Ленінград), інв. № 951/51, 52; І. А. Сербоу, Вічинські паляне, стор. 30.

⁷ Прохоров, Матеріали по истории русских одежд, стор. 20; Державний музей етнографії народів СРСР (м. Ленінград), інв. № 3742/25.

⁸ К. М о s z y ŋ s k i, Polesie Wschodnie, Warszawa, 1928, стор. 83.

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНІХ МЕТАЛЕВИХ ВИРОБІВ УКРАЇНЦІВ СХІДНИХ КАРПАТ

Український народ протягом віків створив своєрідне мистецтво, своєрідний орнамент, який відрізняється від орнаменту західнослов'янських і південнослов'янських народів, хоч і має спільні елементи з ним. Найбільше спільних рис спостерігається в орнаменті виробів російського, українського і білоруського народів. Орнаментальні елементи і мотиви, композиції узорів, які дійшли до сучасних майстрів, перетоплені в горні творчості численних митців минулих поколінь, що створили оригінальні узори орнаменту. Вони являють собою багатющу спадщину, з якої радянські художники черпають зразки. Орнамент в житті народу ніколи не був самоціллю. Він завжди був органічно зв'язаний з тим предметом, який він оздоблював.

Як і всі предмети побуту, так і вироби з кольорових металів у населення Східних Карпат багато орнаментовані. На предметах побуту з кольорових металів розрізняють чотири типи орнаменту: поглиблений, опуклий, плоский і прорізаний. Народні майстри Станіславської, Чернівецької, Дрогобицької і Закарпатської областей використовують такі техніки: гравірування, штампування, карбування, тиснення, заливання, інкрустацію, вирізування.

Найскладніший за своєю композицією орнамент робиться простими саморобними знаряддями. Поглиблений орнамент виконується загартованими сталевими пунсонами (рис. 46).

Для риття «мохового» орнаменту служать сталеві різної товщини рильця. Циркуль вживається для виконання ліній кола, наприклад, «руже», а друлівник — маленьких кружків.

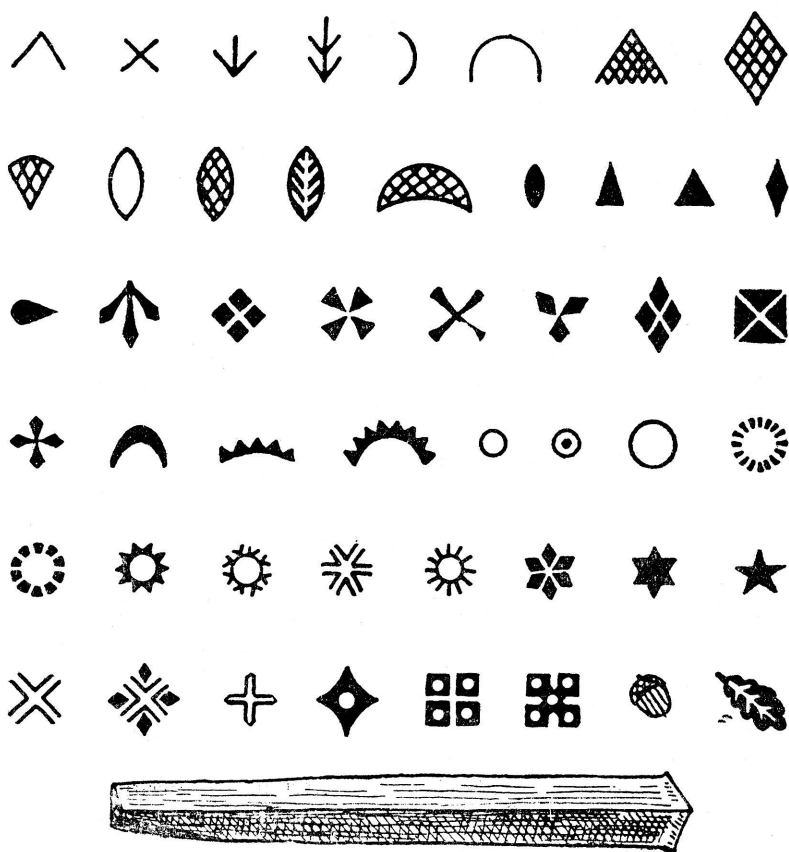

Рис. 46. Пунсон і орнаментальні мотиви.

Плоский орнамент одержують технікою заливання і інкрустації, прорізний — технікою вирізування.

На виробках з кольорових металів у населення Східних Карпат виступає два види орнаменту: геометричний і стилізований рослинний.

Багатство мотивів геометричного орнаменту величезне, проте в основі вони складаються з одних і тих самих простих елементів: ламаних ліній, трикутників, квадратиків, кіл поодиноких і концентричних, півкіл, зигзагів, точок, смужок і спіралей.

Орнаментальний мотив «ільчете письмо» (дрібна решіточка з прямих перехрещених ліній) зустрічається найбільш часто (рис. 47, 1—3). Решіточка заповнює певну геометричну фігуру — трикутник, квадратик, півколо. До цього орнаментального мотиву іноді додаються інші, на-

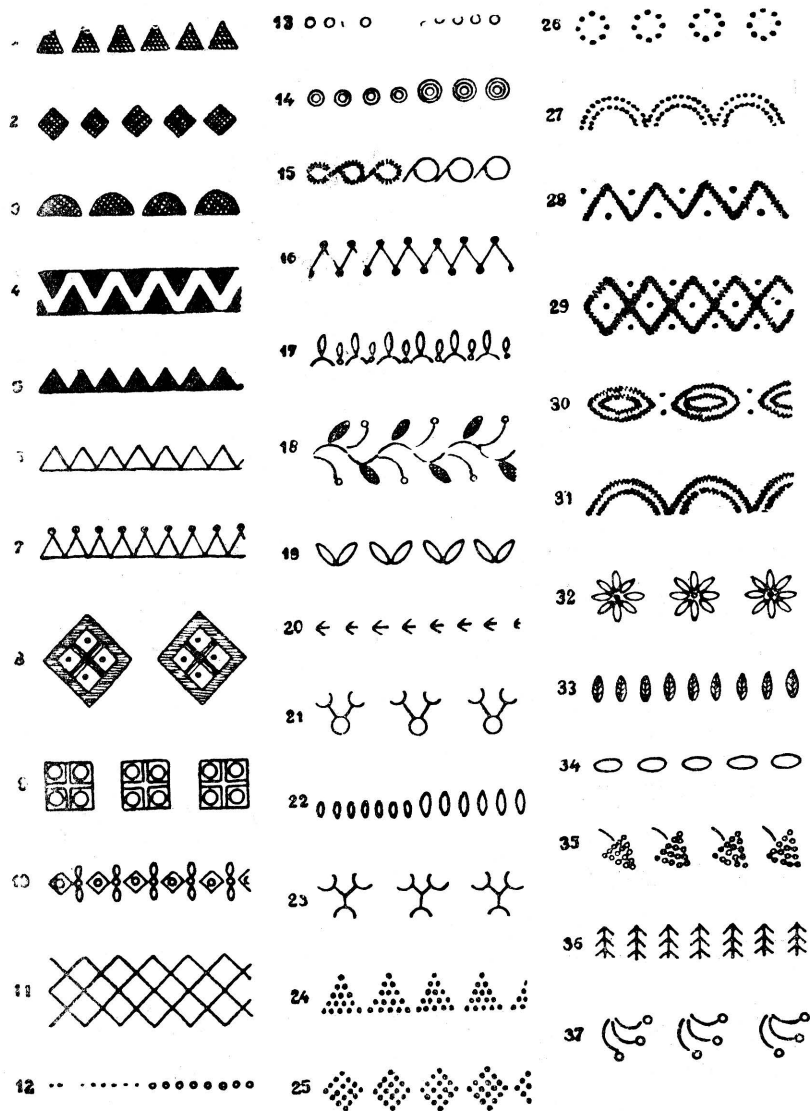

Рис. 47. Орнаментальні мотиви.

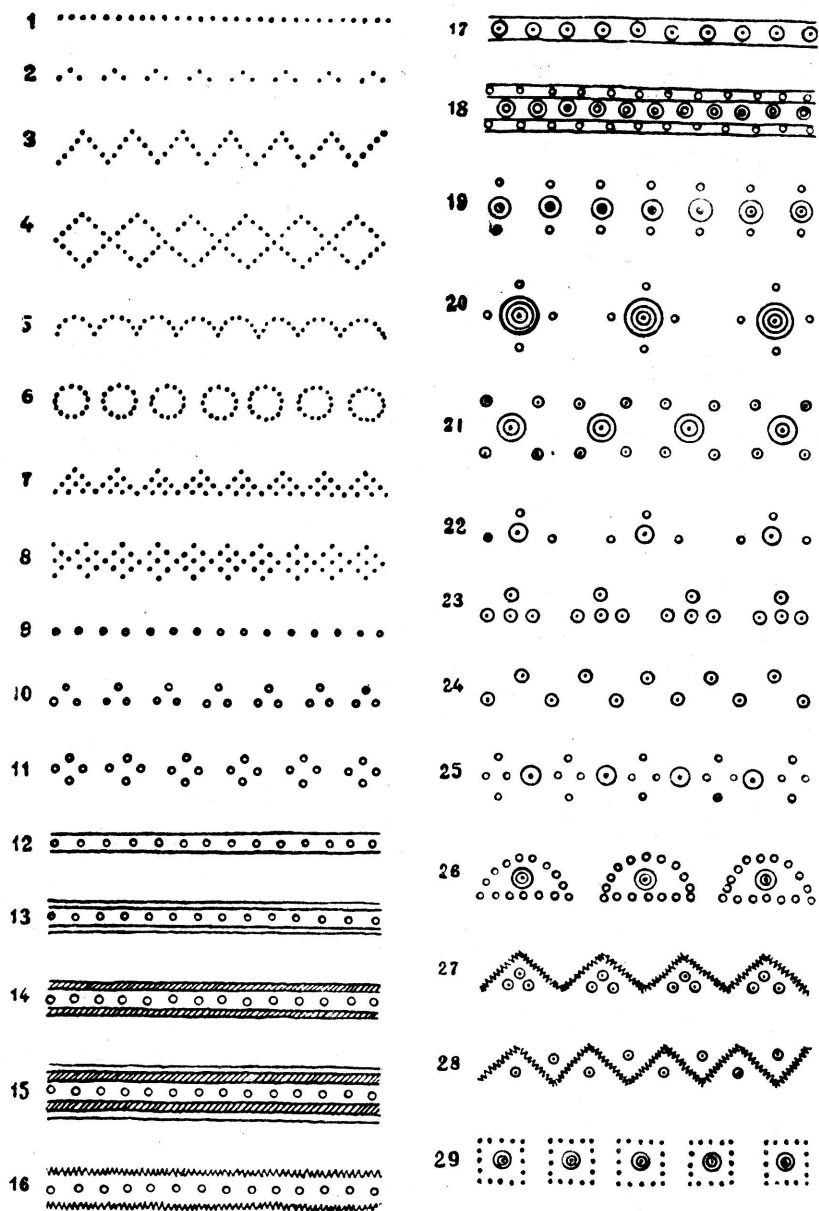

Рис. 48. Орнаментальні мотиви.

приклад ламані лінії. Тоді виникає новий мотив — так звана «кривулька посеред ільчетого письма» (рис. 47, 4).

Орнамент, до складу якого входять трикутник і квадрат, має багато комбінацій. Якщо трикутники доповнити прямими перехресними лініями — це буде «ільчете письмо в зубцях», ці ж трикутники без решітки — «зубці січені», а «зубці січені» з орнаментальним мотивом «мачок» створюють вже «бані» (Косівський район) або «зубчики» з голівками (Вишницький район) (рис. 47, 5—7).

Те саме бачимо з квадратом. Так, квадрат, заповнений прямими перехресними лініями, — це «ширинка». Квадрати, поставлені на кут і вписані в квадрат, дають новий мотив решітчастих ромбів — так звані «медівнички», а квадратики, поділені на четвертинки з «мачком» у кожній, називаються «віконці» (Косівський район) або «віконці з круглими» (Вишницький район) (рис. 47, 8—9). Квадратики, поставлені на кут з вписаним «мачком» і відділені один від одного «мачком» і двома «п'євочками» зверху і знизу, — новий орнаментальний мотив — «медівнички з листочками» (рис. 47, 10).

Квадратоподібні узорі переважно складаються з квадратики, трикутників і стовпчиків. Часто від кутів квадратики, поступово зменшуючись, розходяться промінням менші квадратики; їх оточують складені у вузькі стовпчики кружки, які перетинаються з такими ж кружками. Простір між ними заповнюють маленькими квадратами, що робить узор багатим і яскравим.

Поодинокі концентрично розміщені кола переплітаються з іншими орнаментальними елементами, внаслідок чого виникають нові орнаментальні мотиви («мачок», «очка», «колачики», «колісниця», «кривульки з кругленькими», «свічкові кривульки») (рис. 47, 12—17).

Зигзагоподібні узорі складаються з подовжніх смужок, між якими розміщені орнаментальні мотиви «листочків» і «мачка» (рис. 47, 18).

Точки і смужки складають різні геометричні фігури: трикутники, квадратики, кола, півкола і т. д. (рис. 47, 24—31).

Окремі орнаментальні мотиви, що входять до складу орнаментальної композиції, як правило, втрачають свою назву. Так, орнаментальні мотиви «п'євочки» і «очка» у восьмилістковій квітці дістають нову назву «квіточки» (рис. 47, 32).

Одночасно з геометричними мотивами широко вживаються і стилізовані рослинні мотиви, як листочки, квіточки, травка, колосочок, огірочки, виноград тощо. Проте часто-густо вони так стилізовані, що втрачають вигляд рослини (рис. 47, 33—37).

В основі багатьох орнаментальних мотивів лежать елементи, які зображують роги тварин, вуха, лапки, їх силуети, — «оленячі ріжки». «заячі вушка», «воронячі лапки», «п'євочки», «рачки» (рис. 47, 19—23).

Між формою предметів і орнаментальними мотивами завжди існує органічний зв'язок. Коли на рукоятках палиць переважають елементи

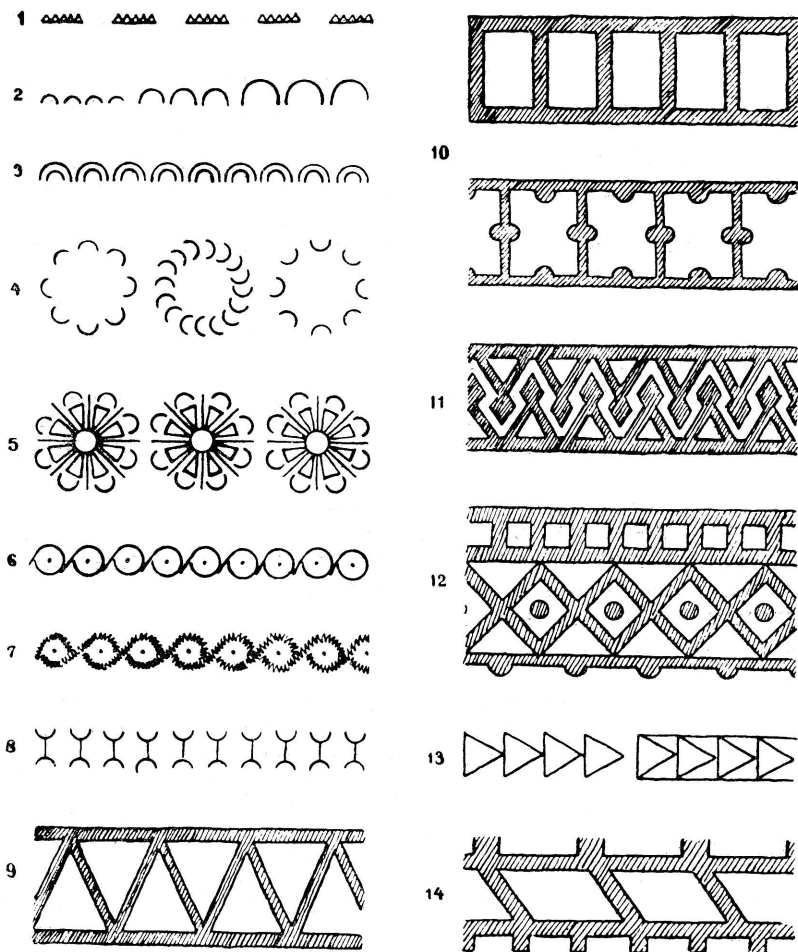

Рис. 49. Орнаментальні мотиви.

мотивів прямолінійних, то на люльках, поясах пряжках, застібках — криволінійні.

Багатство і художня цінність металевих виробів не в складності орнаментальних композицій, а в простоті і гармонійному поєднанні орнаменту з формою. Орнамент не тільки прикрашає, а й підкреслює функціональну роль окремих частин предмета. Вже сам поділ на орнаментальні поля має на меті підкреслити архітектонічні частини самого предмета, наприклад в топірці — леза і обушка.

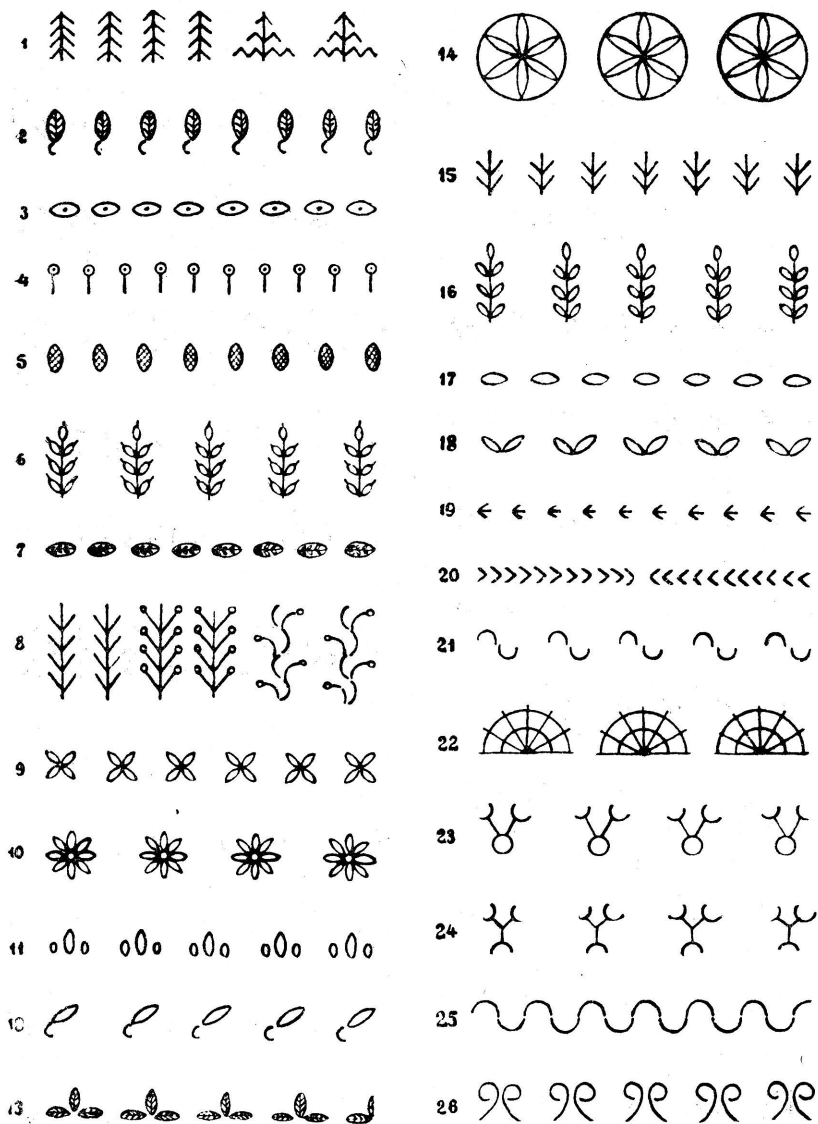

Рис. 50. Орнаментальні мотиви.

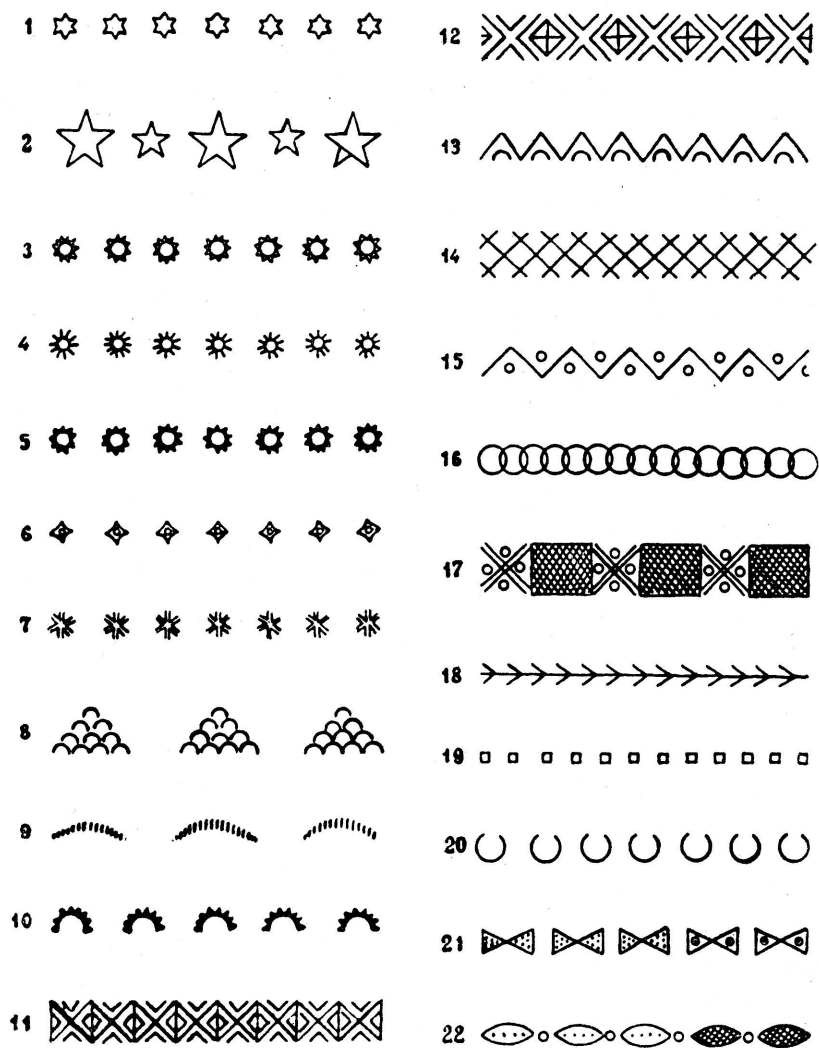

Рис. 51. Орнаментальні мотиви.

Орнамент народних майстрів Н. Дудчака, М. Медвідчука, В. Пітиляка і В. Девдюка строгий. Їх орнаментальні мотиви відображають закінчену думку, бо майстри вміло відділяють ці мотиви від інших, підпорядковуючи їх єдиному композиційному задуму. Разом з тим їх орнамент надзвичайно сміливий, орнаментальна лінія введена цікаво, із знанням контрастування, пропорції розв'язані майстерно.

Проте на окремих виробах народних майстрів, які в кінці XIX і на початку XX ст. виготовляли художні побутові предмети, мотиви нагромаджені, фону майже не видно. Краса орнаменту полягає у вмілій і доцільній побудові, у майстерному оволодінні різноманітними способами використання цих мотивів, чим досягається велике багатство форм.

Елементи орнаменту (точки, кривульки, риски) народний майстер подає в різних комбінаціях, так що створюється враження ніби це цілком новий орнамент (рис. 48). Орнамент на виробах з металу високохудожній, він є одним з елементів мистецької культури українського народу. Треба відзначити, що орнамент розвивався виключно на ґрунті народних геометричних мотивів.

Розгляд орнаменту різних виробів з кольорових металів населення Східних Карпат, що відображає характерні особливості мистецтва українського народу, доводить безпідставність компаративістської буржуазної «теорії», за якою мистецтво східних слов'ян нібито бере початок від мистецтва країн Заходу або Сходу.

В орнаментальних елементах і мотивах художніх предметів побуту з кольорових металів відбилися побут людей, тваринний і рослинний світ, що їх оточує. Творча уява майстрів сприймає лише те, що є їх щоденним життям, що близьке і дороге їм. Саме тому в народному мистецтві України, і зокрема в орнаментах художніх виробів з кольорових металів, знайшли яскравий відбиток трудові моменти і мальовнича природа Карпат.

Орнамент на таких виробах є не тільки втіленням творчої думки народу, його естетичних вимог, які висловлює художніми засобами народний майстер, а й відображенням історичної долі народу та його традицій.

В орнаменті художніх виробів з кольорових металів немає нічого випадкового. Народні назви орнаментальних елементів і мотивів свідчать, що орнамент тісно зв'язаний з трудовим життям народу, з його побутом, з його уявленням про рослинний і тваринний світ. Назви багатьох мотивів вказують, що народні майстри брали їх з життя, відповідно стилізуючи. Відомі, наприклад, такі назви орнаментальних елементів і мотивів: «грабельки», «підківки», «дубельтові підківки», «вітрячок», «вітрячок з підківок», «колісниця», «мотовильники», «бендюги», «драбинки», «бесаги», «візочки», «сокирки», «борона» тощо (рис. 49).

Такі назви орнаментальних мотивів, як «листочки», «фасульки», «мачок», «шишки», «колосок», «листки», «фасульки з колосочками»,

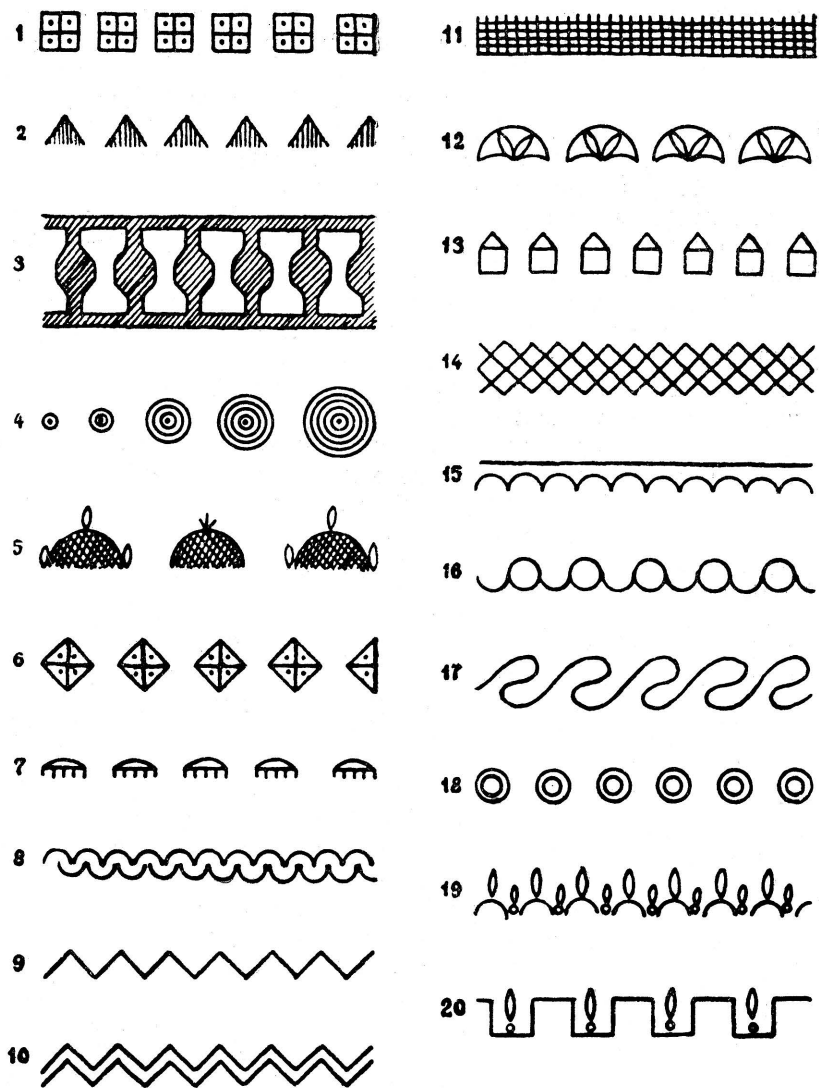

Рис. 52. Орнаментальні мотиви.

«гілля», «квіточки», «травка», «огірочки», «листки троїсті», «руже» (троянди), «сосонки», «пшеничка колоскова», «п'євочки», «заячі вушка», «вороняча лапка», «журавлі», «когутики», «павучок», «оленячі ріжки», «рачки», «гадючки», «жабки», відбивають рослинний і тваринний світ України (рис. 50).

Відображення народом явищ навколишнього світу бачимо і в таких назвах, як зівзда, зівздочка, зірка, сонце, сонечко, зірниці, дуга, веселка, дужка і т. д. (рис. 51).

Значна кількість назв орнаментальних мотивів зв'язана з архітектурою народного житла («віконці», «дашки», «паркан»), а також з народною їжею («колачики», «коровай», «медівнички») і з предметами побутового вжитку («гребінь», «гребінець») (рис. 52).

Досить велику групу орнаментальних мотивів становлять геометричні назви: «кривулька», «зигзаг дубельтовий», «сіточка», «півкола», «квадратик», «решітка», «зубчики», «кулочка», «кочільця», «свічкова кривулька» тощо (рис. 52).

У металевих виробах зустрічається багато назв, які перекликаються з назвами орнаментальних мотивів різби по дереву і вишивки («ширинка», «хрестата ширинка», «зубці», «плетінка», «кривульки», «ланцюжок», «мережка»), а також з назвами одягу і прикрас до нього («підборки», «підківки», «пряжка», «ланцюжок»).

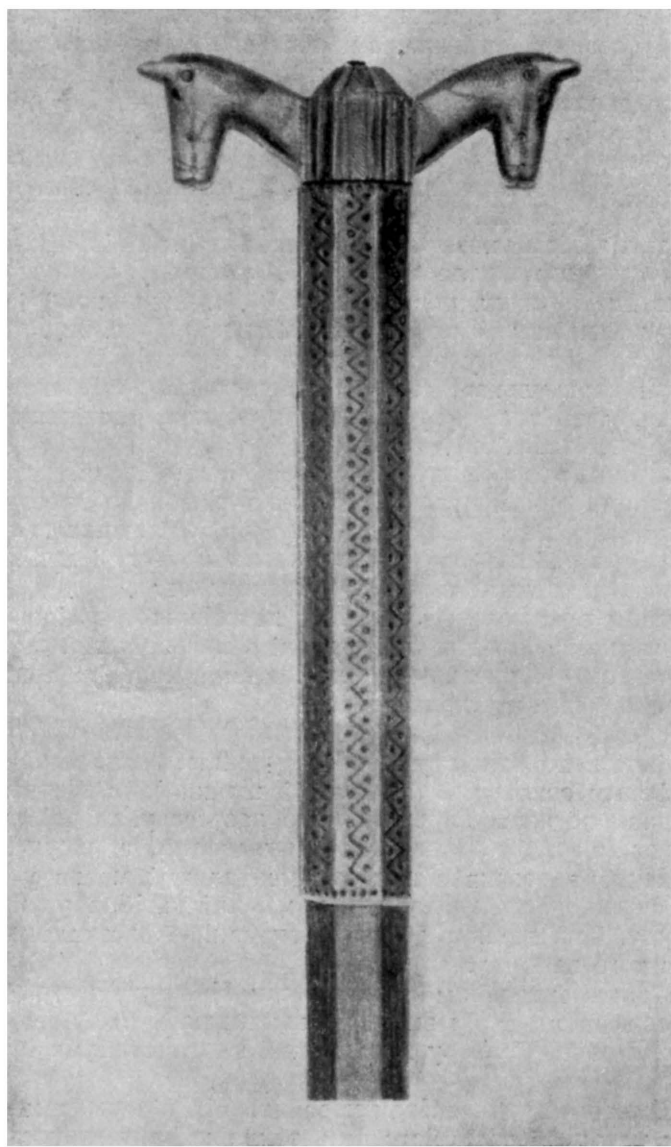
Нанесення орнаменту на вироби населення в Східних Карпатах називає «писане», а предмети, виконані з кольорових металів і оздоблені орнаментом, — «писаними», наприклад, «писаний топірець», «писана тайстра», «писана люлька».

Приведений нижче аналіз орнаментального мотиву, що передавався з покоління в покоління у родині Дудчаків, виявляє закономірність розвитку форми основного елементу і шляхи його відтворення. Так, Лукин Дудчак на своїх виробах часто застосовував дрібну решіточку («ільчете письмо»), не вибиваючи її пунсонами, а рисуєчи від руки. Син його Никора розвиває цей орнаментальний мотив у різних комбінаціях. Він використовує його як графічний засіб, заповнює ним усю вільну площу. Цей прийом дозволяє виразніше виступити кривулькам серед «ільчетого письма».

Таким орнаментальним мотивом син Никори Дмитро Дудчак заповнює весь фон на своїх виробах, накладаючи на нього метал яснішого або темнішого кольору в поєднанні з намистинами і кольоровою замазкою.

Внук Дмитра Дудчака Іван перейняв від діда мистецтво обробки кольорових металів і довів його до незвичайної витонченості.

У сім'ї Лукина Дудчака ще й сьогодні зберігаються пунсони прадіда Никори. Сам Лукин вже їх не вживає, вважаючи, що орнамент, зроблений ними, грубий. Але, вивчивши саме ці пунсони, він за допомогою діда Дмитра виготовив нові пунсони, що дають павутинну різь-

*Рис. 53. Палиця роботи народного майстра
Петра Гондурика-Кікіндяка (кінець XIX ст.).*

бу. І. Л. Дудчак, оволодівши багатомісячним досвідом своїх родичів, створив нові орнаментальні мотиви. Проте слід підкреслити, що в основному він вживає орнаментальні мотиви, випробувані довголітньою практикою. Не тільки цей орнаментальний мотив, а й багато інших («очка», «колачки», «зубці», «мачок», «підківки», «копитця», «мохо-

*Рис. 54. Кресало роботи народного майстра
Никори Дудчака*

вий орнамент») характерні для виробів з металу, виготовлених представниками роду Дудчаків. Ці мотиви доповнюються і збагачуються новими варіантами з кожним новим поколінням, але в основі їх лежить один орнаментальний елемент.

Художньо осмислюючи давні орнаментальні мотиви, кожний з народних майстрів вносив у них щось нове, доповнював традиційні мотиви і створював нові. Народні орнаментальні мотиви не сковують творчої ініціативи народного майстра, а, навпаки, є основою для створення нових орнаментальних мотивів. Той самий орнаментальний мотив у кожному випадку має інший вигляд. І здається, що перед нами не варіанти давніх композицій, не комбінації усталених віками мотивів, а зовсім нові орнаментальні композиції.

Орнамент на художніх виробах з кольорових металів має тісний зв'язок з орнаментом вишивки, писанок, різьби по дереву і орнаментом, випалюваним на дереві. Якщо порівняти орнамент металевих виробів і орнамент різьблених дерев'яних предметів побуту, то побачимо, що вони мають багато спільного. Орнаментальні мотиви «кривулька», «кривульки посеред ільчетого письма», «кривульки гладкі», а поверх них «ільчете письмо», «руже», «кучері», «колосок», «решітка», «колачки», «медівнички», «штерно», «заячі вушка» — це типові старовинні орнаментальні мотиви і для різьби по дереву, і для різьби по металу.

Те ж саме спостерігаємо і в орнаменті, виконаному технікою ви-

палювання, на бондарних виробах: «кривульки», «очка», «зірка», «сочечко», «дужки», «п'євочки» тощо.

Велика художня якість виробів з металів знаходить свій вияв не тільки в орнаменті, а й у своєрідній майстерній скульптурній побудові. Зразками народної скульптури малих форм є невелика, але цікава група художніх металевих виробів. Серед них бачимо чоловічі палиці з рукоятками у вигляді пари голівок коників (рис. 53), гадюки; лускоріхи у вигляді півня (рис. 18, 31); рукоятка кресала у вигляді коника, собачки (рис. 8, 12); закінчення кришок люльок у вигляді голівки коника або затички у вигляді білки, голівки гадюки на дерев'яних і рогових порохівницях. Слід відзначити, що в них переважають зображення звірів, птахів, плазунів, іноді людини.

Рис. 55. Медальйон з погруддям Богдана Хмельницького (кінець XIX ст.).

Народні майстри уникають деталізації і шукають узагальненої виразної форми. Художня форма виробів з металів відзначається простотою будови предмету, доцільним і правильним поділом його на частини (незалежно від їх різноманітності), пропорціональним взаємовідношенням складових частин, вишуканістю форми, легкістю ліній.

Народні майстри ніколи не малюють сюжет або орнаментальну композицію на папері. Цвяхом звичайно накреслюють загальний план композиції просто на предметі і після цього відразу приступають до обробки деталей. Розв'язуючи складні завдання композиції, форми, народні майстри керуються лише відчуттям форми, її краси і призначення.

Художній метал відкрив широкі можливості для фантазії народного майстра. У цій ділянці народного художнього промислу досягнуто великого багатства форм і орнаменту, майстерної обробки дрібних деталей. Народне мистецтво не знає відірваних від побуту форм. Форма художніх виробів з кольорових металів є зовнішнім виразом їх призначення і змісту. Вона протягом віків змінювалась, доки не стала досконалою.

Орнамент на скульптурних частинах предметів побуту з металів виступає як допоміжний засіб, за допомогою якого народні майстри

досягають значної декоративності в скульптурах. Розв'язуючи художню форму палиці з рукояткою у вигляді пари голівок коників, народний майстер Петро Гондурак-Кікіндяк своїми примітивними пунсонами зумів реалістично відтворити голову коня (рис. 53).

За допомогою пунсонів і рильців, народні майстри створювали чудові орнаментальні мотиви, які збагачували виріб. Взяти хоча б лускоріх народного майстра Дмитра Дудчака (рис. 18), на якому навіть така дрібна деталь, як око півня, перетворилася в цілу композицію. Дуже цікаве технічними і орнаментальними прийомами кресало у вигляді коника Никори Дудчака. Уся постать тварини вкрита орнаментом з дрібних коліщат («мачок»), а контури накреслені за допомогою орнаментального мотиву «зубці».

Вміле поєднання форми з орнаментом свідчить не тільки про високе відчуття краси народними майстрами, а й про велике вміння поєднати в єдине ціле форму виробу з орнаментом.

Серед предметів побуту, зроблених з металу, є кілька зразків барельєфу. Це медальйон із зображенням Богдана Хмельницького (рис. 55), наключники з головою «арідника» (рис. 56), персні з головою «щезника», дві пташки, симетрично розміщені на верху шкіряних торб. Медальйон з погруддям Богдана Хмельницького виконано одним з майстрів села Голови або Жаб'єго. Не вдалося встановити прізвища народного майстра, а також не знайдено ані форм, ані моделей, за допомогою яких виконано цей барельєф.

Такі форми виробів, як палиці з рукоятками у вигляді пари голівок коників і гадюки носять на собі відбиток народних традицій. Ці традиції ми бачимо і в формі таких предметів побуту, як кресала, пояси пряжки, застібки, чільця, персні, сережки тощо.

У древньоруському мистецтві значне місце займав художній метал. В орнаментальних композиціях металевих виробів знайшли свій відбиток творча фантазія народу з його безпосереднім спостереженням над навколишнім світом.

Рис. 56. Наклучник з головою арідника (друга половина XIX ст.).

Древніми орнаментальними мотивами у мистецтві трьох братніх народів можна вважати геометричні, які одержуються з пересічних прости́х і скі́сних ліній. Навики виконання орнаменту з допомогою різьби міцно закріпились в мистецтві східнослов'янських народів. Пло́ський геометричний орнамент знаходимо на найрізноманітніших ви́робах вже в період Київської Русі (металеві вироби, різьблення по каменю, заставки рукописів). Подібний тип орнаменту в мистецтві російського, українського і білоруського народів свідчить, з одного боку, про спільне джерело культури трьох народів і, з другого, про тісні культурні взаємозв'язки між ними. На художніх виробах з металів українського населення району Східних Карпат домінуючим є геометричний орнамент, характерний простотою орнаментальних мотивів.

Серед різних зображень значне місце займає зображення коня. У скульптурах зображення коня свідчить про генетичний зв'язок з древнім східнослов'янським мистецтвом. Не тільки в сюжеті, а й в орнаменті предметів побуту з кольорових металів бачимо орнаментальні мотиви, пронесені через десять століть.

Б. О. Рибаків, досліджуючи давні елементи в російській народній творчості¹, наводить тип бронзового гребеня X ст. з Новгородської землі з композицією двох коників з орнаментом у вигляді концентричних кіл у поєднанні з смужковим. Подібні комплекси орнаментальних мотивів знаходимо на художніх металевих виробах українців Східних Карпат. Ці вироби за своєю формою (дві голівки коників) і орнаментом (мотиви «очка» в поєднанні з смужковим орнаментом) дуже близькі.

Щодо техніки литва і орнаментування художніх виробів з кольорових металів українців Східних Карпат, то тут теж бачимо, що технічні прийоми беруть свій початок у далекому минулому. Серед різних технічних прийомів древньоруських ювелірів на першому місці стоїть литво. «Це, — пише Б. О. Рибаків, — найбільш старий прийом, відомий населенню Східної Європи ще від часів бронзового віку. Метал розтоплювали у глиняних тиглях за допомогою міхів, які підвищували температуру горна»².

Ливарні вироби виготовляли також і в глиняних формах. Орнамент наносили сталевими з загартованим робочим кінцем пунсонами різної форми: одні мали вигляд маленького доліття, інші давали відбиток у формі кільця, кола або трикутника. Нанесення орнаменту пунсонами бачимо на смоленських і чернігівських археологічних знахідках IX—X ст.³

¹ Б. А. Рыбаков, Древние элементы в русском народном творчестве, «Советская этнография», 1948, № 1, стор. 101.

² Б. А. Рыбаков, Ремесло древней Руси, стор. 143, 145.

³ Там же, стор. 281 — 282.

Сережки і шийні прикраси в формі трапецієвидних пластинок на тоненьких ланцюжках в давньому минулому були загальнослов'янськими прикрасами¹. Подібні види жіночих прикрас зустрічаються у Східних Карпатах, як-от: «ковтки леліткові», «чільця» і шийні прикраси.

Аналогії форм поодиноких предметів побуту з кольорових металів XIX ст., а нерідко цілковита тотожність їх незаперечно доводять спільність коріння мистецтва російського, українського і білоруського народів.

Українське народне мистецтво розвивалося в тісному взаємозв'язку з мистецтвом російського народу. Спільні риси у виробництві художніх предметів побуту з кольорових металів російського й українського народів знайшли свій вияв, зокрема у типі лускоріхів. Про це свідчить порівняння лускоріхів з с. Красного, Костромської області, з лускоріхами з с. Бростурова, Станіславської області. Вони схожі і за формою, і за орнаментом і тільки у дрібних деталях мають свої, місцеві особливості. Спільні ознаки також чітко виступають на інших предметах побуту, як-от: кресалах, пряжках, проколювачах, перснях тощо.

У вишивках, тканинах, різбі по дереву білоруського народу знаходимо аналогічні орнаментальні мотиви² — «гребешкі», «барана», «вакенцы», «каравай», «елочка», «ружа», «капытца», «гусиные лапки», «сонечко», «листочки», «пташки», «кривульки», «крижки», які мають відповідники серед назв українського народного мистецтва і, зокрема, художнього металу українців Східних Карпат.

Подібність комплексних типів орнаменту, якими прикрашають предмети побуту селяни Костромської, Полтавської, Станіславської, Чернівецької та інших областей, дає підставу говорити про спільність основи російського, українського і білоруського мистецтва. Народні майстри Росії, України, Білорусії, дотримуючись художніх традицій, застосовували геометризований рослинний мотив «рожу», яка згодом прийняла вигляд розетки. В загальному вони однотипні, в деталях — мають відмінності. Те саме можна сказати й про інші орнаментальні мотиви, як «очка», «мачок», «пшеничка», «мох» тощо.

Ще в 1901 р. В. Шухевич писав, що «в орнаментальних мотивах, які подибуємо в різних сторонах Русі—України, проявляється спільність в характеристиці окрас у всіх сторонах заселених українсько-руським народом»³.

Серед художніх виробів з кольорових металів центрів України в XIX і на початку XX ст. знаходимо жіночі прикраси⁴, які виконані дво-

¹ Б. А. Рыбаков, Ремесло древней Руси, стор. 95.

² М. Гринблат, Народное искусство (Очерки по истории изобразительного искусства Белоруссии), М. — Л., 1940, стор. 19.

³ В. Шухевич, Гуцульщина, Матеріали до українсько-руської етнології, т. IV, стор. 242.

⁴ Державний музей етнографії народів СРСР (м. Ленінград), інв. № 1573, 1728, 366, 1843, 2908.

ма техніками—литва й холодної ковки. Техніка литва й орнаментування майже аналогічна з техніками обробки кольорових металів у Східних Карпатах. Прикраси у вигляді трапецієвидних або листковидних пластинок в минулому були улюбленими традиційними прикрасами на всій території України. Ці прикраси беруть свій початок в древньоруському художньому металі, що зберігся майже до наших днів в Східних Карпатах.

Деякі види прикрас з Полтавщини, Чернігівщини, Харківщини, Дніпропетровщини, як, наприклад, підвіски до дукачів, являють собою вироби, що побутували в окремих районах, але вони зберегли архаїчні форми, характерні для пряжок і застібок, поширених у Східних Карпатах. Ці спільні елементи в народному мистецтві російського, українського й білоруського народів збагачували протягом століть культуру братніх народів.

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ВИРОБІВ З МЕТАЛУ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

В результаті перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції Український народ дістав змогу натхненно творити соціалістичну змістом і національну формою культуру. Розквітаюча культура й мистецтво українського народу творчо вбирають в себе все краще, що віками створював народ. Великого розвитку досягли народні художні промисли, тісно зв'язані з культурною спадщиною минулого.

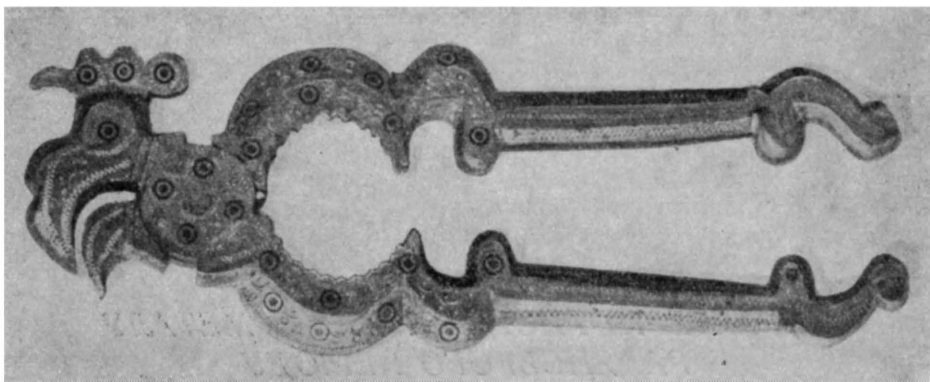
Після возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській радянській державі народні майстри були об'єднані в художньо-промислові артіль.

Німецько-фашистська окупація тимчасово припинила бурхливий розвиток художніх промислів. Фашисти пограбували колекції Київського музею українського мистецтва, Полтавського музею, Дніпропетровського історичного музею, Чернівецького історико-краєзнавчого музею та ін. З перших днів визволення західних областей від фашистських загарбників відновили свою діяльність і художньо-промислові центри Станіславської і Чернівецької областей. Художньо-промислова артіль «Гуцульщина» в м. Косові перетворилася на фабрику з меблевим, столярним, різьбярським і механічним цехами.

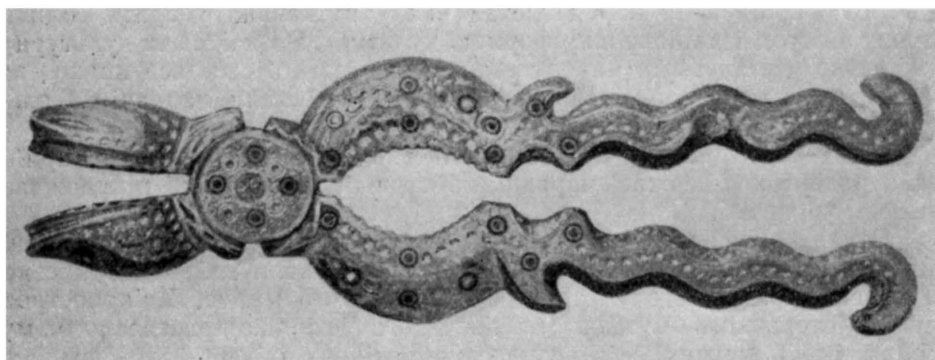
Артіль «Гуцульщина» заснована в 1939 р. Організаторами її були народні майстри депутат Верховної Ради УРСР М. Ф. Кищук, В. Г. Девдюк, М. М. Медвідчук, М. П. Тимків та ін. Частина народних майстрів по художньому металу стала членами художньо-промислової артілі «Гуцульщина» та її двох філій «Тридцять років Радянської України» (с. Річка, Станіславської області) та ім. Івана Франка (с. Бростурів, Станіславської області). Артіль об'єднує різьбярів по дереву і металу.

Деякі майстри художнього металу працюють інструкторами в училищах прикладного і декоративного мистецтва в Косові, Вижиці, в художньо-ремісничих училищах Чернівців і Коломиї.

Рис. 57. Лускоріх роботи народного майстра Івана Дудчака (1948 р.).

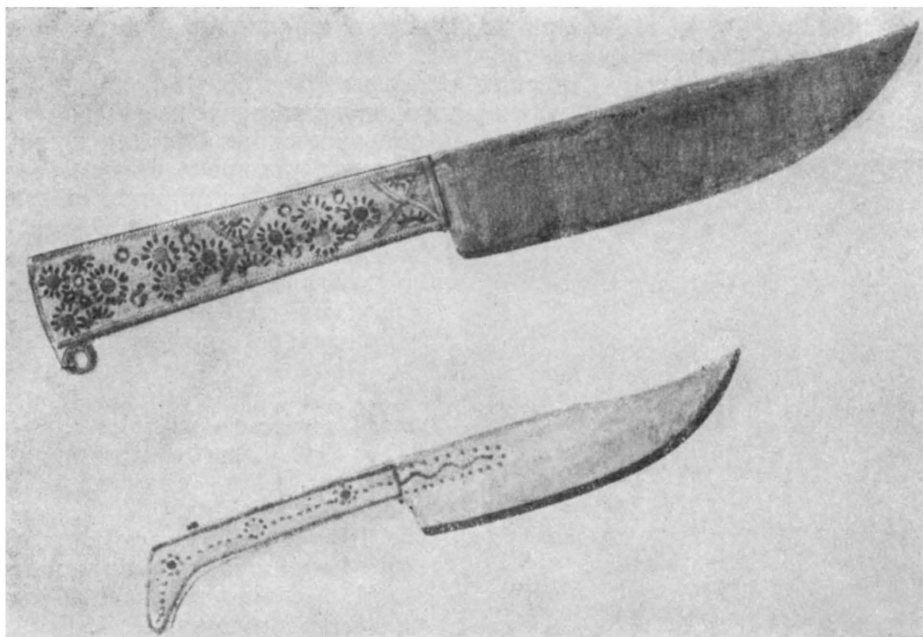

Рис. 58. Лускоріх роботи народного майстра Михайла Медвідчука (1949 р.).

В нових умовах з кожним роком підвищується добробут широких мас, зростає попит на художні предмети побутового вжитку.

Народні майстри, йдучи за давніми традиціями, виготовляють різноманітні предмети побуту. Серед них бачимо такі традиційні речі, як лускоріх у вигляді півня (рис. 57) або двох гадюк (рис. 58). Але і в цих виробах вже видно шукання нових форм. Творча фантазія майстрів, взявши за зразок лускоріхи, які виготовляли їх діди і батьки, застосовуючи давні технічні прийоми і орнаментальні мотиви, розгорнула традиційну сюжетну форму по-новому.

З інших предметів побуту, виконаних за старими зразками, слід

Рис. 59. Ножі для розрізання паперу роботи народного майстра Івана Дудчака.

згадати ножі для розрізання паперу (рис. 59) і оформлення чорнильного і курильного приладдя.

Народні майстри М. П. Тимків і М. М. Медвідчук прекрасно володіють технікою литва, холодноїковки кольорових металів і різьби по металу. Медвідчук є творцем власного стилю, його творчі шукання йдуть в напрямі збагачення традиційних геометричних і рослинних мотивів, удосконалення композиції, досягнення простоти і легкості орнаменту.

Останнім часом він робить спроби застосувати орнаментальні мотиви вишивки для прикрашення дрібних предметів, зокрема перснів. Це свідчить про опанування нових технічних і орнаментальних прийомів художньої обробки кольорових металів в наш час. Те саме можна сказати і про М. П. Тимкова. В його спортивному кубку бачимо органічний зв'язок між окремими елементами.

Сучасні народні майстри художнього металу, зберігаючи найбільш цінні традиції, розвивають їх далі.

У виробах широке застосування знаходить геометричний орнамент. І зараз застосовується орнаментальний мотив «ільчете письмо» як графічний засіб. Геометричні мотиви, які в своїй ритмічній побудові відбивають елементи оточуючої дійсності, не втратили свого значення, а, нав-

паки, знайшли значне поширення. Сучасні майстри І. Л. Дудчак, М. М. Медвідчук, М. П. Тимків, Т. П. Герцюк традиційні орнаментальні мотиви збагачують новими елементами, які відбивають радянську дійсність, створюють новий, сучасний орнамент (рис. 60, 61).

В освоєнні виробництва нових видів художніх предметів побуту з кольорових металів для широкого вжитку широко використовується досвід старіших майстрів. Так, народний майстер В. Г. Девдюк майже до останніх днів свого життя читав лекції і готував кадри майстрів по художній обробці дерева і металу.

Партія і уряд нагородили В. Г. Девдюка почесною грамотою і дипломом першого ступеня. У 1946 р. його було прийнято в члени Спілки радянських художників України.

Широко відомі в усій республіці імена народних майстрів М. М. Медвідчука, І. Л. Дудчака, М. П. Тимкова, П. Т. Герцюка, М. Ф. Чорного, І. Д. Кіщука, Й. В. Волощука та ін.

У 1949 р. у Києві відбулася республіканська виставка художніх виробів, яка свідчила про зростаючу майстерність народних майстрів.

Іван Дудчак

В артелі «Гуцульщина» вирости кадри передовиків, що показують зразки відмінної роботи. Такими є члени молодіжно-комсомольської бригади: Й. В. Волощук, Д. М. Стринадюк та ін. Вони наполегливо борються за випуск продукції відмінної якості. В художньо-промисловій артелі «Гуцульщина» багато жінок стали майстрами художньої обробки дерева і кольорових металів. У філії цієї артелі в с. Бростурові працює бригада в складі шести жінок, а у філії в с. Річці — бригада, що налічує 18 жінок. Члени артелі Параска Петрів, Анна Словак, Оксана Габорах, Параска Мочерняк, Марія Михайлюк і Анастасія Тонюк систематично перевиконують норми. Вироби з металів, виготовлені ними, вражають чудовою, майстерною роботою (рис. 62, 63).

Народні майстри постійно підвищують свою кваліфікацію. Їх часто відряджають в обласні центри, у Київ і Москву на виставки народного мистецтва.

Народні майстри — активні будівники нового життя. Є серед них чимало учасників Великої Вітчизняної війни.

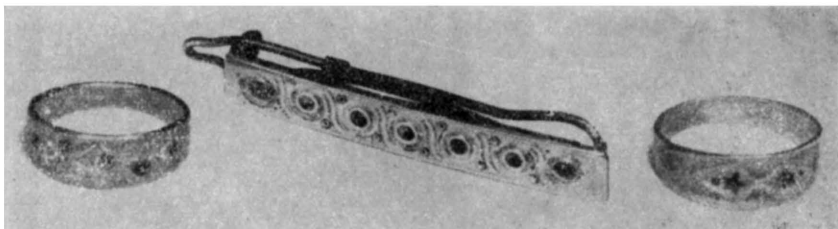
Багато з них боролися проти німецько-фашистських окупантів в рядах підпільної групи, яку організував М. Ф. Кішук. Підпільники поширювали листівки, налагоджували зв'язок з партизанськими загонами і допомагали їм. Коли з'єднання партизанів двічі Героя Радянського

Рис. 60. Перстень роботи народного майстра І. Л. Дудчака (1948 р.)

Рис. 61. Персні роботи народного майстра Михайла Медвідчука (1948 р.).

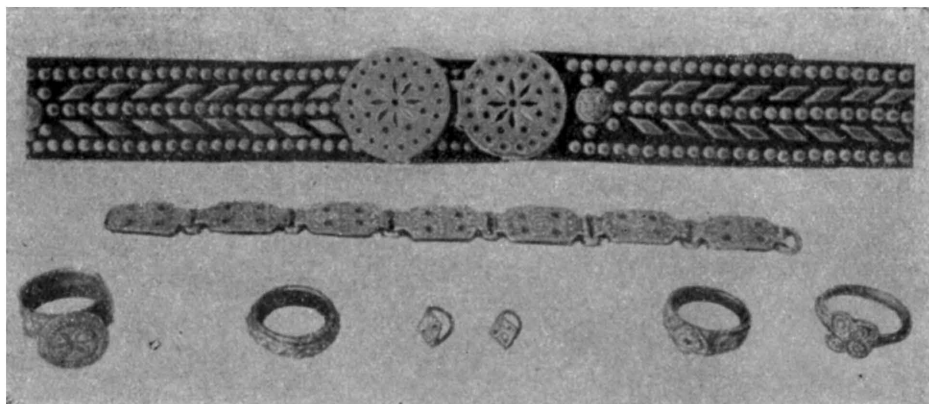
Рис. 62. Застібка і персні (1952 р.).

Союзу С. А. Ковпака проходило через Карпати, група Кішука приєдналася до нього.

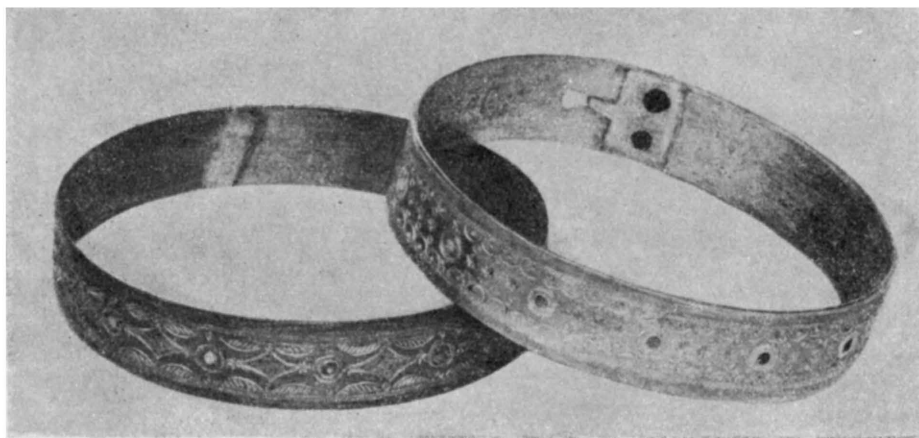
М. Ф. Кішук, з ініціативи якого створилася в м. Косові художньо-промислова артіль «Гуцульщина» і головою якої з перших днів організації артілі він був, двічі був обраний до Верховної Ради Української РСР.

Велику роботу проведено після війни по оновленню сітки художніх промислів України. Але вжитих заходів недостатньо. Необхідно створити ще кращі умови для повного розвитку художніх промислів, щоб повністю виявилися творчі здібності народу.

Чимало виробів з металу, виготовлених артіллю «Гуцульщина», не

Рис. 63. Жіночі прикраси (1950 р.).

Рис. 64. Браслети роботи народного майстра Тараса Герцюка (1950 р.).

можна назвати художніми. Це свідчить про недостатню увагу до розвитку народного мистецтва і його майстрів. Тісно пов'язане з цим і питання про створення експериментальних майстерень, які б стали центром творчої думки і дослідів у різних ділянках народної творчості.

Досвід народних майстрів необхідно широко використовувати в оформленні інтер'єру житлових будинків, клубів і театрів. Великий розмах будівництва в нашій країні супроводжується розвитком художньої промисловості, в якій важливу роль відіграють вироби з металу.

Творча співдружба майстрів-практиків з художниками, етнографами та мистецтвознавцями, обмін досвідом передовиків художнього виробництва допоможуть збагатити декоративне мистецтво, широко використати мистецькі надбання українського і російського народів.

Велика програма дальшого розвитку промисловості, сільського господарства й культури, накреслена ХХІ з'їздом КПРС, намічає даліше піднесення художньої промисловості і збільшення випуску предметів культурно-побутового призначення, підвищення матеріального добробуту і задоволення дедалі зростаючих потреб трудящих міста та села.

НАРОДНА ТЕРМІНОЛОГІЯ, ВЖИВАНА В ТЕКСТІ *

- Арідник — злий дух, чорт.
Бакунт — нейзільбер (Станіславська обл.).
Бані — назва орнаментального мотиву, побудованого з трикутника і маленького кружечка над ним.
Бакеліт — нейзільбер (Закарпатська обл.).
Баранячі роги — назва орнаментального мотиву у вигляді кривих ліній.
Бартка — рукоятка палиці.
Басамани — бляшані пояски для капелюхів.
Бганий ніж — складений ніж.
Безконечник — назва орнаментального мотиву, укладеного з хвилястої зигзагоподібною лінію.
Бендюги — назва орнаментального мотиву.
Бесаги — назва орнаментального мотиву, що нагадує форму поширених в Східних Карпатах шерстяних мішків.
Било — частина друлівника, з допомогою якого наноситься орнамент.
Бовтиці — плоскі гудзики.
Вирізування — техніка орнаментування бляхи.
Витий — скручений кілька разів.
Візочки — назва орнаментального мотиву, побудованого з невеликих кружечків з точкою в центрі.
Віконці — назва орнаментального мотиву у вигляді квадратики, поділеного на чотири частини з точкою в центрі кожної.
Віконці з круглими — назва орнаментального мотиву.
Вітрячок з підківок — назва орнаментального мотиву з півкруглих елементів у вигляді вітрячка.
Водило — частина узди коня.
Вороняча лапка — назва орнаментального мотиву, що нагадує сліди птахів.
Гадючка — назва орнаментального мотиву з хвилястою лінію.
Гільця — назва орнаментального мотиву у вигляді гілочки.
Гладке дріття — звичайний тонкий дріт.
Головкате — назва орнаментального мотиву.
Горше — глиняний тиглик для розтоплення металу.

* Зібрана автором під час експедицій в 1950—1955 рр.

Грабельки — орнаментальний мотив у вигляді грабель.
 Графітовий каганець — саморобний тиглик.
 Гребінь — назва орнаментального мотиву у вигляді гребеня.
 Гребінець — назва орнаментального мотиву у вигляді гребеня.
 Груні (верхи гір) — назва орнаментального мотиву з накладених одна на одну підківок.
 Гугля — весільний одяг.
 Дашничок — назва пунсону.
 Дашки — назва орнаментального мотиву у вигляді трикутника, заповненого горизонтальними рисками.
 Дзьобало — металева частина узди коня.
 Дихавиця — бронхіт.
 Драбинки — назва орнаментального мотиву у вигляді драбинки, кругів і півкругів.
 Дуга (веселка) — назва орнаментального мотиву у вигляді веселки.
 Друлівник — прилад для вибивання кругів і півкругів.
 Дужка — назва орнаментального мотиву у вигляді веселки.
 Дужничок — назва пунсону.
 Єговник — гольник.
 Жирування — процес інкрустації в дереві.
 Журавлі — орнаментальний елемент у вигляді силуета птаха.
 Заячі вушка — орнаментальний мотив у вигляді вух зайця.
 Забига́ч — складений ніж.
 Закалити — загартувати.
 Заклебучений — закривлений.
 Заливання — процес втоплювання металу в дерево.
 Запускання — процес втоплювання металу в дерево.
 Звіздочка — назва орнаментального мотиву у вигляді зірки.
 Згарди — шийні жіночі прикраси у вигляді хрестиків, нанизаних в кілька рядків.
 Зигзаг — назва орнаментального мотиву із зигзагоподібної лінії.
 Зливати мосеж — виготовляти відливи.
 Зорничок — назва пунсону.
 Зубчики — назва орнаментального мотиву з ламаної під кутом лінії.
 Зубчики з головками — назва орнаментального мотиву з ламаної під кутом з кружечками зверху.
 Зубці — назва орнаментального мотиву з ламаної під кутом лінії.
 Ільчете письмо — назва орнаментального мотиву у вигляді дрібної решітки.
 Каганець — тиглик.
 Карбач — бич, гарпник.
 Квіточки — назва орнаментального мотиву у вигляді розгорнутої квіточки.
 Келеф — палиця із загнутою рукояткою.
 Ковтки — сережки.
 Когутики — назва орнаментального мотиву з двох підківок.
 Колачки — назва орнаментального мотиву у вигляді кількох концентричних кругів.
 Колісниця — назва орнаментального мотиву з кругів, поєднаних один з одним.
 Колосок — назва орнаментального мотиву у вигляді колоска пшениці.
 Кочело — складова частина приладу для вибивання коліщат.
 Кочільце — назва орнаментального мотиву у вигляді круга з точкою в центрі.
 Копитце — металева прикраса у вигляді копита коня.
 Короставий — шорсткий.
 Кривульки — назва орнаментального мотиву у вигляді ламаної лінії.
 Кривульки гладкі — назва орнаментального мотиву у вигляді спіралі.

Кривульки дубельтові—назва орнаментального мотиву у вигляді по-
двійної, ламаної під кутом лінії.

Кривульки з кругленькими—назва орнаментального мотиву у вигляді
спиралі з дрібними кружечками над нею.

Кубок—дерев'яна порохівниця, прикрашена металом.

Кулочка—назва орнаментального мотиву у вигляді кружечків.

Кучері—прикраса на кришках люльок.

Кучері—назва орнаментального мотиву із спіральноткученого пояса бляхи.

Крученка—скручений дріт.

Ланцюжок—назва орнаментального мотиву у вигляді ланцюжка.

Леліткові ковтки—сережки у вигляді дрібних листочків.

Листівник—назва пунсону.

Листки троїсті—назва орнаментального мотиву у вигляді потрібних ли-
сточків.

Мачок—орнаментальний мотив у вигляді точки.

Медівнички—назва орнаментального мотиву у вигляді ромба.

Медівнички з листочками—назва орнаментального мотиву у вигляді
ромба

Медянички—латунні ромбовидні гудзики.

Мережка—назва орнаментального мотиву у вигляді дрібної сітки.

Мосежник—майстер по художній обробці металу

Мотовильники—орнаментальний мотив у вигляді мотовила.

Мох—назва орнаментального мотиву у вигляді спіральної лінії.

Моховий орнамент—орнамент, який в'ється спірально.

Обіжник—долітце.

Обора—коло.

Обороватий—коловатий.

Огірочки—назва орнаментального мотиву у вигляді овального кружечка з
півкружечком внизу.

Оленячі ріжки—назва орнаментального мотиву з кружечка і двох півкравів
над ним.

Очка—назва орнаментального мотиву у вигляді кола з точкою в центрі.

Очкарик—назва пунсону.

Очкарик дубельтовий—назва пунсону.

Павучок—назва орнаментального мотиву у вигляді двох півкравів, пересічених
лініями, що йдуть з центра.

Пацьорки—назва орнаментального мотиву.

Пацьорник—назва пунсону.

Паркан—назва орнаментального мотиву у вигляді огорожі.

Переліжки—трубочки.

Перехресниці—порохівниці.

П'євочки—назва орнаментального мотиву у вигляді видовженого кружечка.

Пискарік—назва пунсону.

Писане—нанесення орнаменту.

Писачок—пунсон для вибивання орнаменту.

Підківка—металева прикраса у вигляді підківки.

Підківки—назва орнаментального мотиву у вигляді півкравів.

Плетінка—назва орнаментального мотиву у вигляді переплетених ліній.

Повивання—процес покривання бляхою дерев'яних предметів.

Пробоець—пробійник.

Прозористий—ажурний.

Протичка—проколювач для люльки.

Путилівка—люлька роботи народного майстра І. Д. Федюка.

Пряжка — назва орнаментального мотиву у вигляді двох поєднаних один з одним трикутників.
 Пшеничка — назва орнаментального мотиву у вигляді колоска пшениці.
 Пшеничка колоскова — назва орнаментального мотиву у вигляді колоска пшениці.
 Пшеничка колоскова разова — назва орнаментального мотиву у вигляді колоска пшениці.
 Рачки — назва орнаментального мотиву з трьох півкологів, поєднаних між собою.
 Ретізка — тонкий ланцюжок.
 Ретязь — ланцюжок.
 Решітка — назва орнаментального мотиву у вигляді перехресних ліній.
 Ріжкати — назва орнаментального мотиву у вигляді рогів.
 Ріжок — порохівниця з оленячого рога, прикрашена металом.
 Рийска — вузький поясок бляхи.
 Розкоріхи — лускоріхи.
 Руже (рожа) — назва орнаментального мотиву у вигляді розетки.
 Ружки (рожечки) — назва орнаментального мотиву у вигляді розеток.
 Свічкова кривулька — назва орнаментального мотиву з кривої лінії, зламаної під кутом, і подовженого кружечка в середині.
 Сіканець — назва пунсону для нанесення орнаменту.
 Сіточка — назва орнаментального мотиву у вигляді ліній, що перетинаються.
 Сипане — техніка литва.
 Сипаний — виготовлений за допомогою техніки литва.
 Сипати — робити відлив.
 Смерічки (сосонки) — назва орнаментального мотиву з горизонтальної лінії з симетрично розташованими короткими рисками з обох боків.
 Сокирки — назва орнаментального мотиву у вигляді трикутників.
 Сороківці — жіноча шийна прикраса з монет.
 Старовіцький — стародавній.
 Табівка — плоска шкіряна торба з латунним верхом.
 Табівочка — невелика шкіряна торба з латунним верхом.
 Тайстра — плоска шкіряна торба з латунним верхом.
 Ташка — плоска шкіряна торба з латунним верхом.
 Теркала — сережки у вигляді трапецієвидних пластинок.
 Топірець — палиця з рукояткою у вигляді сокирки.
 Травка — назва орнаментального мотиву у вигляді травички.
 Фасульки — латунні гудзики у вигляді квасолі.
 Фасульки з колосочками — назва орнаментального мотиву з видовженого кружечка й колоска пшениці.
 Фірмач — дерев'яна модель.
 Хрестата ширинка — назва орнаментального мотиву.
 Ціточка — латунний півколистий гудзик.
 Цонглі — кліщі для дроту.
 Челядинський — жіночий.
 Чепраги — застібки для шийних жіночих прикрас, поясів і кожухів.
 Чільце — весільна прикраса.
 Черес — чоловічий пояс.
 Шашкірня — циркуль.
 Шестирня — циркуль.
 Шпиль — загострений кінець.
 Шиття дрітєв — плетінка з вузьких поясків бляхи і латунного дротика.
 Шийки — назва орнаментального мотиву з вузького поясочка бляхи, скрученого спірально.
 Шпорна (шпорни) — остроги до чобіт.
 Штерно — назва орнаментального мотиву у вигляді зірки.
 Шезник — злий дух, чорт.

ПОКАЖЧИК НАРОДНИХ МАЙСТРІВ ХУДОЖНЬОГО МЕТАЛУ

- Бабчук Микола Васильович (др. пол. XIX — поч. XX ст.) — с. Рівня, Вижницького р-ну, Чернівецької обл.
- Бачинський Дмитро (кін. XIX — поч. XX ст.) — с. Бростурів, Косівського р-ну, Станіславської обл.
- Бернацький Михайло Михайлович (1916 р. нар.) — Косів, Станіславської обл., член артлі «Гуцульщина».
- Боринський Федір Васильович (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Бростурів.
- Вандзук Василь Іванович (кін. XIX — поч. XX ст.) — с. Бростурів.
- Ватаманюк Семен (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Білоберезка, Кутського р-ну, Станіславської обл.
- Волошенюк Василь Ю. — с. Косів, член артлі «Гуцульщина».
- Волощук Йосип Васильович — с. Косів, член артлі «Гуцульщина».
- Габорак Оксана Василівна — с. Річка, Косівського р-ну, Станіславської обл., член артлі «Гуцульщина».
- Габорак Петро (кін. XIX — поч. XX ст.) — с. Бростурів.
- Гайдук Микола Іванович (1910 р. нар.) — с. Рівня.
- Герцюк Пахомій Іванович (помер в 1931 р. в Буенос-Айресі) — с. Старий Косів, Косівського р-ну, Станіславської обл.
- Герцюк Тарас Пахомович (1919 р. нар.) — с. Старий Косів.
- Гондурак-Кікіндяк Петро (1868 р. нар.) — с. Яворів, Косівського р-ну, Станіславської обл.
- Гондурак Іван Васильович (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є, Станіславської обл.
- Григорчук Іван Олександрович (кін. XIX — пер. пол. XX ст.) — с. Річка.
- Гуценюк Іван (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є.
- Гуцин-Шестунів Никифор (кін. XIX — поч. XX ст.) — с. Жаб'є.
- Девдюк Василь Григорович (1879 — 1951) — с. Старий Косів.
- Додяк Павло (кін. XIX — поч. XX ст.) — с. Рівня.
- Дудчак Дмитро Никорин (1856 р. нар.) — с. Бростурів.
- Дудчак Іван Лукинич (1909 р. нар.) — с. Бростурів.
- Дудчак Іван (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є.
- Дудчак Лукин (кін. XIX — поч. XX ст.) — с. Бростурів.
- Дудчак Лукин Дмитрович (кін. XIX — поч. XX ст.) — с. Бростурів.
- Дудчак Микола (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є.
- Дудчак Никора Лукинич (середина XIX ст.) — с. Бростурів.

Дробок-Джоголюк Юрій (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є.
 Друслик Василь (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є.
 Друслик Олекса (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є.
 Дручків Володимир (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Бростурів.
 Дручків Гаврило (др. пол. XIX — поч. XX ст.) — с. Бростурів.
 Дручків Іван Гаврилович (кін. XIX — поч. XX ст.) — с. Бростурів.
 Дручків Микола (кін. XIX — поч. XX ст.) — с. Бростурів.
 Дручків Пилип (кін. XIX — поч. XX ст.) — с. Бростурів.
 Дручків Федір Романович (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Бростурів.
 Дундира Іван Миколайович (кін. XIX — поч. XX ст.) — с. Білоберізка.
 Йосипчук Михайло Іванович (1920 р. нар.) — с. Косів, член артілі «Гуцульщина».
 Іванійчук Василь (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є.
 Іванійчук Олекса (кін. XIX — пер. пол. XX ст.) — с. Краснолів, Жаб'ївського р-ну, Станіславської обл.
 Ілюк Іван (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є.
 Кішук Ілько Дмитрович (1874—1945) — с. Річка.
 Кобчук-Іванчук Микола (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Яворів.
 Кобчук-Яковейчин Юрій (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Яворів.
 Кошак Андрій Васильович (1917 р. нар.) — с. Косів, член артілі «Гуцульщина».
 Кравчук Палій (кін. XIX — перша чверть XX ст.) — с. Космач, Яблунівського р-ну, Станіславської обл.
 Курилюк Василь (др. пол. XIX — пер. пол. XX ст.) — с. Дихтинець, Путильського р-ну, Чернівецької обл.
 Кушнірчук Панас (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Космач.
 Медвідчук Василь Миколайович (1910 р. нар.) — с. Річка.
 Медвідчук Микола Федорович (1880—1946) — с. Річка.
 Медвідчук Михайло Миколайович (1912 р. нар.) — с. Річка.
 Мельник Юрій (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є.
 Мельничук Кирило (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Космач.
 Миклашук Лукин Петрович (кін. XIX — поч. XX ст.) — с. Бростурів.
 Миронюк Іван (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Космач.
 Михайлюк Марія Миколаївна — с. Річка, член артілі «Гуцульщина».
 Мокнич Іван (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є.
 Мочерняк Параска Петрівна — с. Річка, член артілі «Гуцульщина».
 Павлюк Федір (кін. XIX — поч. XX ст.) — с. Соколівка, Косівського р-ну, Станіславської обл.
 Палійчук-Дячук Семен (кін. XIX — пер. пол. XX ст.) — с. Жаб'є.
 Палійчук Іван (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є.
 Петрів Параска Григорівна — с. Річка, член артілі «Гуцульщина».
 Петрів Роман (кін. XIX — поч. XX ст.) — с. Бростурів.
 Піришик Іван (кін. XIX — пер. пол. XX ст.) — с. Ділове, Рахівської округи, Закарпатської обл.
 Пітиляк Василь Антонович (1889—1944) — с. Річка.
 Пітиляк Дмитро (кін. XIX — поч. XX ст.) — с. Бростурів.
 Пітиляк Микола Іванович (1907 р. нар.) — с. Косів, член артілі «Гуцульщина».
 Процюк Петро (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Криворівня, Жаб'ївського району, Станіславської обл.
 Рибеньчук Никифор (кін. XIX — пер. пол. XX ст.) — с. Яворів.
 Рибчук Микола (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Космач.
 Розкоришук Юрій (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є.
 Савлюк Василь (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є.
 Сав'янкевич Василь (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є.
 Самокішук Василь (кін. XIX — пер. пол. XX ст.) — с. Соколівка, Косівського р-ну, Станіславської обл.
 Серафимчук Василь (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Голови, Жаб'ївського р-ну, Станіславської обл.

Словак Анна Петрівна — с. Річка, член артілі «Гуцульщина».
Столярчук Іван (кін. XIX — поч. XX ст.) — с. Яворів.
Стринадюк Дмитро Михайлович (1924 р. нар.) — Косів, член артілі «Гуцульщина».
Танасійчук-Горбоватюк Іван (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Голови.
Тимків Микола Петрович (1909 р. нар.) — Косів, член артілі «Гуцульщина».
Тимофійчук Іван (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є.
Тинкалюк Іван Юстимович (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Річка.
Тонюк Анастасія Петрівна — с. Річка, член артілі «Гуцульщина».
Тунайдан-Николок Михайло — с. Ясиня, Рахівської округи, Закарпатської обл.
Тупачук Федір (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Яворів.
Федюк Іван Дмитрович (1831—1932) — с. Дихтинець.
Федюк Василь Іванович (др. пол. XIX — пер. пол. XX ст.) — с. Яблунця, Пу-
тивльського р-ну, Чернівецької обл.
Харінчук Дмитро (кін. XIX — початок XX ст.) — с. Красноілів.
Харінчук Іван Федорович (кін. XIX — перша чверть XX ст.) — с. Красноілів.
Харінчук Федір (др. пол. XIX ст.) — с. Красноілів.
Харук Василь (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Криворівня.
Харук Іван (др. пол. XIX — поч. XX ст.) — с. Криворівня.
Харук Лукин (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Криворівня.
Чорний Микола Федорович (1910 р. нар.) — с. Рівня.
Шкрибляк Василь (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Жаб'є.
Шкрибляк Іван Васильович (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Яворів.
Шоломчук Михайло (кін. XIX — пер. пол. XX ст.) — с. Ясиня.
Якіб'юк Василь (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Криворівня.
Якіб'юк Лукин (кін. XIX — пер. чверть XX ст.) — с. Річка.
Якіб'юк Федір Васильович (1879 р. нар.) — с. Снідавка, Косівського р-ну, Ста-
ніславської обл.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ *

1. Гуцул. З книги Л. Вербицького, Взори домашнього промислу селян на Русі, Львів, 1832	6
2. Гуцулка. З книги Л. Вербицького, Взори домашнього промислу селян на Русі, Львів, 1882	7
3. Поясні пряжки (друга половина XIX ст.). Український державний музей етнографії та художнього промислу (далі — УДМЕП)	8
4. Палиця-топірець роботи народного майстра Лукина Дудчака (1834 р.) УДМЕП	16
5. Заняття у Крайовому науковому закладі столярства, токарства, різьбярства і металевої орнаментики (на першому плані народний майстер В. Г. Девдюк (зліва) і директор Лішовський)	20
6. Осередки художньої обробки кольорових металів у кінці XIX ст.	30
7. Стремена. УДМЕП	31
8. Люлька, проколювач, кресало роботи народного майстра Лукина Дудчака (перша половина XIX ст.). УДМЕП	32
9. Лускоріх, порохівниця і прилад для розв'язування вузлів роботи народного майстра Лукина Дудчака (перша половина XIX ст.). УДМЕП	33
10. Поясні пряжки роботи народного майстра Никори Дудчака (середина XIX ст.) УДМЕП	34
11. Никора Дудчак	35
12. Кільця і пряжки для кінської зброї роботи народного майстра Никори Дудчака (друга половина XIX ст.). УДМЕП	36
13. Люлька і курильне приладдя роботи народного майстра Никори Дудчака (друга половина XIX ст.). УДМЕП	37
14. «Старовіцька» торба роботи народного майстра Никори Дудчака (середина XIX ст.). УДМЕП	38
15. Пояс «черес» роботи народного майстра Никори Дудчака (середина XIX ст.). УДМЕП	39
16. Дмитро Дудчак	40
17. «Новітня» торба роботи народного майстра Дмитра Дудчака (1900 р.). УДМЕП	41
18. Прості і «опришівські» ножі роботи народного майстра Дмитра Дудчака. УДМЕП	41
19. Люльки роботи народного майстра Дмитра Дудчака (кінець XIX ст.). УДМЕП	42
20. Лускоріх роботи народного майстра Дмитра Дудчака. УДМЕП	42
21. Микола Медвідчук.	43
22. Жіноча і чоловіча палиці роботи народного майстра Миколи Медвідчука (кінець XIX ст.). УДМЕП	44
23. Застібки «чепраги» роботи народного майстра Миколи Медвідчука (кінець XIX ст.). УДМЕП	45

* Фото виконані Ю. О. Пашківським, рисунки—У. Л. Рудницькою.

24. Шийна прикраса і сережки роботи народного майстра Миколи Медвідчука (кінець XIX ст.). УДМЕП	45
25. Набір для кінської зброї роботи народного майстра Миколи Медвідчука (кінець XIX ст.). УДМЕП	46
26. Гольник і наклочник народного майстра Миколи Медвідчука (початок XX ст.). УДМЕП	46
27. Федір Якіб'юк.	47
28. «Старовіська» і «новітня» торби роботи народного майстра Федора Якіб'юка (початок XX ст.). УДМЕП	48
29. Ілько Кішук.	49
30. Палиця жіноча, бич і чоловіча палиця роботи народного майстра Ілька Кіщука (кінець XIX ст.). УДМЕП	50
31. Персні і обручки роботи народного майстра Ілька Кіщука. УДМЕП	51
32. Порохівниці роботи народного майстра Ілька Кіщука (кінець XIX ст.). УДМЕП	51
33. Василь Девдюк	52
34. Курильне приладдя роботи народного майстра Василя Пітиляка (перша чверть XX ст.). УДМЕП	53
35. Ланцюжки «ретязі» роботи народного майстра Олекси Іванійчука (друга половина XIX ст.). УДМЕП	53
36. Палиця-топірець роботи народного майстра Василя Девдюка (перша чверть XX ст.). УДМЕП	54
37. Лускоріх роботи народного майстра Василя Девдюка (початок XX ст.). УДМЕП	55
38. Люлька і ніж роботи народного майстра Василя Девдюка (початок XX ст.). УДМЕП	55
39. Застібка «чепрага» і поясні кільця роботи народного майстра Івана Федюка (друга половина XIX ст.). УДМЕП	56
40. Люлька «путилівка» роботи народного майстра Івана Федюка (середина XIX ст.). УДМЕП	57
41. Шийна прикраса «згарда» роботи народного майстра Івана Федюка (середина XIX ст.). УДМЕП	58
42. Люлька (середина XIX ст.). УДМЕП	59
43. Сережки, персні, проколювач і пряжка (друга половина XIX ст.). УДМЕП	60
44. Дерев'яна модель для відливки. УДМЕП	61
45. Форми для відливки. УДМЕП	62
46. Глиняний тиглик «горше». УДМЕП	63
47. Процес заливання металом.	64
48. Орнаментальні мотиви, виконані технікою заливання. УДМЕП	64
49. Друлівник. УДМЕП	65
50. Форми для відливки. УДМЕП	66
51. Глиняна форма для випалу. УДМЕП	67
52. Пунсон і орнаментальні мотиви. УДМЕП	70
53. Орнаментальні мотиви. УДМЕП	71
54. Орнаментальні мотиви. УДМЕП	72
55. Орнаментальні мотиви. УДМЕП	74
56. Орнаментальні мотиви. УДМЕП	75
57. Орнаментальні мотиви. УДМЕП	76
58. Орнаментальні мотиви. УДМЕП	78
59. Палиця роботи народного майстра Петра Гондурака-Кікіндяка (кінець XIX ст.). УДМЕП	80
60. Кресало роботи народного майстра Никори Дудчака. УДМЕП	81
61. Медальйон з погруддям Богдана Хмельницького (кінець XIX ст.). УДМЕП	82
62. Наклочник з головою арідника (друга половина XIX ст.). УДМЕП	83
63. Лускоріх роботи народного майстра Івана Дудчака (1948 р.). УДМЕП	88

64. Лускоріх роботи народного майстра Михайла Медвідчука (1949 р.). УДМЕП	88
65. Ножі для розрізання паперу роботи народного майстра Івана Дудчака УДМЕП	89
66. Іван Дудчак.	90
67. Перстень роботи народного майстра І. Л. Дудчака (1948 р.). УДМЕП	91
68. Персні роботи народного майстра Михайла Медвідчука (1948 р.). УДМЕП	91
69. Застібка і персні (1952 р.). УДМЕП	91
70. Жіночі прикраси (1950 р.). УДМЕП	92
71. Браслети роботи народного майстра Тараса Герцюка (1950 р.). УДМЕП	92

ЗМІСТ

Вступ	3
Історичні відомості про художній метал на Україні	11
Художні вироби з металу в період капіталізму на території Станіславської, Чернівецької, Дрогобицької і Закарпатської областей	22
Особливості художніх металевих виробів українців Східних Карпат	69
Характерні риси виробів з металу радянського періоду	87
Народна термінологія, вживана в тексті	94
Показчик народних майстрів художнього металу	98
Список ілюстрацій	101

Любов Михайловна Суха.

**Художественные металлические изделия украинцев Восточных Карпат
второй половины XIX—XX ст.**

(На украинском языке)

Друкується за постановою вченої ради Українського державного музею етнографії та художнього промислу Академії наук Української РСР

Редактор Б. В. Тихонов

Технічний редактор В. І. Юрчишин

Коректор А. С. Кузнецова

БФ 22086. Зам. № 1652. Вид. № 451. Тираж 2000. Формат паперу 70 × 921/16. Друк. аркушів 7,6.
Обл.-видавн. аркушів 7,45. Паперових аркушів 3,25. Підписано до друку 30.І 1959 р.

Друкарня Видавництва АН УРСР, Київ, вул. Репіна, 2.

6 up 5.